

Полтавський державний аграрний університет
Факультет ветеринарної медицини
Кафедра хірургії та акушерства

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

**ветеринарного акушерства, гінекології, біотехнології відтворення тварин та
ветеринарної андрології**

Навчальний посібник

для здобувачів вищої освіти
за освітньо професійною програмою Ветеринарна медицина
спеціальності 211 Ветеринарна медицина
ступеня вищої освіти магістр

Полтава 2023 р.

Навчальний посібник «Словник термінів ветеринарного акушерства, гінекології, біотехнології відтворення тварин та ветеринарної андрології» призначений для здобувачів вищої освіти спеціальності 211 Ветеринарна медицина та практикуючих ветеринарних лікарів.

Розробники: Панасова Тетяна, канд. вет. наук, доцент,

Плугатирьов Віктор

Звенігородська Таміла, канд. вет. наук, доцент, Туль Олександра, канд. вет. наук, доцент

Рецензенти:

Jędrzej Maria Jaśkowski, габілітований доктор, професор, директор Інституту Ветеринарної Медицини Університету Миколи Коперника.

Борис Івасенко, кандидат ветеринарних наук, доцент, завідувач кафедри акушерства і біотехнології репродукції тварин Білоцерківського національного аграрного університету.

Андрій Замазій, доктор ветеринарних наук, професор кафедри інфекційної патології, гігієни, санітарії та біобезпеки Полтавського державного аграрного університету.

Схвалено на засіданні кафедри хірургії та акушерства

Протокол від «20» листопада 2023 року № 3

Схвалено на засіданні Ради з якості вищої освіти спеціальності Ветеринарна медицина

Протокол від «19» грудня 2023 року № 5

Схвалено на засіданні Ради факультету ветеринарної медицини

Протокол від «20» грудня 2023 року № 5

Затверджено Вченою радою Полтавського державного аграрного університету

Протокол від «26» грудня 2023 року №5

Видання 2, виправлене і доповнене

АБОРТ, abortus (< лат. – aborior – народжуюся передчасно) – передчасне переривання вагітності з вигнанням недоношеного плода чи затриманням абортіваного плода в матці з різними наслідками. Аборти поділяють на повні і неповні, незаразні, інфекційні та інвазійні, симптоматичні та ідіопатичні.

АБОРТ АЛІМЕНТАРНИЙ, abortus alimentarius (< лат. abortus – викидень, alimentarius – викликаний кормами) – аборт на ґрунті недостатньої або неповноцінної годівлі самки.

АБОРТ ІНВАЗІЙНИЙ – abortus invasive (< лат. abortus – викидень, + invasio – навала, напад) переривання вагітності, що виникає при інвазійних захворюваннях: трихомонозі, токсоплазмозі, фасціольозі гемоспоридіозах. Аборт настає внаслідок розвитку запальних процесів у статевому апараті, повільної інтоксикації, зниження резистентності материнського організму.

АБОРТ ІНФЕКЦІЙНИЙ – abortus infectious (< лат. abortus – викидень, + infectio – псування; за Крістоф Вільгельм Гуфелянд (1831 р.) – зараження хворобою) – переривання вагітності, що виникає при інфекційних захворюваннях:

– кампілобактеріоз, контагіозний вагініт та цервіцит (передаються при штучному осіменінні);

– бруцельоз, туберкульоз, лістеріоз, паратиф, лептоспіроз, інфекційний ринотрахеїт–пустульозний вульво-вагініт та ін. (загальні інфекційні захворювання);

– вірусний аборт у кобил і овець, ку-горяка у корів, вірусна ензоотична неплідність тощо;

– полібактерійні зараження статевих органів стафіло-, стрепто-, ентерококами.

Аборти настають внаслідок потрапляння в організм матері патогенної мікрофлори і мають явний характер: наслідками їх є викидні та мертвонародженість.

АБОРТ ЗВИЧНИЙ (ГАБІТУАЛЬНИЙ) abortus habitualis (< лат. abortus – викидень + habitualis – звичний) – аборт, що повторюється при кожній вагітності на одній і тій самій стадії розвитку плода, частіше у другій половині вагітності. Причини – інфантилізм, рубці й переродження ендометрію та міометрію. Буває у всіх видів тварин, частіше, у корів і кобил.

АБОРТ З ВИГНАННЯМ ВИКИДНЯ (< лат. abortus – викидень) – аборт з вигнанням мертвого плода. Викидень є найбільш частим наслідком абортів. Він звичайно виводиться протягом трьох діб після переривання вагітності. При атонії матки і відсутності в ній гнильних і гноєтворних бактерій викидень може залишатися в матці до 2-3 тижнів.

АБОРТ З ВИГНАННЯМ НЕДОНОСКА partus praematurus (< лат. partus – роди, praematurus – передчасний) – аборт з вигнанням недоношеного живого плода (недоноска). Такі аборти спостерігаються у корів і кобил, рідко у інших тварин, відбуваються за 1-4 тижні до родів у великих і за 1-2 тижні – у дрібних тварин. Виживають такі недоноска, у яких вся поверхня тіла вкрита волоссям і добре виражений рефлекс ссання.

АБОРТ З ГНИЛЬНИМ РОЗКЛАДОМ ПЛОДА, эмфізематозний плід, putrescentia s. emphysema fetus (< лат. putrescentia – гниття, гр. emphysema – здуття, fetus – утробний плід). Аборт з проникненням у тканини плода анаеробів, які викликають його гнильний розклад з виділенням аміаку, сірководню та інших продуктів розкладу у тканинах та порожнинах. Частіше реєструється у корів, рідше – у інших тварин.

АБОРТ З МАЦЕРАЦІЄЮ ПЛОДА, maceratio fetus (< лат. maceratio – розм'якшення, розрідження водою, fetus – плід) – аборт з гнійним розплавленням тканин мертвого плода у матці при відсутності гнильної мікрофлори (**коліквалікаційний некроз** – < лат. colliquatio, onis – розжиження, розплавлення, гр. -nekrosis – омертвіння – форма некрозу при якій омертвілі ділянки тканин або органа піддаються розплавленню и перетворюються у кашеподібну масу, напр., мацерація мертвого плоду в матці.). Частіше реєструється у корів. У свиней мацерація іноді припиняється з переходом у муміфікацію.

АБОРТ З МУМІФІКАЦІЄЮ ПЛОДА, mumificatio fetus (< лат. mumificatio, араб. mumija – мумія + лат. facere – робити, fetus – плід) – аборт з висиханням у матці мертвого плода. буває як при незаразних, так і при інфекційних абортах, таких як сальмонельозний, бруцельозний, токсоплазмозний тощо. Реєструється частіше у рогатої худоби, рідше – у кобил. У свиней часто поєднується з нормальним розвитком зародків (неповний аборт).

АБОРТ ІДІОПАТИЧНИЙ, abortus idiopathicus (< лат. abortus – викидень, гр. idios – особливий, pathos – страждання) – аборт, головною причиною якого є патологія та аномалії розвитку плода й плідних оболонок, що виникають внаслідок біологічної неповноцінності гамет при хворобах самки або самця, порушенні обміну речовин, а також внаслідок впливу шкідливих факторів довкілля. Може бути інфекційний та інвазійний. Ідіопатичні аборти є ознакою хвороби (бруцельозу, сальмонельозу, кампілобактеріозу, трихомонозу, токсоплазмозу та мікозів).

АБОРТ МІКОТИЧНИЙ, abortus mycoticus (< лат. abortus – викидень, mycoticus – мікотичний, від гр. mykes, myketos – гриб) – аборт (з викиднем або недоноском) внаслідок ураження мікроскопічними грибами плаценти, внутрішніх органів і шкіри плода. Спостерігається у корів, овець та кіз на 4-7-му місяці вагітності, відповідно, в зимовостійловий період через 6-11 діб після поїдання ураженого грибами корму або після штучного осіменіння спермою, забрудненою грибами *Aspergillus fumigatus*, *Candida albicans*, *C. tropicalis*, *Absidia corymbifera*, *Abs. ramosa*.

АБОРТ НЕЗАРАЗНИЙ abortus incontagiosus, (< лат. abortus – викидень, in – не contagiosa – доторканий) – переривання вагітності в наслідок порушення умов годівлі, утримання, експлуатації й захворювань матері (симптоматичний аборт) а також патологій плода і його плідних оболонок (ідіопатичний аборт). Спостерігається у всіх видів тварин на будь-якому терміні вагітності.

АБОРТ НЕПОВНИЙ, abortus incompletus (< лат. abortus, in – не + completus повний) – аборт, при якому одночасно з загибеллю одних плодів, інші нормально розвиваються і народжуються (спостерігається у багатоплідних тварин).

АБОРТ ПОВНИЙ, abortus completus (< лат. abortus, completus – повний) – аборт у багатоплідних тварин, при якому гинуть всі плоди.

АБОРТ ПРИХОВАНИЙ, abortus latens (< лат. latens, entis – прихований, безсимптомний, abortus – викидень) – переривання вагітності без явних клінічних ознак. Прихований аборт часто називають **ембріональною смертністю**, він може бути повним і неповним.

АБОРТ СИМПТОМАТИЧНИЙ, abortus symptomaticus (< лат. symptomaticus – симптоматичний, abortus – викидень) – виникає внаслідок хвороб матері або погіршностей в її годівлі, утриманні та експлуатації.

АБОРТ ТРАВМАТИЧНИЙ, abortus traumaticus (< лат. abortus – викидень, traumaticus – раневий, ушкоджений) – переривання вагітності в результаті будь-якого механічного впливу на організм матері або плода. Частіше буває в останній третині вагітності, не супроводжується специфічними ознаками. Викидень виганяється через 4-12 год., рідше – на 2-3-й день після отримання травми.

АБОРТ ШТУЧНИЙ, abortus artificialis (< лат. abortus – викидень, artificialis – штучний) – примусове, штучне переривання вагітності з лікувальних міркувань або економічних обставин.

АБОРТ ЯТРОГЕННОГО ПОХОДЖЕННЯ abortus iatrogenesis (< лат. abortus – викидень; гр. ятрос – медик + генія – походження) – аборт, спричинений помилковими або неадекватними діями фахівця ветеринарної медицини. Аборти можуть викликати невміле застосування у великих дозах лікарських препаратів: послаблюючих, сечогінних, румінаторних, блювотних; виконання інгаляційного та внутрішньовенного наркозу, без врахування, що тварина вагітна; ректальні дослідження тварин на ранніх строках вагітності тощо.

АБРАХІЯ, abrachia, ae (< гр. а – заперечення + brachion – рука, плече) – плід без передніх кінцівок.

АБСОЛЮТНИЙ ПОКАЗНИК ЖИВУЧОСТІ СПЕРМІЇВ – непрямий показник запліднючої здатності спермійів. Визначається сумою добутоків множення балів рухливості спермійів на інтервал часу між дослідженнями рухливості розбавленої сперми, що зберігається при температурі +2+4°C до повної загибелі спермійів. Мінімально допустимий показник живучості спермійів для сперми барана і бугая – 1400, кнура – 800, жеребця – 400.

АБСЦЕС ПЕРЕДМІХУРОВОЇ ЗАЛОЗИ abscessi prostatic (< лат. abscessus – нагноїння, обмежене накопичення гною в тканинах, prostata – передміхурова залоза) – це гостре гнійне запалення тканини передміхурової залози з подальшим формуванням одиночної або множинних гнійних порожнин. Абсцеси розвиваються на тлі простатита або інфекційно-гнійного процесу екстрагенітальної локалізації. У більшості випадків розташовуються

параректально й являють собою болючі односторонні вогнища розм'якшень, з гладенькою поверхнею, що флюктують.

АБСЦЕС ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА abscessus praeputium (< лат. abscessus – нагноїння, обмежене накопичення гною в тканинах, praeputium – препуційний мішок, крайня плоть) – гостре гнійне запалення тканини препуція з утворення порожнини, заповненої гноем. Виникає при інфікуванні ран, розчавлених тканин збудниками гнійної інфекції: стрептококи, стафілококи, кишкова паличка.

АБСЦЕСИ ВИМЕНІ (МАСТИТ АБСЦЕДУЮЧИЙ), abscessi uberis, mastitis apostematosa (< лат. abscessus – нагноїння, обмежене накопичення гною в тканинах + uber, eris – вим'я, < гр. mastos молочна залоза + -itis запалення; гр. apostema, atis – абсцес) – одна з форм гнійного маститу, викликана гнійною мікрофлорою, яка проявляється утворенням у вимені поодиноких або множинних абсцесів, які бувають поверхневими і глибокими.

АГАЛАКТІЯ, agalactia, ae (< гр. a – заперечення + gala, aktos – молоко) – повне припинення молокоутворення. Агалактія – ознака різної патології в організмі.

АГЕНЕЗІЯ, agenesis, ae (< гр. a + genesis – походження), потворність плода – природжена відсутність або недоразвиненість органу або частини тіла.

АГНАТІЯ, agnathia (< гр. a + gnathos – щелепа) – потворність плода – відсутність нижньої щелепи.

АДЕНОКАРЦИНОМА ПЕРЕДМІХУРОВОЇ ЗАЛОЗИ prostatic adenocarcinoma (лат. prostata – передміхурова залоза, гр. aden – залоза + cancer – рак + oma – пухлина) – злоякісна пухлина передміхурової залози, що виникає з епітелію альвеолярно-клітинних залоз. Для захворювання є характерним, крім морфологічних змін у самій залозі, й наявність метастазів у хребті, легенях, органах тазової порожнини. Патологія належить до однієї з причин набутої запліднювальної імпотенції, реєструється рідко.

АДЕНОМА ПЕРЕДМІХУРОВОЇ ЗАЛОЗИ prostatic adenoma (лат. prostata – передміхурова залоза, гр. aden – залоза, oma – пухлина) – доброякісна пухлина передміхурової залози, що розвивається у старих псів, ослів, жеребців при порушенні статевої і гормональної функції при нерегулярному використанні самців. Патологія є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

АДИНАМІЯ, adynamia, ae (< гр. a – заперечення + dynamis – сила) – втрата сил внаслідок хвороби або голоду; стареча слабкість.

АДРЕНОКОРТИКОТРОПНИЙ ГОРМОН (АКТГ) – крінотропний гормон аденогіпофіза, який стимулює функцію наднирників і синтез андрогенів, що поліпшують сперміогенез, ліпідний обмін і забезпечують фізіологічне дозрівання сперміїв у каналі придатка сім'яника.

АКІНОСПЕРМІЯ, akinospermia, ae (< гр. akinesis – нерухомість + sperma – сперма) – нерухомість живих сперміїв, викликана охолодженням еякуляту під час його отримання.

АКНЕ (ВУГОР) – гнійно-некротичне запалення шкіри навколо сальних залоз і волосяних фолікулів.

АКРОПОСТИТ acroposthitis (< ново латин. від гр. acro – верхній, posthion – препуцій, крайня плоть + -itis – запалення) – запалення тканин в ділянці вільно звисаючої частини препуція з утворенням виразок на шкірі та слизовій оболонці, що виникає в результаті забруднення шкіри живота й препуція гноївкою, затримання сечі та смегми в препуційному мішку, подразнення препуція сечовим піском, потрапляння в препуцій сторонніх тіл (зерна, рослин, піску тощо).

АКРОСОМА (acron – верхів'я + soma – тіло) ПЕРФОРАТОРІЙ – цитоплазматичний органіод головки спермія, який вкриває дві третини передньої ділянки ядра, обмежений зовнішньою та внутрішньою мембранами і вміщує андрогамони, які беруть участь у процесі запліднення. Зона переходу зовнішньої мембрани акросоми у внутрішню збігається з нижньою межею екваторіальної зони головки. В цьому місці акросома оточена аморфною речовиною (матриксом), яка переходить у чохлик спермія.

АКТИВНІСТЬ СПЕРМИ один з показників якості сперми, що визначається щоразу після одержання сперми від плідників та після розморозки сперми перед осіменінням самки. Проводиться шляхом підрахування сперміїв з прямолінійним поступальним рухом (ППР) у розчавленій краплі при температурі +38+40°C та збільшені в 100-180 разів (одночасно із визначенням густини сперми). Також допускається автоматизована оцінка за допомогою аналізаторів якості сперми: Ш08, СЕК08 (IMV) або Sperm Vision (Minitube) відповідно до вимог технічної документації. Оцінюється за **10-ти бальною** шкалою, де кожен бал дорівнює 10% сперміїв з ППР. Допускається до використання, розрідження і зберігання сперма із активністю у барана не менше 8 балів, бугая – 7 балів, жеребця – 5 балів, кнура – 8 балів. Активність замороженої сперми для барана – 4 бала, бугая – 4 бала, кнура – 3 бала, жеребця – 2,5 (туба), 3,5 (пайєта та макропайєта).

АКУПУНКТУРА, acupunctura, ae (< лат. acus голка + punctum – укол, крапка) – лікування уколами за допомогою спеціальних голок або електрострумом малої напруги та сили (прилади ПЭРТ-4М, ПЭРТ-5) в певних точках тіла. У коней таких точок 843, у ВРХ – 71, у свиней – 634, у курей – 326.

АКУШЕРСЬКА ДИСПАНСЕРИЗАЦІЯ dispensarisatio, onis (< лат. dispenso – розподіляю) – систематичне спостереження за станом тварин від запліднення до завершення післяродового періоду з метою своєчасного виявлення хворих і проведення лікувальних і профілактичних заходів, спрямованих на покращання відтворення стад і підвищення продуктивності тварин.

АКУШЕРСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ – спеціальні інструменти, які застосовуються для надання оперативної допомоги тваринам при патологічних родах. Акушерський інструментарій буває допоміжний, для відштовхування і витягування плода, для фетотомії.

АКУШЕРСЬКЕ ОБСТЕЖЕННЯ РОДІЛЛІ проводиться при затримці перебігу родів з метою родопомоги. Досліджується стан родових шляхів та розміщення у них плода; при цьому, суворо дотримуються правил асептики і

антисептики. Обстежуючи родові шляхи, встановлюють ширину вульви, піхви та ступень розслабленості її м'язів, вологість та слизькість слизової оболонки; ступінь розкриття шийки матки, наявність на ній морфологічних змін; ширину і можливу асиметрію тазового кільця (в наслідок минулих переломів), наявність в них плода. Досліджуючи плід, визначають його положення, позицію, передлежання й членорозміщення, а також встановлюють чи живий плід, а саме, наявність у нього: пульсу, больового рефлексу (натискають на очні яблука або кінцівку), рефлексу ссання (вставивши патець у рот).

АКУШЕРСЬКІ ОПЕРАЦІЇ – оперативні втручання на статевих органах, самок або на плоді під час вагітності, родів і в післяродовому періоді. Кожна операція є невідкладною, виконується за допомогою спеціального інструментарію або тільки рукою і майже завжди під контролем м'язово-шкірного відчуття. Операції бувають підготовчі (розтин промежини, шийки матки), розроджувальні (екстирпація вагітної матки, кесарів розтин, оперативне видалення посліду), плодоруїнуючі (фетотомія).

АКУШЕРСТВО (< франц. accoucher – народжувати, допомагати при родах) – галузь клінічної ветеринарної медицини, яка вивчає питання фізіології і патології вагітності, родів, післяродового періоду, а також хвороби новонароджених і молочної залози.

АЛАНТОЇС, allantois, idis (< гр. allantoeides – ковбасоподібний, alias, antos – ковбаса, + eides – подібний) – сечова оболонка зародка. Вона утворюється з первинної кишки (сечового міхура) зародка шляхом випинання її стінки через пупковий отвір. Алантоїс розташовується між амніоном і хоріоном плода і утримує первинну сечу яка містить речовини, що не можуть бути виведені плацентою.

АЛЬВЕОЛЯРНА САРКОМА ПРЕПУЦІЯ І СТАТЕВОГО ЧЛЕНА sarcoma preputii et penisi (греч. sarcos – м'ясо + oma – пухлина, preputium – крайня плоть, penis – статевий член), термін «альвеолярна» – гістологічна картина схожа до альвеол легень) – злоякісне новоутворення, що розвивається у псів поступово і непомітно на ґрунті фолікулярного балано-постита. Найчастіше локалізується на слизовій оболонці дна препуція і прилеглої ділянки пенісу, рідше на його головці.

АЛЬВЕОЛЯРНЕ МОЛОКО знаходиться у альвеолах молочної залози та дрібних молочних протоках і ходах. Воно багатше на жир і кальцій, виводиться шляхом скорочення альвеол під дією окситоцина.

АМЕЛІЯ, amelia, ae (< гр. a – заперечення + melos – частина тіла) – потворність плода, при якій спостерігається відсутність кінцівок при наявності недорозвинених лопаток і кісток таза. Амелія – різновид **агенезії**.

АМНІОН, amnion, ii (< гр. amnion – чаша) – внутрішня навколоплідна оболонка (водна), яка оточує плід з усіх боків, містить амніотичну рідину, що забезпечує пропорційний розвиток ембріона, бере участь у підтриманні водного і мінерального балансу плода, захищає його від тиску внутрішніх органів і травм, відіграє важливу роль у родовій діяльності (бере участь у відкритті шийки матки,

зволожує та ослизнює родові шляхи при виведенні плода, а після облизування плода породіллем (роділлем) сприяє своєчасному видаленню посліду).

АНАБІОЗ, anabiosis (< гр. ana – біля, знову + bios – життя) – стан організму, при якому життєві процеси настільки уповільнені, що всі видимі прояви життя відсутні. Анабіоз буває повним (абіоз) і неповним (мезобіоз, парабіоз). У придатках сім'яників ссавців спермії завдяки природному мезобіозу мають дуже низьку рухливість. В тваринництві, а саме у практиці біотехнології розмноження стан анабіозу надають статевим клітинам і ембріонам. Анабіоз дає можливість клітинам перенести сильне уповільнення і навіть повне припинення усіх життєвих процесів, які можуть бути відновлені після створення необхідних фізіологічних умов. Нерви у ділянці запалення також знаходяться у стані парабіозу внаслідок порушення їх збудливості і проводимості.

АНАСАРКА, anasarca, ae (< гр. ana – біля, знову + sarx, sarkos – м'ясо) – загальна водянка плода. Внаслідок розладу лімфо- і кровообігу набрякають всі тканини, а особливо шкіра та підшкірна клітковина.

АНАФРОДИЗИЯ, anaphrodisia, ae (< гр. an – заперечення + Aphrodite – богиня любові) – повне припинення статевих циклів у невагітних самиць. Анафродизія – симптом різних захворювань організму та його статевої сфери. Частіше спостерігається при гіпофункції, персистентному жовтому тілі, лютеїновій кісті, склерозі, атрофії та інших захворюваннях і дисфункціях яєчників.

АНДРОГЕНЕЗ, androgenesis (< гр. andros – чоловік + genesis – походження, розвиток) – один з різновидів партеногенеза, такий розвиток яйцеклітини, при якому спермій, проникаючи у яйцеклітину, спонукає її до розвитку, але злияття ядер не відбувається, а в дробленні беруть участь тільки похідні чоловічого ядра.

АНДРОГЕНИ (< гр. aner, andros – чоловік + genos – рід). Група чоловічих статевих гормонів (тестостерон, андростендіон, дегідроєпіандростерон), які синтезуються клітинами Лейдіга в середостінні сім'яника, клітинами Сертолі у звивистих каналцях а також у яєчниках і корковому шарі наднирників. Всі вони діють за принципом основного чоловічого гормону – тестостерону і стимулюють ріст сім'яників і клітин Сертолі, утворення фруктози, лимонної кислоти і фосфатази у додаткових статевих залозах, викликають розвиток вторинних статевих ознак, статевий потяг (лібідо), дозрівання спермійів і збереження їх у каналі придатка сім'яника, викликають сенсibiliзацію звивистих каналців до дії фолікулостимулюючого гормону (ФСГ), гальмують синтез лютеїнізуючого гормону, стимулюють синтез ФСГ, простагландинів.

АНДРОЛОГІЯ, andrologia, ae (< гр. aner, andros – чоловік + logos – вчення) – розділ клінічної ветеринарної медицини, що вивчає хвороби сечостатевих органів самців-плідників та вади їх використання, наслідком яких є погіршення якості сперми плідників або зниження їх потенції, що призводять до неплідності.

АНДРОЛОГІЧНА ДИСПАНСЕРИЗАЦІЯ – система планових діагностичних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на виявлення уроджених

аномалій розвитку, клінічних і субклінічних захворювань статевих органів самців. Андрологічну диспансеризацію проводять перший раз до 6-місячного віку, вдруге – у віці 6-12 міс., третій раз – перед початком статевого використання плідника (при карантинуванні), а потім – один раз в три місяці.

АНЕСТРУМ (ДІЕСТРУМ) anoestrus, anoestrus, dioestrus (гр. oistros – шалена пристрасть, лат. oestrus – прагнення тварин до злучки, an – заперечення) – фаза врівноваження статевого циклу (за В. Хіпом); стадія відносного фізіологічного спокою. В цій фазі відбувається звичайний процес відновлення клітин. Скорочення матки обмежені, шийка матки закрита. Слизова оболонка статевих органів секретує густий слиз, що містить в собі лейкоцити та клітини багатошарового плоского епітелію у вигляді лусочок. Фаза врівноваження без різких границь переходить у наступну підготовчу фазу.

АНКІЛОЗ НОВОНАРОДЖЕНИХ, ankylose neonatorum (< гр. ankylos – зігнутий, neoratus - новонароджений) – повна або часткова нерухомість суглоба внаслідок зрощення суглобових поверхонь. При цьому, між поверхнями суглоба виникає фіброзна, хрящова чи кісткова спайка, що заповнює порожнину суглоба (цілком або частково). Патологія реєструється частіше у новонароджених телят і лоша́т.

АНОМАЛІЇ РОЗВИТКУ ПЛОДА, anomalía (< гр. an – заперечення + nomos – закон) – незначні відхилення від нормального, уроджений дефект структури тіла плода. Деякі аномалії можуть бути діагностовані тільки у дорослому віці тварини (подвійна та однорога матка у корів і свиней, подвійна шийка матки, відсутність шийки матки або її каналу, недорозвиненість статевих органів).

АНОРХІЯ (АНАРХІЗМ), anorchia, anarchismus (< гр. an – заперечення, orchis – сім'яник) – вроджена відсутність сім'яників, що проявляється фемінізацією зовнішнього вигляду та схильністю до ожиріння.

АНТИПЕРИСТАЛЬТИКА МАТКИ – хвилеподібні скорочення матки, в напрямку, зворотному звичайному, тобто від піхви до верхівок рогів. Такі скорочення матки відбуваються під час статевої охоти і сприяють швидкому надходженню сперми до яйцепроводів.

АПОДІЯ, apodia, ae (< гр. a – відсутність + pus, podos – нога) – природжена відсутність задніх кінцівок.

АРАНЦІЄВА (ВЕНОЗНА) ПРОТОКА, ductus venosus Arantii (Aranzio – італійський лікар) – венозна протока, яка з'єднує воротну вену ембріона з задньою порожнистою веною. Після родів вона запусіває і перетворюється у печінково-пупкову зв'язку.

АРИТМІЧНИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – порушення ритму статевих циклів зі вкороченою стадією врівноваження (гіпофункція жовтого тіла, фолікулярна кіста, розлади нейро-гуморальної регуляції), або, навпаки, із тривалішою стадією врівноваження (гіпофункція яєчників, приховані аборти, персистентне жовте тіло, лютеїнова кіста яєчника).

АСЕПТИЧНЕ ОДЕРЖАННЯ СПЕРМИ – одержання від плідників сперми стерильної або з мінімальним бактеріальним і грибковим забрудненням. Існує два таких метода:

Перший метод – знезараження тіла плідників, їх препуційної порожнини, приміщень та приладів для одержання і обробки сперми, що забезпечує отримання 5,6% стерильних еякулятів, 51% з допустимим бактеріальним забрудненням, решта – за санітарною якістю не придатні для осіменіння самок (Соколовська І.І., Варнавський А.М., 1964).

Другий метод – базується на виокремленні вкороченої штучної вагіни (типу датської) від стерильної порожнини для еякуляції (одноразовий поліетиленовий спермоприймач) і герметизації еякуляту без забрудненого мікрофлорою препуційного слизу ще до відокремлення його від штучної вагіни. Стерильні еякуляти одержують у 80% випадків, решта – незначно забруднені (мають бактеріальну забрудненість до 100 мікробних тіл в 1 мл сперми при негативному колі-титрі (Логвінов Д.Д., 1968).

АСИНХРОННИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – розлади синхронності прояву феноменів стадії збудження (скорочення або збільшення їх тривалості а також збільшення проміжків часу між їх проявом), характерної для кожного виду самок.

АСПЕРМАТИЗМ, aspermatismus, і (< гр. а – заперечення + sperma – сперма, сім'я + ismos – ненормальний, стан) – при статевому акті сперма не виводиться назовні, відсутність еякуляції.

АСПЕРМІЯ (АЗОСПЕРМІЯ), aspermia, azospermia ae (< гр. а – заперечення + sperma – сім'я, гр. zoon – жива істота, тварина) – відсутність спермій в еякуляті. Аспермія може бути природженою і набутою – від зарощення і здавлювання сперміопроводів, кісти сім'яників, фунікуліту тощо.

АСТЕНОСПЕРМІЯ, asthenospermia, ae (< гр. а – заперечення + sthenos – сила + sperma – сім'я) – біологічна неповноцінність спермій, які мають знижену рухливість, виживаність і запліднювальну здатність, що викликані порушенням функції статевих органів.

АСФІКСІЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ, asphyxia neonatorum (< гр. а – заперечення + sphyxis, sphygmos – пульс + лат. neonatus – новонароджений) – задушення – припинення або ускладнення дихання внаслідок припинення або недостатнього надходження в легені кисню, супроводжується розладом кровообігу й серцевої діяльності, причиною яких є порушення плацентарного газообміну або ущемлення пупкового канатика під час важких родів при тазовому передлежанні плода, що викликає накопичення вуглекислоти та подразнення нею дихального центру, початок дихальних рухів і аспірацію навколоплідної рідини у легені. Розрізняють дві форми асфіксії новонароджених – синюшна – asphyxia livida (< лат. lividus – синюшно-блідий, свинцево-сірий) і біла асфіксія – a. pallida (< лат. pallidus – блідий).

АТРЕЗІЯ atresia, ae (< гр. а- заперечення + tresis- отвір):

1) повна відсутність просвіту або природного отвору в трубчастому органі (кишечник, піхва, кровоносна судина тощо), частіше буває у поросят і цуценят, рідше – у інших тварин;

2) атрезія фолікулів яєчників ссавців – відмирання яйцеклітини, розсмоктування фолікулярного епітелію, рубцювання тканини.

АТРЕЗІЯ АНУСА І ПРЯМОЇ КИШКИ (у новонароджених), *atresia ani et recti* (< гр. *artresia*, лат. *anus* – задній прохід, *rectum* – пряма кишка). При відсутності ануса пряма кишка може бути нормальною і у вигляді сліпого мішка розташовуватись в передній частині тазової порожнини, або сполучатися з сечовим міхуром, уретрою чи піхвою, а якщо пряма кишка значно звужена і коротка, то на місці ануса спостерігається конічне поглиблення.

АТРЕЗІЯ КАНАЛУ СОСКА, *atresia ductus papillaris* (< гр. *atresia* – відсутність, *ductus* – канал, протік, *papillaris* – сосочковий) – природна або набута відсутність дійкового каналу, реєструється іноді у первісток, при цьому, відсутній може бути сосковий канал повністю або лише отвір у шкірі.

АТРОФІЯ ВИМЕНІ, *atrophia uberis* (< гр. *a* – заперечення + *trophe* – живлення, лат. *uber*, *uberis* – вим'я) – зменшення або зникнення паренхіми вимені, як наслідок маститів, яке супроводжується заміщенням її сполучною тканиною. Частіше атрофується одна четверть вимені, рідше – половина..

АТРОФІЯ МАТКИ, *atrophia uteri* (< гр. *a* – заперечення + *trophe* – живлення лат. *uterus* – матка) – потоншення стінки і зменшення об'єму матки. Спостерігається у старих корів. а також в результаті хронічних запальних процесів у матці, склерозу яєчників та ін. Основна ознака атрофії матки – неплідність.

АТРОФІЯ СІМ'ЯНИКІВ *atrophia orchis* (від гр. *atrophos* – виснажений, худий, *a* – заперечення + *trophe* – живлення, *orchis* – сім'яник) – зменшення та зникнення паренхіми та розмірів сім'яників, що супроводжується припиненням їхньої функції. Спостерігається при занадто пізньому опущенні сім'яників у калитку, після орхиту й важких загальних захворюваннях, які супроводжуються високою загальною температурою, після уражень калитки, при пухлинах сім'яників. Реєструється у старих псів і проявляються аспермією, олігоспермією або тератоспермією.

АТРОФІЯ ЯЄЧНИКІВ, *atrophia ovariorum* (< гр. *a* – заперечення + *trophe* – живлення, лат. *ovarium* – яєчник) – зменшення та зникнення паренхіми яєчників зі зменшенням їх об'єму та припиненням функції. Одностороння атрофія яєчників зустрічається при кістозному переродженні яєчника та при розвитку в ньому рубцевої тканини внаслідок попереднього запального процесу; двостороння – нерідко розвивається внаслідок хронічних хвороб. У старих тварин атрофія зумовлена поступовим гальмуванням і припиненням функції яєчників; відновлення функції неможливе. Атрофія яєчників частіше спостерігається у корів.

АУТОЗИТ, *autositus, us* (< гр. *autos* – сам + лат. *situs* – хліб, їжа) – один з видів потворності – недорозвинений плід, який знаходиться на поверхні або всередині нормально розвиненого плода і анатомічно пов'язаний з ним.

АХОРИАЛЬНА ПЛАЦЕНТА, *placenta achoriata s. absentia villorum apud placentam* (< лат. *absentia* – відсутність, *villus* – ворсинка, *apud* – у, *placenta* – плацента) – відсутність ворсин хоріону внаслідок природженої аномалії або захворювання самок хронічним ендометритом, є частою причиною абортів у кобил і корів. В нормі ахоріальну плаценту мають кенгуру та кити.

АЦЕФАЛІЯ, *acerphalia, ae* (< гр. *a* – заперечення + *kerphale* – голова) – потворність плода, плід без голови, частіше спостерігається разом з іншими вадами розвитку.

БАГАТОВОДДЯ, *multihydramnion, ii* (< лат. *multi* – багато + гр. *hydor* – вода + *amnion* – зародкова оболонка) – ненормально велика кількість навколоплідних вод. У вагітних тварин спостерігається гіпоксія внаслідок підвищення внутрішньочеревного тиску.

БАГАТОПЛІДНІСТЬ, *multifetatio, onis* (< лат. *multi* – багато, *fetus* – плід) – народження двох або багатьох плодів малими тваринами (вівці, свині, кролі та інш.). У великих тварин (корови, кобили та інш.) багатоплідність реєструється рідко.

БАЛАНІТ, *balanitis, tidis* (< гр. *balanos* – головка статевого члена + *-itis* запалення) – запалення головки статевого члена.

БАЛАНОПОСТИТ, *balanopostitis, tidis* (< гр. *balanos* – головка статевого члена + *poste, praerutium* – шкіряна складка навколо головки статевого члена + гр. *-itis* – запалення) – запалення головки статевого члена й препуціального мішка. Баланопостит виникає на ґрунті травм головки пеніса та препуція, проникнення в препуційний мішок мікрофлори, при порушенні правил утримання та експлуатації плідників, а також спостерігається при таких захворюваннях як кампілобактеріоз, трихомоноз, інфекційний вульвовагініт. Реєструється у всіх видів самців сільськогосподарських тварин.

БАНК СПЕРМИ, ЕМБРІОНІВ (СПЕРМОБАНК, ЕМБРІОБАНК) – (фр. *banque*) – запаси замороженої сперм, ембріонів, розміщених у контейнерах у рідкому азоті при температурі -196°C , що зберігаються у спеціально обладнаному приміщенні.

БАРТОЛІНІТ, *bartholinitis, tidis* (назва залоз на ім'я датського анатома С. Bartholin Junior + гр. *-itis* – запалення) – запалення бартолінових (великих переддверних) залоз або їх протоків. На ґрунті бартолініту нерідко виникають кісти.

БІЛИЙ ІНФАРКТ ПЛАЦЕНТИ, *leucoinfarctus placentae* (< гр. *leuco* – в складних словах означає білий + лат. *infarctus* – обмежена ділянка змертвілої тканини, гр. *plakus* – коржик, плацента) – порушення ворсинчастої структури плаценти внаслідок некрозу тканин, викликаного тромбозом судин і припиненням артеріального кровообігу.

БІОТЕХНОЛОГІЯ ВІДТВОРЕННЯ (РОЗМНОЖЕННЯ) ТВАРИН – (гр. bios – життя, + techne – мистецтво, майстреність + logos – вчення) – сучасна галузь біологічної науки, яка на базі вивчення репродуктивної функції організму розробляє методи і технології штучного осіменіння, транспантації ембріонів, сукупність яких застосовується для забезпечення оптимального рівня відтворення й поліпшення цінних генотипів тварин.

БЛАСТОМЕР, blastomer (< гр. blastos – ристок, виріст + meros – частка) – клітина ембріона на ранніх стадіях розвитку, до його виходу з прозорої оболонки. Бластомери утворюються шляхом дроблення зиготи, з кожним поділом вони зменшуються, а в стадії бластоцисти диференціюються на ембріобласт і трофобласт.

БЛАСТОЦИСТА (гр. blaste – зачаток + kystis – бульбашка) – стадія розвитку ембріона, що настає після морули. Бластоциста – це заповнена рідиною сфера, утворена одним шаром плоских клітин трофобласту (живильний листок), всередині якої на одному боці розташований згусток із 20–30 круглих клітин ембріобласту (зародковий вузлик) Між трофобластом і ембріобластом накопичується рідина – бластоцель. Після потрапляння бластоцисти до рогу матки прозора оболонка під дією протеолітичних ферментів ебріона і ендометрія потоншується і зародок «вилуплюється» з прозорої оболонки. Це відбувається у корів на 9-11 день, кобил – на 8-й, овець – на 7-8-й, свиней – 6-7-й день, кролиць – протягом 76-100 годин. Далі бластоциста вільно плаває у порожнині рога матки до імплантації.

БЛОКАДА (< англ. blockade – блокада) – вимкнення функції якого-небудь органу.

БЛОКАДА НОВОКАЇНОВА – метод патогенетичної новокаїнотерапії, в основі якої лежить тимчасове вимкнення провідності нервових імпульсів у периферичній нервовій системі та дія новокаїну на регуляторні функції центральної нервової системи. Новокаїнова блокада в осередку запалення викликає антипарабіотичний ефект, тобто знімає парабіоз нервів та відновлює їх збудливість і провідність, завдяки чому нормалізується судинна реакція, відновлюється живлення тканин та їх функція.

БОРОДАВКА (ПАПІЛОМА ТВЕРДА), verruca, ae (< лат. pl verrucae – бородавка) – доброякісне новоутворення з фіброепітеліальної тканини. Бородавки бувають на шкірі і слизових оболонках.

БОТАЛОВА (АРТЕРІАЛЬНА) ПРОТОКА, ductus Botalli – артеріальна протока (названа за прізвищем італійського лікаря L. Botallo), яка з'єднує легеневу артерію з дугою аорти плода, відводячи кров від малого кола кровообігу, яке не функціонує.

БОТРИОМІКОЗ ВИМЕНІ КОБИЛ, botryomycosis uberis equarum (< гр. botrys грона + mykes гриб, лат. uber – вим'я, equa – кобила) – ураження вимені кобил мікроскопічними грибами з утворенням дифузної припухлості частки або всього вимені, болючих щільних підвищень з воронкоподібними свищами, з яких

виділяється ексудат сірого кольору, що містить збудника – *Botryomyces ascoformans*.

БУЖУВАННЯ (< франц, bougie – зонд) – метод дослідження (зондування) і розширення каналів трубчастих органів (соскового каналу, сечовивідного каналу, стравоходу та інш.). Для розширення каналу соска вимені при його звуженні застосовують спеціальні бужі-розширювачі.

БУРХЛИВІ (НАДМІРНІ) ПЕРЕЙМИ І ПОТУГИ, hyperdynamia uteri (< лат. hyperdynamia – надмірна сила, uterus – матка) – перейми, що іноді стають безперервними і охоплюють всі м'язи матки (tetania uteri), призводять до спазму шийки матки, фізичного виснаження тварини і вторинних слабких переймів і потуг, здавлювання кровоносних судин материнської частини плаценти, асфіксії і загибелі плода. Надмірні потуги спостерігаються у кобил, рідше – у корів та інших тварин.

ВАГІНАЛЬНИЙ СПОСІБ ВВЕДЕННЯ СПЕРМИ – введення сперми безпосередньо у порожнину піхви. Застосовується при штучному осіменінні телиць і ярок із слабо розвиненими статевими органами, вводячи катетер по дорсальній стінці піхви і розташовуючи дозу сперми над шийкою матки.

ВАГІНІЗМ vaginismus, і (лат. vagina – піхва, + ismus – патологічний стан) – судомне скорочення м'язів матки та піхви, зумовлене сильним подразненням стінок піхви (холодним вагінальним дзеркалом і повітрям при штучному осіменінні), а також наявністю вагініту, сильно розвиненої сечостатевої складки, підвищеної нервової збудливості тварини.

ВАГІНІТ (КОЛЬПІТ), vaginitis, -tidis, s. colpitis, -tidis (< лат. vagina – піхва, гр. kolpos – піхва + -itis - запалення) – запалення піхви, що найчастіше протікає разом із запаленням переддвер'я піхви – вестибулітом. Вагініт перебігає у гострій або хронічній формі, буває серозним, катаральним, гнійним, флегмонозним, некротичним.

ВАГІНІТ ЮВЕНІЛЬНИЙ vaginitis juvenilis (лат. vagina – піхва + itis – запалення, juvenilis – юний, молодий, статевонезрілий) – запалення піхви у самок, що не досягли статевої зрілості. Виникає у сук у віці 8 тижнів при зниженні загальної резистентності організму, що виникає при незадовільній гігієні, незбалансованій годівлі, гіповітамінозах, інфекційних захворюваннях (чума м'ясоїдних). Під час естресу спонтанно настає одужання і рецидивів не спостерігається.

ВАГІТНІСТЬ, graviditas, atis (< лат. gravis – вагітна) – фізіологічний стан запліднених самок, пов'язаний з плодоношенням. Назва вагітності у тварин: жеребність – у кобил, ослиць і верблюдиць, тільність – у корів, суягність – у овець та кіз, супоросність – у свиней, сукрільність – у кролиць, щенність – у м'ясоїдних. Вагітність у великих тварин майже завжди одноплідна, у дрібних – багатоплідна.

ВАГІТНІСТЬ ВАГІНАЛЬНА, graviditas vaginalis (< лат. graviditas, atis – вагітність, vaginalis – вагінальна) – позаматкова вагітність як наслідок затримання у піхві плідного міхурця з зародком, що проник з порожнини матки.

Тривалий розвиток такої вагітності неможливий.

ВАГІТНІСТЬ ДОДАТКОВА (СУПЕРФЕТАЦІЯ), *graviditas accessoria, superfetatio* (< лат. *graviditas* – вагітність, *accessorius* – додатковий, лат. *super* – над, зверху + *fetus* – плід утробний) – додаткове запліднення вагітної самки. Виникає найчастіше у корів влітку при згодовуванні великої кількості бобових трав, що містять багато фітоестрогенів, які зумовлюють розвиток і дозрівання фолікулів у яєчнику. І якщо прояв стадії збудження статевого циклу супроводжується штучним осіменінням або статевим актом, то відбувається запліднення зрілої яйцеклітини і в матці приживлюється новий ембріон (у багатоплідних – декілька нових зародків). Наслідками осіменіння вагітних корів найчастіше бувають аборти. При заплідненні іноді можуть доношуватись і народжуватись перший або другий плоди, дуже рідко – обидва. Це явище вважається нормальним у норок.

ВАГІТНІСТЬ ПОЗАМАТКОВА, *graviditas extrauterina* (< лат. *graviditas* – вагітність, *extra* – поза + *uterus* – матка) – розвиток вагітності на ранній стадії поза порожниною матки внаслідок порушення механізмів пересування яйцеклітини або зиготи. Позаматкова вагітність може бути первинною (трубна, черевна, яєчникова) і вторинна (черевна, вагінальна). Спостерігається у тварин з гістіотрофним типом живлення плода.

ВАГІТНІСТЬ ПОЗАМАТКОВА ТРУБНА, *graviditas tubaria* (< лат. *graviditas, atis* – вагітність, *tubarius* – той, що відноситься до маткової труби, тубарний) – зародок розвивається в яйцепроводі. Просування зиготи в яйцепроводі затримується внаслідок порушення перистальтики яйцепроводу і зменшення його просвіту на ґрунті набряку, рубців, спайок, згинів. Через деякий час можливий розрив яйцепроводу з сильною, смертельною кровотечею. Іноді плід розсмоктується або обвапнюється.

ВАГІТНІСТЬ ПОЗАМАТКОВА ЧЕРЕВНА, *graviditas abdominalis* (< лат. *graviditas* – вагітність, *abdominalis* – черевна порожнина) – зародок розвивається в черевній порожнині. Спостерігається у тварин з гістіотрофною плацентою. При первинній черевній вагітності, в рідких випадках, якщо утворилася плацента плід дозріває; при вторинній – зародок зазнає муміфікації або мацерації.

ВАГІТНІСТЬ ПОЗАМАТКОВА ЯЄЧНИКОВА, *graviditas ovarialis* (< лат. *graviditas, atis* – вагітність, *ovarialis* – яєчниковий, що відноситься до яєчника) – вагітність, при якій зріла яйцеклітина після розриву фолікула з тих чи інших причин не потрапляє в яйцепровід, а після запліднення продовжує свій розвиток у фолікулі яєчника. Яєчникова вагітність у с.-г. тварин реєструється рідко.

ВАГІТНІСТЬ ХИБНА (ФАЛЬШИВА, ПСЕВДОВАГІТНІСТЬ), *graviditas spuria* (< лат. *graviditas* – вагітність, *spurius* – фальшивий) – уявна, несправжня вагітність, виникнення ознак вагітності у незапліднених самок. Спостерігається у собак, кішок, свиней, кролиць, кіз, лисиць, рідко – у інших тварин.

ВАЗЕКТОМІЯ, vasectomy, ae (< лат. vas, vasis – протока, судина + гр. ektome – висічення) – операція висічення ділянки сперміопроводу. Оперують бугаїв і баранів для підготовки з них пробників.

ВАРІКОЦЕЛЕ varicocele, es (< гр. kele – пухлина, грижа) – варикозне розширення вен сім'яного канатика внаслідок порушення відтікання крові по лозоподібному плетиву від ділянки впадання внутрішньої сім'яної вени в ниркову. При цьому, у венах лозоподібного плетива відсутні клапани. Спостерігається у жеребців та бугаїв та є однією з причин запліднювальної імпотенції.

ВДУВАННЯ (ІНСУФЛЯЦІЯ), insufflatio, onis (< лат. in – в, всередину + sufflo – надуваю) – введення повітря у ємність (напр. у ємнісну систему вимені корови апаратом Еверса з метою подразнення рецепторів кровоносних судин і відновлення живлення тканин організму при лікуванні родильного парезу).

ВЕЗИКУЛІТ (СПЕРМАТОЦИСТИТ), spermato cystitis, tidis, vesiculitis, tidis, (< гр. sperma, atos – сім'я + kystis – пухир + -itis – запалення, лат. vesicula – міхурець) – запалення міхурцевих залоз. Частіше хворіють бугаї й кнури. Причини везикуліту – хронічні хвороби нирок і сечового міхура, простати і ампул сперміопроводів, запалення сім'яного горбка, перитоніт та проникнення в залозу патогенної мікрофлори. Патологія є однією з причин запліднювальної імпотенції.

ВЕСТИБУЛІТ, vestibulitis, tidis (< лат. vestibulum – вхід + гр. – itis запалення) – запалення слизової оболонки переддвер'я піхви, звичайно протікає разом з вагінітом. Перебіг гострий і хронічний.

ВЕСТИБУЛІТ КОРІВ ІНФЕКЦІЙНИЙ, ФОЛКУЛЯРНИЙ, vestibulitis follicularis infectiosa bovum (< лат. vestibulum – переддвер'я, вхід + гр. itis – запалення, лат. follicularis, e – фолікулярний, infectiosus – заразний, гр. bos, bovis – корова, бик, віл) – гостра інфекційна хвороба, що проявляється катаральним або гнійно-катаральним запаленням слизової оболонки переддвер'я піхви і висипанням навколо клітора та на бокових стінках переддвер'я дрібних вузликів темно-червоного кольору, які в подальшому набувають сіро-жовтуватого відтінку, потім бліднуть.

ВЕСТИБУЛОВАГІНІТ ПІСЛЯРОДОВИЙ ГНІЙНО-КАТАРАЛЬНИЙ, vestibulovaginitis purulenta catarrhalis puerperalis (< лат. vestibulitis – вестибуліт, vaginitis – вагініт, purulentus – гнійний, catarrhalis – катаральний, puerperalis – післяродовий) – патологічний процес, який проявляється виділеннями з вульви ексудату брудно-сірого, жовтого або жовто-коричневого кольору з домішками гною, появою ерозій та виразок у слизовій оболонці, різко вираженими гіперемією та болючістю слизової оболонки переддвер'я піхви й піхви.

ВЕСТИБУЛОВАГІНІТ ПІСЛЯРОДОВИЙ ДИФТЕРИТИЧНИЙ, vestibulitis et vaginitis puerperalis diphtheritica (< лат. vestibulitis – вестибуліт, vaginitis – вагініт, puerperalis – післяродовий, diphtheriticus – дифтеритичний) – захворювання статевих органів, яке характеризується відкладанням фібрину в слизову оболонку переддвер'я піхви і піхви з подальшим некрозом

(омертвінням) та відторгненням некротизованих ділянок. Можливі ускладнення – рубці та спайки стінки піхви, атрезія (зарощення) піхви, сепсис.

ВЕСТИБУЛОВАГІНІТ ПІСЛЯРОДОВИЙ КАТАРАЛЬНИЙ, vestibulovaginitis catarrhalis puerperalis (лат.) – запалення переддвер'я піхви та піхви, яке характеризується дифузною або смугастою гіперемією, інфільтрацією та болючістю слизових оболонок, великою кількістю каламутних слизових виділень з вульви. Можливі ускладнення – запалення сечовивідного каналу, сечового міхура, поширення процесу на шийку матки і матку.

ВЕСТИБУЛЯРНІ ТА ПІХВОВІ КІСТИ, cystes vestibule et vaginae (< гр. kystis – пухир, кіста, лат. vestibulum – присінок, vagina – піхва) – порожнисті утворення, що виникають з просвітів залоз внаслідок затримки їх секрету, ексудату чи трансудату, рідше – з патологічно змінених лімфатичних та кровоносних судин. По своїй природі є ретенційними і розвиваються при запальних процесах у зовнішніх статевих органах.

ВИВЕДЕННЯ ПОСЛІДУ, separatio placentae (< лат. separatio – відділення, відокремлення, розділення, placenta – послід) – третя стадія родів, яка полягає у виведенні з матки навколоплідних оболонок і залишків навколоплідної рідини. У корів виведення посліду триває до 6 год., у овець і кіз – до 5 год., у свиней – до 3 год., у кобил – до 30 хв., у сук, кішок, і кролиць – до 3 год. після народження плода. Якщо в ці терміни послід не відділяється, він вважається таким, що затримався.

ВИВОРІТ ПІХВИ, inversio vaginae (< лат. inversio – виворіт, поворот, vagina – піхва) – часткове (partialis) або повне (totalis) випинання дорзальної стінки або усієї піхви із статевої щілини. Частіше реєструється у корів і кіз, рідше – у кобил, овець, свиней та інших тварин, переважно у другій половині вагітності. Якщо вивернута піхва атонічна і звисає у вигляді кишки, то це – птоз (ptosis), а якщо вона в тонусі і нагадує яскраво червоний конус з шийкою матки у верхів'я, то це – пролапс (prolaps).

ВИВОРІТ МАТКИ, inversio uteri (< лат. inversio – виворіт, uterus – матка) – зміщення матки у формі інвагінації стінки рога, що діагностується при ректальному чи вагінальному дослідженні, або повний виворіт з виведенням матки назовні (серозна оболонка всередині, а слизова – назовні). Частіше реєструється у корів і кіз як ускладнення родів або перших годин післяродового періоду, особливо після швидкого, насильницького витягання плода.

ВИВОРІТ ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА inversio preputii (< лат. inversio – виворіт, preputium – крайня плоть, препуційний мішок) – тимчасове випадіння з отвору препуція циркулярної складки слизової оболонки на 1,5-3 см внаслідок перерозвитку парієтального листка препуція. Причини: багаторазові механічні пошкодження крайньої плоти при спотворенні статевих рефлексів, використанні опудала без амортизаторів. Реєструється у бугаїв. Патологія є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

ВИЖЕРЕБКА – роди у кобили, ослиці, верблюдиці.

ВИЖИВАНІСТЬ СПЕРМІЇВ – тривалість зберігання рухливості спермій у розбавленій спермі у процесі їх збереження при певній температурі (в годинах). Сперма бугая-плідника, розбавлена глюкозо-цитратно-жовтковим середовищем при температурі +2+5°C повинна мати мінімальну виживаність не менше як 254 години, а заморожена сперма після відтавання при температурі +3°C – 5 годин.

ВИПАДІННЯ МАТКИ, prolapsus uteri (< лат. prolapsus – випадіння, uterus – матка). У вагітної самки внаслідок розриву черевних м'язів та очеревини матка випадає під шкіру, а при значному пошкодженні шкіри – й назовні. Реєструється у вагітних тварин всіх видів, частіше у корів.

ВИПАДІННЯ ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА prolapsus preputii (< лат. prolapsus – випадіння, preputium – крайня плоть, препуційний мішок) – стійке вивертання внутрішнього листка препуція без тенденції до зворотного втягування його у порожнину препуція внаслідок перерозвитку парієтального листка препуція. Розвивається при переході запалення препуційного мішка у хронічну форму з утворенням сполучної фіброзної тканини, що має кільцеподібну форму. Причини випадіння препуційного мішка: баланопостити, набряки, новоутворення на головці статевого члена. Реєструється у бугаїв, є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

ВИРАЗКА ПУПКА, ulcus umbilici (< лат. ulcus – виразка, umbilicus – пупок) – некротична виразка, що виникає після відторгнення муміфікованої пуповини у новонародженого плода.

ВИРАЗКА СТАТЕВОГО ЧЛЕНА ТА ПРЕПУЦІЯ, ulcus penis et praeputii (< лат. ulcus – виразка, penis – статевий член, praeputium – крайня плоть) – виникають у другій фазі ранового процесу при чисельних пошкодженнях враженої ділянки, які перешкоджають утворенню грануляційної тканини, рубцюванню та епітелізації. Розрізняють виразки: парієтального листка препуційного мішка, верхівки статевого члена та виразки у місці завороту препуційних листків.

ВІДДІЛЕННЯ (ВІДОКРЕМЛЕННЯ) ПОСЛІДУ – спосіб лікування патології третьої стадії родів – затримання посліду, який здійснюється шляхом його видалення оперативними або консервативними методами.

ВІДТВОРЕННЯ СТАДА – зоотехнічне поняття, яке означає технологічний ланцюг безперервного процесу розмноження, вирощування і введення в стадо нових продуктивних тварин замість тих, що вибувають.

ВІЗОЦЕРВІКАЛЬНИЙ СПОСІБ ВВЕДЕННЯ СПЕРМИ – один із способів штучного осіменіння самок великої та дрібної рогатої худоби, суть якого полягає у введенні сперми у шийку матки під візуальним контролем, що досягається відкриттям піхви за допомогою піхвового дзеркала. Спермодоза вводиться наступними інструментами: шприц-катетер, шприц-катетер-автомат (вівці) або одноразовий полістироловий катетер довжиною 45 см і ампула або шприц 2 мл (корови і телиці). Метод простий і доступний, дозволяє оглядати стан слизової оболонки піхви й шийки матки. З іншого боку, при недотриманні техніки може виникнути явище вагінізму.

ВІРІЛІЗМ (МАСКУЛІНІЗАЦІЯ) virillism (лат. virilis – чоловічий, властивий чоловікові) – розвиток чоловічих вторинних статевих ознак. Розвивається у корів із фолікулярною кістою як результат німфоманії. Ознаками маскулінізації є: покращення вгодованості, потовщення шиї й підгрудка, грубішання голоса, лордоз, вип'ячування кореня хвоста, спотворення статевого інстинкту та схильність до гетеросексуалізму, гіпертрофія клітора, збільшення маси зовнішніх і внутрішніх статевих органів тощо. У корів із вірілізмом подовжений інтервал між статевими циклами, із проявом стадії збудження лише під час прогулянки або випасу, часто реєструється анафродизія; погіршення якості молока; збільшення в крові концентрації андрогенів.

ВІЗУАЛЬНО-КЛІНІЧНИЙ МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ЧАСУ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ – виявлення морфо-функціональних змін у зовнішніх статевих органах та комплексу поведінкових реакцій самки, що виникають під час стадії збудження статевого циклу.

У корів: набряк вульви, почервоніння слизової оболонки присінку, виділення прозорого, іноді із білуватими прожилками, еластичного слизу із бульбашками; прояв «рефлексу нерухомості» – допускає садку на себе інших самок, стоячи спокійно.

У кобил: стоїть спокійно при погладжуванні боків, холки, статевих органів, розставляє задні кінцівки, піднімає хвіст, «мигає» вульвою, виділяє сечу та слиз із статевих органів.

У овець і кіз: набряк і гіперемія зовнішніх статевих органів, виділення слизу.

У свиней: набряк і гіперемія зовнішніх статевих органів, зволоження переддвер'я піхви; прояв «рефлексу нерухомості» – широко розставлені задні кінцівки, піднятий хвіст, напружені м'язи, при надавлюванні на спину або крижову ділянку займають позу, характерну для коїтусу.

ВІТЕЛУС, vitellus, i, (< лат. vita – життя, vitalis – життєвий) – центральна частина яйцеклітини, що включає в себе ядро і цитоплазму, оточену цитоплазматичною мембраною, яка називається жовтковою оболонкою.

ВНУТРІШНІ СТАТЕВІ ОРГАНИ САМОК, organa genitalia interna: піхва, матка, яйцепроводи, яєчники. Мають порожнину і тришарову стінку, представлену слизовою, м'язовою і серозною оболонкою, окрім яєчника, який має фолікулярну (кіркову) та судинну (мозкову) оболонку та немає порожнини. Межа між внутрішніми і зовнішніми статевими органами – отвір сечівника.

ВНУТРІШНЬОУТРОБНА ІНФЕКЦІЯ, infectio intrauterina (< лат. infectio – зараження, intra – в середині, uterus – матка) – розвиток у навколоплідних оболонках і організмі плода неспецифічної мікрофлори, яка внесена при осіменінні, гематогенним шляхом або внаслідок запліднення самок, хворих на субклінічний ендометрит. Супроводжується плацентитами, затриманням посліду та народженням гіпотрофіків з забарвленням білого волосся в жовтий колір (ознака виходу меконію у амніотичну рідину внаслідок підвищеної моторики кишечника плода до народження), у яких запізнілі і слабкі рефлекси вставання (ослаблення тону м'язів) і ссання.

ВОВЧА ПАЩА, faux lupina (< лат, faux – зів, паща, lupinus – вовчий) - природжена потворність – розщеплення або відсутність твердого піднебіння, тому ротова порожнина сполучається з носовою. При вовчій пащі нерідко буває розщеплення верхньої щелепи і губи (заяча губа).

ВОДЯНКА ГОЛОВИ ПЛОДА, hydrocephalus fetus (< гр. hydor – вода + kephale – голова, лат. fetus, – плід) – аномалія розвитку плода, яка полягає у скупченні в черевній порожнині значної кількості серозної рідини. Роди можуть бути патологічними внаслідок збільшення об'єму голови. При головному передлежанні можлива діагностика і видалення плода після зменшення об'єму його голови.

ВОДЯНКА ГРУДНОЇ ПОРОЖНИНИ ПЛОДА, hydrothorax fetus (< гр. hydor – вода + thorax – грудна клітка, fetus – плід) – потворність плода, яка виражається накопиченням водянкової рідини в грудній порожнині. Реєструється при загальній водянці плода, іноді – самостійно.

ВОДЯНКА ЗАГАЛЬНОЇ ПІХОВОЇ ОБОЛОНКИ (ГІДРОЦЕЛЕ) hydrocele (< гр. hydor – вода + kele – пухлина, грижа) – накопичення у порожнині піхової оболонки трансудату та розсмоктування строми сім'яника з його зменшенням. Буває односторонньою внаслідок порушення відтікання крові та лімфи із загальної піхової оболонки. Патологія реєструється у кнурів, жеребців, псів і є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ВОДЯНКА ПЛІДНИХ ОБОЛОНОК (ПОЛІГІДРАМНІОН), polyhydramnion, ii, (< гр. poly – багато + hydor – вода + amnion – плідна оболонка) – надмірне скупчення навколоплідної рідини в порожнині амніона або первинної сечі в порожнині алантоїса, рідше – одночасно в обох оболонках. Полігідрамніон буває у корів і кобил у другій половині вагітності. Плід не може бути доношеним і абортуює внаслідок високого тиску в черевній порожнині, що призводить до гіпоксії вагітної самки і навіть до її загибелі.

ВОДЯНКА ПЛОДА (АНАСАРКА), hydrops fetus universalis (< гр. hydor – вода, лат. fetus, us – плід, universalis – загальний) – загальний набряк, накопичення водянкової рідини (трансудату) в тканинах і порожнинах організму плода.

ВОДЯНКА ПЛОДА ЧЕРЕВНА (АСЦИТ), hydrops abdominalis (< гр. hydrops – водянка, від hydor – вода, лат. abdominalis – черевна порожнина) – потворність плода, яка характеризується накопиченням водянкової рідини в черевній порожнині плода. Реєструється при загальній водянці плода, гідротораксі, іноді – самостійно. Роди патологічні. Можлива діагностика тільки при тазовому передлежанні плода чоловічої статі за ознакою наявності трансудату в калитці. Реєструється у самок великої рогатої худоби. Роди патологічні.

ВПЛИВ НА СПЕРМІЇ ФАКТОРІВ ДОВКІЛЛЯ – дія на спермії різних факторів під час перебування сперми поза статевою системою самця до введення її у статеві шляхи самки. Ці фактори здатні сповільнювати та порушувати обмінні процеси в сперміях, таким чином впливаючи на їх живучість і запліднюючу здатність. До факторів довкілля, що впливають на спермії належать:

1. Мікробне та грибкове забруднення – в одержаній від плідників спермі виявляють як непатогенну, так і патогенну мікрофлору. Мікроорганізми у спермі конкурують зі сперміями за поживні речовини, діють на них продуктами життєдіяльності, руйнують їх оболонки та акросому, а також можуть потрапляти разом зі спермою у статеві шляхи самки під час штучного осіменіння, викликаючи місцеві запальні процеси та інфекційні захворювання. Застосування різних антибактеріальних препаратів не завжди ефективно внаслідок широкого видового складу мікрофлори, крім того, усі антибактеріальні препарати також діють на спермії. Тому під час штучного осіменіння необхідно звертати особливу увагу на чистоту та стерильність приміщень, інструментів та матеріалів. Для осіменіння тварин дозволяється застосовувати вільну від патогенної мікрофлори та синьогнійної палички сперму, із вмістом інших мікробних тіл не більше 5 тис., колі-титром не більше 1:10.

2. Осмотичний тиск може змінюватися внаслідок накопичення продуктів обміну речовин у спермі. У гіпотонічних розчинах (вода) вони набухають, хвостики закручуються кільцеподібно і спермії гинуть внаслідок високого внутрішньоклітинного тиску; у гіпертонічних розчинах – спермії зморщуються від зневоднення, їх хвостики вигинаються і вони також гинуть. Найкраще спермії виживають у ізотонічних розчинах: для сперми бугая – 6% глюкози, барана – 6,4% глюкози, жеребця – 7,2% глюкози, кнура – 6% глюкози, 3,7% желатину; також для всіх плідників – 1% натрію хлориду, 2,8% натрію цитрату.

3. Реакція середовища – рН свіжоодержаної сперма барана – 7,08, бугая – 6,5-6,7, жеребця – 7,23, кнура – 7,57. При зберіганні сперми її реакція поступово змінюється у барана і бугая – у кислий, а жеребця і кнура – у лужний бік. У кислому середовищі активність сперміїв гальмується, у лужному – активується. Для підтримання рН у межах норми до сперми додають буферні розчини солей слабких кислот.

4. Світло – розсіяне світло негативно на спермії не впливає; ультрафіолетовий спектр сонячного світла активує їх хімічні процеси, прискорюючи таким чином, накопичення токсичних продуктів обміну речовин; інфрачервоний – має негативний вплив через тепловий ефект; яскраве електричне світло також є шкідливим для сперміїв.

5. Температура – при змішуванні сперміїв із секретами додаткових статевих залоз (під час еякуляції) в них активізуються життєві процеси і спермії гинуть при температурі тіла протягом кількох годин. При підвищенні температури до 42°C спермії швидко втрачають рухливу та запліднюючу здатність, при 48°C – відбувається коагуляції білка внаслідок чого спермії гинуть. При швидкому зниженні температури у сперміїв настає «холодовий удар», внаслідок якого вони гинуть. Натомість поступове зниження температури до 0°C і навіть до -196°C викликає стан анабіозу, і виживаність сперміїв збільшується. У стані глибокого анабіозу (при -196°C) вони можуть зберігатися роками.

6. Хімічні речовини – більшість миючих, дезінфікуючих, лікарських речовин, окремі сорти гуми, дистильована вода є шкідливими для спермій. Всі прилади та інструменти, що контактують зі спермою повинні стерилізуватися автоклавуванням, кип'ятіння, сухим жаром, і як виняток – чистим спиртом-ректифікатом, позаяк він швидко випаровується з поверхонь.

ВТОРИННІ СТАТЕВІ ОЗНАКИ – сукупність ознак за якими одна стать відрізняється від іншої.

ВУЗЬКІСТЬ ВУЛЬВИ, *angustia vulvae* (< лат. *angustia* – вузькість, *vulvae* – зовнішні статеві органи самки) – буває природженою або виникає в результаті стягувань після травм і запальних процесів.

ВУЗЬКІСТЬ ПІХВИ, *angustia vaginae* (< лат. *angustia* – вузькість, *vagina* – піхва) – буває природженою (при інфантилізмі) або виникає як наслідок рубцьових стягувань після запалень і травм, зрощення стінок піхви.

ВУЛЬВА, *vulva* – зовнішній статевий орган самки, розташований вентрально від ануса і відокремлений від нього промежиною. Складається з двох статевих або соромітних губ (*labia pudendi*), які утворюють статеву щілину (*rima vulvae*) і з'єднуються верхньою та нижньою спайками (*commissura labiorum dorsalis et ventralis*).

ВУЛЬВІТ, *vulvitis*, (< лат. *vulva* – зовнішні статеві органи самки + гр. *-itis* – запалення), запалення вульви внаслідок родової травми і проникнення в її тканини гноєтворної і гнильної мікрофлори. Можливі ускладнення – флегмона і некроз тканин.

ГАЛАКТОРЕЯ, *galactorrhoea*, ae (< гр. *gala*, *galactos* – молоко + *rhoea* – витікання) – мимовільне витікання молока з вимені через слабкість сфінктера каналу соска або його параліч внаслідок травми чи запальних процесів.

ГАЛЬМУВАННЯ СТАТЕВИХ РЕФЛЕКСІВ ПЛІДНИКІВ, *suppressio reflexus sexualis* (< лат. *suppressio* – придушення, *reflexus* – рефлексія, *sexualis* – статевий) – порушення і розлад прояву статевих рефлексів внаслідок неправильної експлуатації плідників при одержанні сперми або природному осіменінні. Гальмування статевих рефлексів буває безумовним (не вимагає формування, а виникає спонтанно) і умовним (вимагає формування).

До безумовного гальмування належать:

а) **зовнішнє** (негативна індукція) – раптова поява зовнішнього подразника під час прояву плідником статевого рефлексу, який гальмує наступні рефлекси (важко гальмуються рефлекси парувальний та еякуляції).

б) **поза межне** – у сильно збудливих плідників, яких тривалий час не використовували перший статевий рефлекс викликає сильне (поза межне) подразнення відповідної ділянки кори головного мозку, що дуже швидко розповсюджується і гальмує прояв наступних рефлексів.

До умовного (тимчасового) гальмування належать:

а) **згасаюче** – у плідників, які утримуються в одному приміщенні із самками, але не мають можливості здійснити статевий акт.

б) **диференційне** – коли плідник розпізнає ті умови зовнішнього середовища, при яких у нього раніше виникали негативні відчуття (висока або низька температура штучної вагіни, біль тощо) і статеві рефлексі гальмуються.

в) **запізнілого рефлексу** – гальмування статевих рефлексів внаслідок збільшення проміжку часу між умовними і безумовними подразниками (приведення самця задовго до статевого акту або одержання сперми).

г) **гіпнотичний (сонливий) стан** – надмірна концентрація подразнень, що призводять нервові клітини до стану незбудливості, яка розповсюджується по корі головного мозку і викликає сонливість.

ГАМЕТА, gamete, es (< гр. gamete – дружина, gametes – чоловік), гамети – жіночі (яйцеклітини) і чоловічі (спермії) – гаплоїдні статеві клітини тварин і рослин, що при з'єднанні (сингамії) утворюють нову клітину – зиготу, яка має подвійну спадковість, тобто дають початок новому організму, забезпечуючи передачу спадкових ознак від обох батьків нащадкам.

ГАМОНИ (< гр. gamos – шлюб) – специфічні речовини, які виробляються гаметами і сприяють заплідненню. Спермії виділяють андрогамони, а яйцеклітини – гіногамони. Гіногамон-1 викликає активацію руху сперміїв, гіногамон-2 – аглютинацію сперміїв на поверхні яйцеклітини, андрогамон-1 паралізує рух сперміїв, андрогамон-2 являє собою фермент гіалуронідазу, який розчиняє оболонку яйцеклітини.

ГАНГРЕНА ВИМЕНІ, gangrena uberis (< гр. gangraina – роз'їдаюча виразка, лат. uber, eris – вим'я) – прогресуючий некроз тканин вимені внаслідок маститу або інфікування ран вимені анаеробною мікрофлорою. Некротизовані тканини стають сірими, темно-бурими або чорними. Лактаційна функція ураженої частки вимені не відновлюється. Найчастіші ускладнення – сепсис без метастазів і сепсис з метастазами у внутрішні органи.

ГАРТНЕРИТ, gartneritis, tidis (< дат. Gartner H. T. – ім'я датського анатома + гр. itis – запалення) – запалення гартнерового ходу. Гартнеріт – ускладнення вагініту і вестибуліту корів і свиней. При хронічному гартнериті іноді можуть утворюватись кісти.

ГАРТНЕРОВІ ХОДИ, ductus Gartneri (< лат. ductus – протока, дат. Gartner H. T. – ім'я датського анатома) – рудименти вольфових каналів, які розташовані в слизовій оболонці нижньої стінки піхви, на рівні сечостатевої складки, по обидва боки отвору сечовивідного каналу. Знаходять у більшості самок великої рогатої худоби, іноді у свиней і кобил.

ГЕМАТОМА СТІНКИ ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА haematoma preputii (лат. haematoma від гр. haima, haimatos кров + ōma – пухлина, preputium – крайня плоть) – закрите механічне пошкодження без порушення цілісності шкіри та утворенням порожнини, заповненою кров'ю. Виникає внаслідок розриву краніальної гілки зовнішньої соромітної артерії або вени. Є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

ГЕМАТОЦЕЛЕ (КРОВОВИЛИВ У КАЛИТКУ) haematocoele (< гр. haima – кров, + kele – пухлина, грижа) – витікання крові у порожнину загальної піхвової

оболонки при порушенні цілісності внутрішньої сім'яної артерії або її придаткової гілки. Реєструється у всіх видів самців і є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ГЕНОМ, genom (< гр. genos – походження, англ. genom – одинарний) – сукупність генів, що містяться у гаплоїдному (одинарному) наборі хромосом певної тваринної чи рослинної клітини.

ГЕРМАФРОДИТИЗМ, hermaphroditismus (< гр. Hermaphroditos – син Гермеса і Афродіти) – наявність жіночих і чоловічих статевих ознак у однієї тварини. Він буває природним (напр. у бджіл) і патологічним (наприклад, у ссавців), справжнім (одночасно розвиваються і функціонують чоловічі і жіночі статеві залози з переважним розвитком чоловічих або жіночих зовнішніх статевих органів) і несправжнім (статеві залози однієї статі, а зовнішні статеві органи – чоловічі й жіночі).

ГІДРОМЕТРА, hydrometra, ae (< гр. hydor – вода + metra – матка) – скупчення в порожнині матки серозної слизово-водянистої рідини, яка складається з секрету маткових залоз, трансудату або серозно-слизового ексудату. Гідрометра – різновид хронічного ендометриту. Причини: уроджена відсутність каналу шийки матки, запалення, набряк і зарощення шийки матки, скручування матки.

ГІДРОЦЕФАЛІЯ (ОГЛУМ), hydrocephalia, ae (< hydor – вода + гр. kephale – голова), водянка головного мозку – хвороба, що проявляється великим збільшенням кількості спинномозкової рідини в шлуночках мозку, іноді – й у порожнині черепа. Гідроцефалія буває природженою і набутою.

ГІНОГЕНЕЗ, gynogenesis (< гр. gyne – жінка, genesis – походження) – особлива форма одностатевого розмноження (партеногенезу), при якій після проникнення спермія в яйцеклітину їхні ядра не зливаються і в наступному розвитку бере участь тільки ядро яйцеклітини. Відомий як природний спосіб розмноження деяких круглих черв'яків, риб та земноводних.

ГІНЕКОЛОГІЧНА ДИСПАНСЕРИЗАЦІЯ dispensarisatio, onis (< лат. dispenso – розподіляю) – комплекс планових діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів після завершення післяродового періоду, спрямованих на скорочення рівня неплідності самок і підвищення їх продуктивності.

ГІНЕКОЛОГІЯ, gynaecologia, ae (< гр. gyne, gynaikos – жінка + logos – вчення) – галузь клінічної ветеринарної медицини, що вивчає патологічні процеси у статевих органах самок після закінчення післяродового періоду, які призводять до неплідності, їх лікування та профілактику, питання відновлення статевої функції.

ГІНЕКОМАСТІЯ – gynecomastia (< гр. gyne – жінка + mastos – груди) – доброякісне збільшення молочних залоз у самців внаслідок розростання залозистої тканини. Розвивається при новоутвореннях сім'яників (сертоліоми) у псів внаслідок збільшення рівня естрогенів.

ГІПЕРСЕКСУАЛІЗМ hypersexualismus (< гр. hyper – зверх, дуже + лат. sexualis – статевий + ismus – патологічний стан) – надмірне посилення статевих рефлексів. Проявляється у плідників нестримного типу нервової діяльності, у

яких статеві рефлекси протікають при сильному статевому збудженні, розвиваються яскраво, короткочасно, нерідко закінчуються без коїтусу і еякуляції або з явищами асперматизму. Гіперсексуалізм у самок проявляється у вигляді німфоманії при фолікулярних кістах яєчників.

ГПЕРТРОФІЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ hypertrophia neonatorum (< гр. hyper – зверх, дуже + trophia – живлення, neonatus – новонароджений) – перерозвиненість плода внаслідок порушення фето-плацентарної системи. Реєструється переважно у телят при щедрій годівлі вагітних корів. Телята народжуються великими, проте фізіологічно незрілими, погано адаптуються до нових умов післяутробного життя і гинуть.

ГПОГАЛАКТІЯ, hypogalactia, ae (< гр. hupo – під, знизу, зменшення нижче норми + gala, galaktos – молоко) – зниження секреції молока як ознака захворювання тварини.

ГПОПЛАЗІЯ СІМ'ЯНИКІВ hypoplasia orchis (гр. hupo – малий, plasia – утворення, orchis – сім'яник) – недостатній розвиток сім'яників, що буває наслідком спадково зумовленого розладу ембріонального розвитку. Одностороння гіпоплазія проявляється різним ступенем олігоспермії та тератоспермією, двостороння – аспермією. Патологія є причиною вродженої та сападково обумовленої запліднювальної імпотенції.

ГПОПЛАЗІЯ СТАТЕВОГО ЧЛЕНУ hypoplasia penis (гр. hupo – малий, plasia – утворення, лат. penis – статевий член) – зменшення статевого члена, що виникає за генетичних причин. Пруть укорочений, меншої товщини, знаходиться у глибині препуційного мішка та не виводиться із нього під час ерекції. Патологія є причиною вродженої та сападково обумовленої парувальної імпотенції.

ГПОПЛАЗІЯ ЯЄЧНИКІВ hypoplasia ovarii (< гр. hupo – під, знизу plasis – формування, ovarium – яєчник) – недорозвиток яєчників у статевозрілих самиць (частіше у теличок і свинок), який проявляється порушенням функції та гормональної активності яєчників, у яких відсутні фолікули і жовті тіла, що зумовлює анафродизію або неповноцінність статевих циклів.

ГПОСПАДІЯ СТАТЕВОГО ЧЛЕНУ hypospadiion penis (гр. hupo – малий, spadiion – отвір, лат. penis – статевий член) – такий ступінь гіпоплазії пеніса, при якій зовнішній отвір уретри зміщується на нижню поверхню статевого члена, у калитку або в промежину, часом уретра може мати декілька отворів. Патологія є причиною вродженої та сападково обумовленої парувальної імпотенції.

ГПОТЕРМІЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ hypothermia neonatorum (гр. hupo – малий + thermia – теплота, жар, neonatus – новонароджений) – зниження температури тіла новонародженого через декілька годин після народження внаслідок перебування його на холоді до напування молозивом, стану гіпоксії (після ускладнених пологів), відсутності облизування матір'ю. При зниженні загальної температури до +36°C стан гіпотермії стає незворотнім і може спричинити смерть.

ГІПОТОНІЯ І АТОНІЯ МАТКИ, hypotonia et atonia uteri (< гр. hypo – під, знизу, лат. et – і, гр. a – заперечення + tonos – напруження, лат. uterus – матка). Гіпотонія матки – часткова втрата здатності матки до скорочень, атонія матки – повна відсутність скорочень матки. Гіпотонія і атонія матки – часта причина затримання посліду і післяродових ускладнень.

ГІПОТРОФІЯ НОВОНАРОДЖЕНИХ hypotrophia neonatorum (гр. hypo – малий + trophia – живлення, neonatus – новонароджений) – порушення росту і розвитку плода внаслідок недостатнього живлення під час внутрішньоутробного періоду розвитку (вроджена) та незадовільної годівлі новонародженого (набута).

ГІПОФУНКЦІЯ ЯЄЧНИКІВ, hypofunctio ovarii (< гр. hypo – під, знизу, лат. ovarium – яєчник) – зниження функції і гормональної активності яєчників, що проявляється відсутністю фолікулів і жовтих тіл чи наявністю незрілих фолікулів і зумовлює анафродизію або неповноцінність статевих циклів.

ГІСТЕРЕКТОМІЯ, hysterectomy, ae (< гр. hystera – матка + ektome – висічення, вирізання) – екстирпація вагітної матки. Операція виконується при гнильному розкладі плода і піометрі.

ГІСТЕРОТОМІЯ, hysterotomy (< гр. hystera – матка + -tome – розсічення, розрізання) – розріз матки, один з етапів кесаревого розтину.

ГОНАДИ (< гр. gone – сім'я) – статеві залози самок і самців, в яких утворюються статеві клітини (яйцеклітини і спермії) і гонадальні статеві гормони.

ГОНАДОТРОПІН РІЛІЗІНГ-ГОРМОН (ЛЮЛІБЕРИН), (< англ. release – звільняти, виділяти) – нейрогормон гіпоталамуса, що стимулює продукцію лютеїнізуючого гормону, різке збільшення кількості (пік) якого викликає овуляцію. Синтетичні препарати, аналоги цього гормону (сурфагон, дірігестран, фертагіл, цисторелін, ресептал) застосовують парентрально у великих дозах для отримання фолікулотропного або овуляторного ефекту, а у малих дозах – для підтримки ендокринної функції жовтого тіла.

ГОНАДОТРОПІН ХОРІАЛЬНИЙ, синтезується у приматів в період від приживлення зародка до закінчення вагітності. Має лютеїнізуючу і прогестеронову активність (стимулює утворення прогестерону в жовтому тілі яєчника, гальмує скорочення матки і виділення гонадотропних гормонів гіпофіза), регулює утворення гормонів в наднирниках плода і стимулює розвиток яєчників і сім'яників плода. Препарати цього гормону (хорулон, хоріогонін, профазі) вводять тваринам для прискорення і синхронізації овуляції, лікування фолікулярної кісти, для скорочення тривалості тічки у сук, стимуляції лібідо і потенції у псів.

ГОРМОНИ (< гр. hormao – збуджую, рухаю) – біологічно активні органічні речовини, які виділяються спеціалізованими клітинами залоз внутрішньої секреції або деякими нервовими клітинами безпосередньо у кров, беруть участь в регуляції функцій організму шляхом цілеспрямованого впливу на діяльність органів і тканин через регуляцію обміну речовин та енергії і включення до циклу біохімічних реакцій.

ГОРМОНИ ГОНАДАЛЬНІ (< гр. gone, gonos – сім'я, породження, народження; те, що стосується народження, hormao – збуджую, рухаю) – гормони, які синтезуються статевими залозами. Гормони яєчника – естрадіол, естрон, естріол та гестагени – прогестерон (гормон жовтого тіла, корпорин), 7 α -оксипрогестерон, Δ^4 -прегненол-20 α -он-3 і Δ^4 -прегненол-20 β -он-3. Гормони сім'яника (андрогени) – тестостерон, андростерон, андростендіон.

ГОРМОНИ ГОНАДОТРОПНІ (ГОНАДОТРОПНИ), gonadotropin, і (< гр. gone, gonos – сім'я, породження, народження; те, що стосується народження + лат. ad – при, приближення; те, що знаходиться коло + tropos – поворот, те, що впливає на щось) – гормони аденогіпофіза (фолікулостимулюючий, лютеїнізуючий і лютеотропний), які впливають на гонади, стимулюючи фолікулогенез і овогенез, овуляцію, утворення і розвиток жовтого тіла, сперміогенез, а через гормони яєчника та сім'яника впливають і на інші статеві прояви організму.

ГОРМОНИ ПЛАЦЕНТАРНІ (ХОРІАЛЬНІ), (< гр. chorion – оболонка, послід) – гормони, які синтезує плацентарна тканина або перетворює з похідних речовин, що надходять з організму матері чи плода. Основні плацентарні гормони такі: хоріальний гонадотропін, соматотропін (плацентарний лактоген), прогестерон, естрогени.

ГРАНУЛА СПЕРМИ – форма розфасування і зберігання розведеної сперми при заморожуванні. Гранула сперми може бути облицьованою (закритою) у прозору герметичну полімерну оболонку і відкритою – без оболонки.

ГУСТИНА СПЕРМИ – показник якості сперми, що визначається щоразу після одержання. Проводиться у розчавленій краплі одночасно із визначенням активності (рухливості) при збільшенні в 100-180 разів. Оцінюється як:

- густа сперма – та, що майже немає проміжків між сперміями;
- середня – проміжки між сперміями дорівнюють довжині одного спермія;
- рідка – проміжки між сперміями більше довжини спермія.

Допускається до розрідження і зберігання сперма густиною у: барана – густа, бугая, кнура, жеребця – густа і середня.

ДЕГІДРОГЕНАЗНА АКТИВНІСТЬ СПЕРМІЇВ – активність дихальних ферментів сперміїв. Вона визначається в спермі бугая і барана за швидкістю знебарвлення сперми, змішаної з 0,01% розчином метиленової сині при температурі 38°C. Максимальний час знебарвлення сперми бугая повинен бути не більше 30 хв., сперми барана – 12 хв.

ДЕНУДАЦІЯ, denudatio (< фр. denuder – оголювати) – один з етапів процесу запліднення (зовнішня фаза), що полягає у звільненні яйцеклітини від променистого вінця за допомогою багатьох тисяч сперміїв, які виділяють андрогамон 2 (гіалуронідазу).

ДЕОНТОЛОГІЯ ВЕТЕРИНАРНА, deontologia veterinaria (< гр. deon, ontos – потрібне, необхідне + logos – вчення, лат. veterinarius – ветеринарний):

– принципи поведінки працівників ветеринарної медицини спрямовані на максимальне підвищення ефективності лікування і усунення шкідливих наслідків неповноцінної ветеринарної роботи;

– ветеринарна етика – комплекс правил і норм стосунків ветеринарних фахівців між собою, ставлення до своєї роботи, до тваринництва, до власника тварини і до пацієнта.

ДЕРМАТИТ ВИМЕНІ, *dermatitis uberis* (< гр. *derma*, *atos* – шкіра + *itis* – запалення, лат. *uber*, *uberis* – вим'я) – запалення шкіри вимені, виникає при опіках, обмороженні та інших пошкодженнях, а також при вторгненні в шкіру вимені мікрофлори.

ДЕРМАТИТ КАЛИТКИ (СКРОТАЛЬНИЙ ДЕРМАТИТ) *dermatitis scroti* (< лат. *derma* – шкіра + *itis* – запалення, *scrotum* – калитка) – враження шкіри калитки внаслідок надмірного вилизування. Розвивається частіше у псів і котів. Запальні процеси шкіри порушують терморегуляція сім'яників, з наступними розладами сперміо- та гормоногенезу, що погіршує якість сперми. Ускладнюється виразками та некрозами шкіри.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ СТАТІ (СТАТЕВА ДЕТЕРМІНАЦІЯ) (< лат. *determinatio* – визначення, обмеження) – біологічний механізм, який визначає розвиток статевих характеристик організму. Відбувається під час запліднення певним поєднанням статевих хромосом у зиготі. Організм жіночої статі формується при комбінації двох Х-хромосом, чоловічої – Х- та У-хромосом. Центрифугуванням можна відокремити різні види спермій, таким чином задавати стать майбутньому організму при заплідненні.

ДЕФЕРЕНТИТ, *deferentitis, tidis* (< лат. *deferens*, *entis* – що виносить, що виводить, + *itis* – запалення) – запалення сперміопроводів та їх ампул. Це – супутній патологічний процес при запаленні сім'яників і придатків. Запалення ампул сперміопроводів може бути пов'язане також з запаленням міхурцевих залоз або простати.

ДИГИНІЯ *digynia* (< гр. *dis* – вдвічі + *gyne* – жінка) – надлишок материнських хромосом у каріотипі, що відбувається при порушенні гаплоїдності після запліднення внаслідок пригнічення відокремлення другого полярного тільца та злиття, таким чином, одного чоловічого пронуклеуса із двома жіночими.

ДИСКОПОДІБНА ПЛАЦЕНТА *placenta discoidea* (< гр. *plakus* – коржик, лат. *discoïd* – диск) – плацента, у якої ворсини хоріона та заглиблення слизової оболонки матки (крипти) займають площу, що має вигляд диска. Ворсини хоріона такої плаценти заглиблюються в товщу слизової оболонки матки і проникають у кровоносні капіляри, контактуючи безпосередньо з кров'ю (гемохоріальна плацента). Така плацента притамана гризунам і приматам.

ДИСТОЦІЯ *dystocia* – патологічні роди, що викликані аномаліями матері і плода.

ДИСФУНКЦІЯ ЯЄЧНИКІВ *disfunctio ovarii* (лат. *dis* – порушення, розлад + *functio* – діяльність, виконання, *ovarium* – яєчник) – порушення генеративної та ендокринної (гормональної) функції яєчників внаслідок розладів в системі

нейрогуморальної регуляції гіпоталамус–гіпофіз–яєчники–матка. До дисфункцій яєчників належать такі патології як: гіпофункція яєчників, кісти яєчників, персистентне жовте тіло. Дисфункції спричинюють симптоматичну неплідність самок.

ДИСФУНКЦІЯ РЕТРАКТОРНИХ М'ЯЗІВ СТАТЕВОГО ЧЛЕНА *disfunctio musculus retractor penis* (лат. *dis* – порушення, розлад + *functio* – діяльність, *musculus* – м'яз, *retractor* – відтягувач, *penis* – статевий член) – спазм ретракторних м'язів статевого члена під час садки, що проявляється неповним його виведенням з препуційного мішка. Спостерігається у молодих бугайців і є тимчасовим розладом функції м'язів. Патологія є однією з причин вродженої та спадково набутої парувальної імпотенції.

ДИФУЗНА ПЛАЦЕНТА, *placenta diffusa* (< гр. *plakus* – коржик, лат. *diffusio* – поширення, розсіювання) –

2. Розсіяна плацента, хоріон якої рівномірно вкритий невеликими (1,5 мм) дещо розгалудженими ворсинами (прості ворсини), а заглиблення слизової оболонки матки (крипти) вистелені епітелієм та нагадують трубчасті залози. Притамана свинням і кобилам, ослицям, верблюдицям.

2. Аномалія множинної плаценти самок рогатої худоби, при якій суцільна ворсинчаста тканина вкриває всю поверхню хоріона і має властивість утворювати заноси.

ДИФУЗНИЙ ПОСТИТ – *posthitis diffusa* (< гр. *posthion* – крайня плоть + *itis* – запалення, *diffusio* – поширення, розсіювання) – гострий запальний процес у товщі тканин стінки крайньої плоти із відсутністю запалення слизової оболонки препуція, який перебігає у формі серозного або флегмонозного процесу і розвивається внаслідок механічних пошкоджень, хімічних подразників, ран, інвазій кліщами різних видів. Патологія є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

ДІАГНОСТИКА ВАГІТНОСТІ проводиться з використанням клінічних методів дослідження (рефлексологічні, зовнішні: огляд, пальпація, аускультация; внутрішні – вагінальний, ректальний), лабораторних (визначення постійних змін властивостей крові, слизу, молока та інш. у вагітних тварин), сонографії та рентгенографії.

ДІАПАУЗА (< гр. *diapausis* – перерва, остановка) – тимчасове припинення формоутворюючих процесів внаслідок зниження рівня обміну речовин. У деяких тварин з тривалим терміном вагітності (барсучиха – 357 днів, горностаї – 240 днів, куниця – 255 днів, соболича – 265 днів та ін.) після запліднення ембріон занурюється у стінку матки, тривалий час перебуває у стані анабіозу і активно розвивається протягом 50-60 днів перед родами.

ДІАПЕДЕЗ, *diapedesis, is, f* (< гр. *dia* через + *pedao* – скакати) – проникнення лейкоцитів і еритроцитів через стінку капілярів і невеликих вен без порушення їх цілісності (*per diapedesin*). Якщо такий процес відбувається після порушення стінок капілярів, то його називають *per rexin*. Спостерігається при патологічних

процесах у статевих органах і молочній залозі, отруєннях, інфекційних хворобах.

ДОБРОЯКІСНА ГІПЕРПЛАЗІЯ ПЕРЕДМІХУРОВОЇ ЗАЛОЗИ hyperplasia prostatic (гр. hyper – надмірно + plasso – утворюю, створюю, лат. prostata – передміхурова залоза) – розростання тканин залозистого епітелію передміхурової залози, за рахунок надмірного новоутворення клітин, що спричинює збільшення органа незапального характеру. Реєструється у псів і є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ДОДАТКОВІ ПЛАЦЕНТИ, placentae accessoriae (< лат. accessorius – додаток) – дрібні грибоподібні утворення на слизовій оболонці матки між нормальними плацентами. Додаткові плаценти часто бувають у корів і не заважають перебігу вагітності

ДОНОР donor (< лат. dono – дарую) – генетично цінна самка, у якої після суперовуляції вилучають доімплатаційні ембріони з метою перенесення їх у матку самки-реципієнта. Таким чином значно збільшується відтворна здатність самки-донора.

ДОДАТКОВІ СТАТЕВІ ЗАЛОЗИ – залози, які розташовані по ходу сечостатевого каналу; їх секрети очищують сечостатевий канал від залишків сечі, розбавляють секрет придатка, забезпечують його виведення із статевих органів самця та короткочасне зберігання сперміїв поза організмом плідника. До додаткових статевих залоз належать:

– **уретральні залози** (залози Літре), glandulae uretralis – розсіяні по ходу уретри, їх секрет промиває сечостатевий канал від залишків сечі перед виходом основної маси сперми;

– **міхурцеві** (сім'яні міхурці), glandulae vesiculares – парні, розташовані біля ампул сперміопроводів, їх секрет вміщує речовини, необхідні для збереження енергетики сперміїв;

– **передміхурова** (простата), glandula prostata – непарна, має застінну та розсіяну частини, її секрет вміщує простагландини і речовини, що виводять сперміїв зі стану анабіозу, скорочують м'язи матки;

– **бульбо-уретральні** (Куперові, цибулинні), glandulae bulbo-uretralis – парні, розташовані на виході сечостатевого каналу з тазу, секрет їх слизоподібний, у кнурів має вигляд сагових зерен.

ДУПЛЕТНА САДКА – дві підряд садки бугая з інтервалом 5-15 хв.

ЕКВІЛІБРАЦІЯ СПЕРМИ (< лат. equilibrare – баланс, урівноважувати) – один з етапів підготовки сперми до кріоконсервації, суть якого полягає у врівноваженні концентрації гліцерина та сперми у біологічній системі «клітина – довкілля». Тривалість еквілібраційного періода різна для різних модифікацій кріоконсервації сперми плідників.

ЕКЗЕМА ВИМЕНІ, eczema uberis (< гр. ekzema – висип на шкірі, лат. uber, uberis – вим'я) – запалення поверхневого шару шкіри вимені. Розрізняють екземи екзогенні – наслідок антисанітарного утримання тварин і поганого

догляду за вим'ям та ендогенні – наслідок порушень обміну речовин, кормових інтоксикацій.

ЕКЗЕМАТОЗНИЙ ДЕРМАТИТ КАЛИТКИ (ЕКЗЕМОДЕРМАТИТ) *eczema dermatitis scroti* (< лат. *eczema* висип на шкірі, греч. *derma* – шкіра, *itis* – запалення, лат. *scrotum* – калитка) – стійке хронічне запалення шкіри калитки, без чітких меж враження та схильності до рецидивів. Локалізується зазвичай у середній та нижній третині калитки. Виникає внаслідок порушення санітарно-гігієнічних умов утримання, скупченості тварин, згодовування надмірної кількості недоброякісних білкових кормів, враження шкіри кліщами та комахами, що жалять.

ЕКСТИРПАЦІЯ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ, *extirpatio glandulae lactiferae* (< лат. *extirpatio* – видалення, вирізання, *glandula* – залоза, *lactifer, era, erum* – молоконісний, молокогінний, молотворний) – оперативне видалення залозистої частини вимені. Проводять при гангрені, новоутвореннях і актиномикозі вимені у корів та при гангренозному маститі у овець.

ЕКСТРАПРЕПУЦІЙНІ МЕХІНАЧНІ УШКОДЖЕННЯ – травми, що наносяться з боку шкірно-фасціального шару препуція в той час, коли статевий член знаходиться в стані ерекції або в момент сечовипускання. До таких ушкоджень належать: рани (поверхневі та глибокі), забої препуція і пеніса, абсцеси та флегмони крайньої плоті.

ЕКТОПІЯ СІМ'ЯНИКА *ectopia testiculum* (< гр. *ektopos* – зміщений, *testis* – сім'яник) – вроджене зміщення сім'яника, при якому він знаходиться не в калитці чи черевній порожнині (крипторхізм), а під шкірою поряд з пенісом. Загрожує подальшим розвитком новоутворення.

ЕЛЕКТРОЕЯКУЛЯТОР – прилад, що використовують для одержання сперми від баранів, бугаїв, котів, диких тварин, самців птахів шляхом подразнення центру еякуляції, розташованого в поперековій ділянці спинного мозку, а також симпатичних і парасимпатичних нервів статевих органів переривчастим електричним струмом малої сили та низької напруги.

ЕМБРІОБЛАСТ (ВНУТРІШНЯ КЛІТИННА МАСА) *embryoblastus* (гр. *embryon* – зародок + *blastos* – росток, зачаток) – сукупність клітин у ранньому ембріогенезі в стадії бластоцисти. Розташовується у порожнині бластоцисти на одному з її полюсів під трофобластом та дає початок зародковим листкам та позазародковим органам: ектодермі й мезодермі амніона, мезодермі хоріона, ентодермі алантоїса.

ЕМБРІОН (ЗАРОДОК), *embriion, onis* (< гр. *embryon* – зародок) – новий організм, утворений при статевому розмноженні, який розвивається, починаючи від поділу зиготи на два бластомери до зрілого плода тварини, здатного до позаутробного існування. Ембріональний, або утробний період розвитку умовно поділяється на власне ембріональний – до зформування органів видової належності та плаценти, і плідний (фетальний) – до народження.

ЕМБРІОНАЛЬНА СМЕРТНІСТЬ – загибель зигот або ембріонів із незавершеною імплантацією із наступною їх дегенерацією та розсмоктуванням.

ЕМФІЗЕМАТОЗНИЙ ПЛІД, fetus emphysematicus (< лат. fetus – плід, гр. emphysema – здуття) – емфізема плода як один з наслідків абортів з проникненням у тканини плода анаеробів, що викликають його гнильний розклад з насиченням тканин газами (сірководень, аміак та ін.).

ЕНДОМЕТРІЙ, endometrium, ii (< гр. endon – всередині + metra – матка) – слизова оболонка матки.

ЕНДОМЕТРИТ, endometritis, tidis (< гр. endon – всередині + metra – матка + -itis – запалення) – запалення слизової оболонки матки. Ендометрити бувають гострі (післяродові) і хронічні, (у т.ч. субклінічні); катаральні, гнійно-катаральні, гнійні, фібринозні, некротичні. Можливі ускладнення такі як: метрит, периметрит, параметрит, перитоніт, сепсис – можуть закінчуватися летально. Хронічний ендометрит може бути бруцельозного, туберкульозного і трихомонозного походження.

ЕНДОМЕТРИТ ГОСТРИЙ ПІСЛЯРОДОВИЙ ГНІЙНО-КАТАРАЛЬНИЙ, endometritis purulenta catarrhalis puerperalis acuta (< лат. endometrium – слизова оболонка матки, + -itis – запалення, purulenta – гнійний, catarrhalis – катаральний, puerperalis – післяродовий, acuta – різкий, гострий) – гостре запалення слизової оболонки матки з виділенням катарально-гнійного ексудату. Найбільш поширена форма запалення слизової оболонки матки в післяродовому періоді (до 72%), є причиною тривалої неплідності.

ЕНДОМЕТРИТ ПІСЛЯРОДОВИЙ ФІБРИНОЗНИЙ, endometritis fibrinosa puerperalis (< лат. endometrium – слизова оболонка матки, + -itis – запалення, fibrinosus – фібринозний, puerperalis – післяродовий) – гостре запалення слизової оболонки матки з відкладанням фібрину на її поверхні. Спостерігається здебільшого у корів.

ЕНДОМЕТРИТ ХРОНІЧНИЙ endometritis chronicae (< лат. endometrium – слизова оболонка матки, -itis – запалення, chronios – давній) – запалення матки з тривалим перебігом що здебільшого розвиваються з гострих і постабортальних ендометритів, зрідка виникають первинно внаслідок проникнення мікрофлори в порожнину матки. Нерідко хронічні ендометрити розвиваються внаслідок переходу запального процесу на матку зі слизової оболонки піхви, шийки матки, яйцепроводів та з серозної оболонки цих органів.

ЕНДОМЕТРИТ ХРОНІЧНИЙ ГНІЙНИЙ, endometritis purulenta chronica (< (< лат. endometrium – слизова оболонка матки, + -itis – запалення, purulentus – гнійний, chronios – давній) – гнійне запалення слизової оболонки матки з хронічним перебігом. Зі статевих органів постійно виділяється гнійний ексудат, кількість виділень збільшується після лежання тварини.

ЕНДОМЕТРИТ ХРОНІЧНИЙ КАТАРАЛЬНИЙ, endometritis catarrhalis chronica (< лат. endometrium – слизова оболонка матки, + -itis – запалення, catarrhalis – катаральний, chronios – давній) – хронічне запалення слизової оболонки матки з утворенням на ній припухлостей, ерозій та виразок і розростанням в товщі слизової оболонки сполучної тканини. Маточні залози атрофуються, подекуди на їх місці формуються доволі крупні кісти. Характерні

ознаки – виділення зі статевих шляхів каламутного слизу з пластівцями, іноді з домішками крові, чисельні непродуктивні осіменіння.

ЕНДОМЕТРИТ ХРОНІЧНИЙ КАТАРАЛЬНО-ГНІЙНИЙ, *endometritis catarrhalis et purulenta chronica* (< лат. *endometrium* – слизова оболонка матки, + *-itis* – запалення, *catarrhalis* – катаральний, *et* – і, *purulentus* – гнійний, *chronios* – давній) – хронічне запалення слизової оболонки матки, що супроводжується виділенням слизово-гнійного ексудату. Частіше розвивається з хронічного катарального ендометриту при проникненні гнієтворної мікрофлори в матку або як ускладнення гострого ендометриту.

ЕНДОМЕТРИТ ХРОНІЧНИЙ СУБКЛІНІЧНИЙ (ПРИХОВАНИЙ) *endometritis chronica latens* (< лат. *endometrium* – слизова оболонка матки, + *-itis* – запалення, *chronios* – давній, *latens* – прихований) – хронічне запалення слизової оболонки матки з накопиченням у її порожнині продуктів розпаду білків, секрету маткових залоз, мікроорганізмів, сірковмісних амінокислот, які діють токсично на спермії. Характерні ознаки: статевий цикл ритмічний та повноцінний, але запліднення не відбувається; виділення ексудату між стадіями збудження відсутні, і лише під час тічки у тічковому слизу помітні ледь вловимі домішки ексудату.

ЕНДОМІОПЕРИСАЛЬПІНГІТ *salpingitis nodosa* (< лат. *salpinx* – яйцепровід + *itis* – запалення, *nodosa* – вузелковий) – хронічне запалення яйцепровода, що характеризується розростанням сполучної тканини, яка заміщує м'язову тканину та утворює щільні тяжі й вузли по довжині яйцепровода (індурація). Яйцепровід зростається із яєчником та порушується прохідність яйцепровода.

ЕНДОЦЕРВІЦИТ, *endocervicitis, tidis* (< гр. *endon* – всередині + лат. *cervix, icis* – шийка матки + гр. + *-itis* – запалення) – запалення слизової оболонки шийки матки.

ЕНЕРГЕТИКА СПЕРМІЇВ – біохімічні процеси, що відбуваються у сперміях, в результаті яких виділяється енергія та перетворюється у таку форму, яка діє на рухомий апарат сперміїв. Такими процесами є дихання, гліколіз та розпад аденозинтрифосфornoї кислоти (АТФ). Головними речовинами для дихання і гліколізу є цукри, позаяк вони легко проникають через оболонку сперміїв і розщеплюються з виділенням енергії, яка захоплюється молекулою АТФ у вигляді макроергічних зв'язків, що розриваються під впливом скоротливого білка спермія спермозину, а вивільнювана енергія передається спермозину, який при цьому скорочується й обумовлює рух сперміїв.

ЕПІДІДІМІТ, *epididymitis, tidis* (< гр. *epididymis* – придаток сім'яника, + *-itis* – запалення) – запалення придатка сім'яника. Епідідіміт буває травматичного, диплококового й бруцельозного походження.

ЕПІЗІОТОМІЯ, *episiotomia, ae* (< гр. *epi* – над, біля, *simphysis* – шов + *tome* – розріз, розтин) – акушерська розроджувальна операція при патологічних родах – розріз промежини паралельно її шву для доступу до всієї порожнини піхви. Показання: вузькість вульви і піхви, рубці, що стягують отвір вульви, пухлини на слизовій оболонці вульви, піхви та шийці матки.

ЕРЕКЦІЯ, *erectio* (< лат. *erectio* – випрямлення, набрякання, напруження) – напруження органів або тканин (молочна залоза, статевий член, бахромка лійки яйцепроводу, уретра тощо), викликане припливом крові до них, що створює оптимальні умови для виконання відповідної функції.

ЕСТРАЛЬНИЙ ЦИКЛ, *cyclus oestralis* (< гр. *kiklos* – цикл, *oistros* – шалена пристрасть, тічка) – циклічний прояв статевої активності у самок. В багатьох країнах світу прийнята класифікація прояву статевої функції тварин за Хіпом (Wolter Hipp, 1898), який визначає 4 стадії естрального циклу:

- 1) передтічкова (підготовча), *prooestrus* – збільшення кількості фолікулостимулюючого, активація фолікулогенезу і проліферативних процесів у статевому апараті, поява перших ознак стадії збудження статевого циклу;
- 2) тічка, *oestrus*, *oestrus* – період найвищої статевої активності, прояв клінічних ознак статевого циклу (зміна поведінки тварини, відкриття шийки матки, статева охота, дозрівання яйцеклітин і овуляція, тобто створення умов для запліднення);
- 3) післятічкова, *metoestrus* – перевага дегенеративних процесів у статевому апараті (інволюція), закриття шийки матки і початок формування жовтого тіла;
- 4) зрівноваження, *dioestrus* s. *anoestrus* – стадія активності жовтого тіла циклу, його вплив на підготовку ендометрію до можливої вагітності.

Перші дві стадії естрального циклу називають фолікулярною або естрогеновою фазою, а дві другі – лютеальною або прогестероновою фазою.

За Студенцовим (А.П.Студенцов, 1949) естральний або статевий цикл ділиться на три стадії (збудження, гальмування та зрівноважування), а стадія збудження характеризується проявом 4 феноменів (тічка, загальна реакція, статева охота, овуляція).

ЕСТРОГЕННИЙ ГОРМОН (ЕСТРОГЕНИ) – збірна назва статевих гормонів (естрадіол, естрон та естріол), які секретуються клітинами внутрішньої оболонки фолікула і, в незначній кількості – в жовтому тілі та кірковій речовині наднирників, а у самців – в клітинах Лейдіга. Найбільшу активність має естрадіол. Кількість естрогенного гормону збільшується під час стадії збудження статевого циклу внаслідок активації фолікулогенезу і викликає клінічний прояв феноменів стадії збудження статевого циклу (тічки, статевого збудження, статевої охоти). У самців естрогенний гормон стимулює функцію інтерстиції і сперміогенний епітелій гонад.

ЕСТРОГЕНИ ХОРІАЛЬНІ, утворюються як плацентою, так і плодом. У наднирниках пкода утворюються андрогени, які завдяки складним біохімічним процесам в крові плаценти трансформуються в естрогени. Вони викликають фізіологічну гіпертрофію і гіперплазію матки, розм'якшують сполучну тканину шийки матки перед родами, збільшують діаметр артерій плаценти, беруть участь у стимуляції початку родів (пік естрогенів) та їх регуляції.

ЕСТРОМЕТР (ДЕТЕКТОР ТІЧКИ) – прилад, який визначає зміну електричного опору присінку та піхви. Застосування обладнання ґрунтується на тому, що під час тічки за рахунок максимального зволоження присінку та піхви тічковим слизом, знижується їх електричний опір (до 200 Ом), що й виявляється за допомогою прилада. Існують різні модифікації естрометрів.

ЕСТРУС oestrus, oestrum, і (< гр. oistros – шалена пристрасть, шершень, лат. oestrus – прагнення тварин до злучки) – період статевої активності у самок ссавців, під час якого в статевих органах дозрівають яйцеклітини й організм готується до запліднення (одна із стадій статевого циклу за Уолтером Хіпом). Клінічно тічка проявляється виділенням слизу із статевих органів самки під час стадії збудження статевого циклу.

ЕЯКУЛЯТ (СПЕРМА) ejaculatum (лат. ejaculor – викидати) – біологічна рідина, що виділяється із статевої системи самця під час рефлексу еякуляції, складається із плазми (сироватки) сперми та маси сперміїв. Сироватка сперми складається з секрету придатка сім'яника і секрету додаткових статевих залоз. Середній об'єм еякуляту плідників: баран – 1 мл (0,6-4), бугая – 4 мл (2-15), жеребець – 100 мл (40-600), кнур – 250 мл (150-1000).

ЖЕРЕБНІСТЬ – вагітність у кобили, ослиці, верблюдиці.

ЖИВУЧИСТЬ СПЕРМІЇВ – непрямий показник запліднюючої здатності сперми плідників, який вказує на рівень зниження рухливості сперміїв за одиницю часу зберігання (година, доба) при певній температурі зберігання; показник високої якості сперми – до 0,6 бала, допустимої якості – 0,61-0,9 бала, непридатної для осіменіння сперми – 0,91 бала і вище.

ЖОВТЕ ТІЛО ВАГІТНОСТІ, corpus luteum graviditatis (< лат. corpus – тіло, luteum – жовте, gravida – вагітна), розвивається з жовтого тіла циклу після запліднення, його гормон – прогестерон забезпечує проліферативні зміни у статевому апараті й молочній залозі самки протягом вагітності. Жовте тіло вагітності розсмоктується після родів.

ЖОВТЕ ТІЛО ПЕРСИСТЕНТНЕ corpus luteum persistens (< лат. corpus – тіло, luteum – жовтий, persisto, ens – впертість, що залишається, що зберігається) – жовте тіло, що зберігається довше 30 діб в яєчнику після родів або після стадії збудження статевого циклу, яка не закінчилась заплідненням. При утворенні персистентного жовтого тіла спостерігається анафродизія.

ЖОВТЕ ТІЛО ЦИКЛУ, corpus luteum cyclici, (< лат. corpus – тіло, luteum – жовтий, гр. kuklos – цикл, коло) утворюється на місці фолікула після овуляції, найбільшу гормональну активність проявляє на 7-8 день циклу, синтезує прогестерон і естрогени. Якщо запліднення яйцеклітини не відбулось, вироблені епітелієм слизової облонки матки простагландини, обумовлюють лізис жовтого тіла. За умови запліднення жовте тіло циклу розвивається у жовте тіло вагітності.

ЖОВТЕ ТІЛО ЯЄЧНИКА, corpus luteum (< лат. corpus – тіло, гр. luteum – жовтий) – тимчасова залоза внутрішньої секреції, що розвивається з клітин гранульози фолікула в його порожнині після овуляції. Жовте тіло продукує

гонадальний гормон прогестерон (лютеостерон, корпорин). Розрізняють жовте тіло циклу, вагітності та персистентне.

ЖОВТКОВИЙ ПЕРИТОНІТ, peritonitis vitellina (< лат. peritoneum – очеревина + гр. -itis – запалення, лат. vitellinus – жовтковий) – запалення очеревини і плеври у птахів, викликане розкладанням жовткової маси фолікулів яєчників. Спостерігається частіше у курей-несучок, перебігає паралельно з іншими хворобами органів яйцеутворення (запалення яйцеводу і яєчників, патологія яйцеутворення та яйцекладки).

ЗАБИТТЯ ВИМЕНІ, contusio uberis (< лат. contusio – удар, забиття, uber, uberis – вим'я) – травма вимені без порушення цілісності шкіри. Забиття вимені спричиняють запалення, гематоми в підшкірній клітковині й паренхимі, при цьому в молоці виявляють домішки крові.

ЗАБИТТЯ ПРЕПУЦІЯ contusio preputii (< лат. contusio – удар, preputium – крайня плоть) – травма препуція без порушення цілісності шкіри із розлитим крововиливом у тканини. Виникає від ударів тупими предметами, рогами, ратицями, при довготривалій перетяжці крайньої плоти повалом, при невдалих стрибках на механічне чучело, падіння з нього або з самки.

ЗАГАЛЬНА РЕАКЦІЯ (СТАТЕВЕ ЗБУДЖЕННЯ) reactio communis (< лат. reaction – реакція, communis – загальна) – феномен стадії збудження статевого циклу (характеристика за А. П. Студенцовим), який характеризується зміною поведінки самки, що виникає у зв'язку із дозрівання фолікула і виділенням у кров великої кількості естрогенів: занепокоєння, зменшення апетиту, збільшення частоти пульсу і дихання, зниження надою, (може змінюватися якість молока на гірке та солоне), підвищення температури геніталій. Самка стрибає на інших самок, цікавиться самцем але не допускає коїтус.

ЗАЛЕЖУВАННЯ (ПАРАПЛЕГІЯ) ВАГІТНИХ, paraplegia gravidarum (< гр. para – біля, з обох сторін, plege – ураження, удар, лат. gravida – вагітна) – симптомокомплекс ураження нервово-м'язового та зв'язкового апарату крижів і тазових кінцівок вагітних тварин з порушенням функції руху. Часто спостерігається у корів і кіз, рідко – у кобил. Виникає за декілька днів або тижнів до родів, у зимовостійловий період.

ЗАЛЕЖУВАННЯ (ПАРАПЛЕГІЯ) ПІСЛЯРОДОВЕ, paraplegia puerperalis (< гр. para – біля + plege – ураження, удар, лат. puerperalis – післяродовий) – залежування після родів внаслідок виснаження, остеодистрофії, ураження нервово-м'язового та зв'язкового апарату крижів і тазових кінцівок з порушенням функції руху, травматизму кісток, м'язів, зв'язок суглобів, ураження периферійних нервів та нервових сплетінь тазу й попереку.

ЗАМОК (СКЛЕЩУВАННЯ) – особливості парувального рефлексу у собак, коли пеніс пса міцно фіксується у піхви суки за рахунок ерекції та збільшення в об'ємі цибулинних потовщень статевого члена та набрякання кавернозних тіл присінку суки. Завдяки склещуванню парувальний рефлекс проходить успішно, забезпечуючи перебіг наступного рефлексу – еякуляції.

ЗАНОС *mola*, ae (< гр. *myle* – м'язовий нарiст, спотворений плiд у матцi) – термiн, що означає патологiчнi змiни плаценти.

ЗАНОС ВОРСИНЧАСТИЙ, *mola villosa* (< гр. *mole* – м'ясистий нарiст в матцi, лат. *villosus* – ворсинчастий) – гiпертрофiя i гiперплазiя ворсин хорiона, якi надають плацентi вигляд цвiтної капусти, може бути причиною абортiв i затримання послiду у корiв.

ЗАНОС МIХУРЦЕВИЙ, *mola cystica* (< гр. *mole* – м'ясистий нарiст в матцi, лат. *cysticus* – мiхурцевий) – розрощення та перетворення ворсин плаценти на кiсти завбiльшки вiд просяного зерна до курячого яйця й бiльше. Реєструється у корiв, кобил та сук; може викликати аборти.

ЗАНОС М'ЯСНИЙ, *mola carnosus* (< лат. *carnosus* – м'ясистий) – кулясте або овальне з бугристою поверхнею утворення зi сполучної тканини й м'язової основи плаценти, пронизане кровоносними судинами. У багатоплiдних тварин є ознакою неповного аборта.

ЗАПЛIДНЕННЯ, *fecundatio, onis*, (< лат. *fecundare* – заплiднювати) – складний фiзiологiчний процес злиття двох рiзностатевих гамет з утворенням нової клiтини – зиготи, яка має подвiйну спадковiсть.

ЗАПЛIДНЕНIСТЬ – це статистичний показник (виражений у вiдсотках), який вiдображає вiдношення кiлькостi тiльних корiв до тих, що пiдлягали осiменiнню; визначається за формулою: $Z = a : b \times 100$, де: *Z* – заплiдненiсть; *a* – кiлькiсть тiльних; *b* – кiлькiсть осiменених; 100 – константа переведення у вiдсотки.

ЗАПЛIДНЮЮЧА IМПOTЕНЦIЯ *impotentia*, ae (< лат. *im* – заперечення + *potens* – сильний) – часткова або повна втрата статевої функцiї у самця, що проявляється неможливистю заплiднення, хоча сперма й вводиться у статевi шляхи самки. Причиною її є патологiї сiм'яників та їх придаткiв i додаткових статевих залоз.

ЗАТРИМАННЯ МОЛОКА, *suppressio lactis* (< лат. *suppressio* – затримка, гальмування, *lac, lactis* – молоко) – перiодичне чи раптове припинення процесу молоковiддачi пiдчас доїння або пiдсосу внаслiдок рефлексорного спазму м'язових елементiв молочних ходiв. Причини – невмiле доїння, змiна доярок, грубе поводження з твариною при доїннi, вiдйом теляти, стадiя збудження статевого циклу, хвороби статеви органiв, вплив рiзних подразникiв, що спричиняють стан напруження органiзму.

ЗАТРИМАННЯ ПОСЛIДУ, *retentio placentae s. retentio secundinarum* (< лат. *re* – назад + *teneo* – тримаю, *secundinae* – плацента, послiд) – патологiя родiв, що полягає у затриманнi в матцi плiдних оболонок пiсля народження плода або абортi з викиднем. Розрiзняють повне затримання послiду, неповне i часткове. Частiше буває у корiв, кiз i овець.

ЗАТРИМКА МЕКОНIЮ, (ЗАКРЕП НОВОНАРОДЖЕНИХ), *retentio meconii* (< лат. *retentio* – затримка, *meconium* – первородний кал) – виникає внаслiдок недостатньої кiлькостi випоїного молозива, яке має послаблюючi властивостi, проявляється клiнiчно запором (закрепом) у новонароджених – *constipatio apud neonatos* (< лат. *constipatio* – запор, *apud* – у, *neonatus* – новонароджений).

ЗАЯЧА ГУБА, *labium leporinum* (< лат. *labium* – губа, *leporinus* – заячий) – природжений дефект: роздвоєння верхньої губи.

ЗБОЧЕННЯ СТАТЕВИХ РЕФЛЕКСІВ, *perversio reflexus sexualis* (< лат. *perversio* – збочення, *reflexus* – рефлексія, *sexualis* – статевий) – відхилення від нормальної форми прояву статевих рефлексів. Проявляється у вигляді:

– **гомосексуалізм** – прагнення до коїтусу із іншим самцем;

– **онанізм** – прояв статевих рефлексів у відсутності ішої тварин або штучної вагіни.

ЗВУЖЕННЯ (СТРИКТУРА) КАНАЛУ ДІЙКИ ВИМЕНІ, *stenosis, (strictura) canalis papillae uberis* (< гр. *stenos* – вузький, + *osis* – хвороба, лат. *strictura* – звуження, *canalis* – канал, протік, *papilla, ae* – сосок, *uber, is* – вим'я) – зменшення діаметру дійкового каналу нижче фізіологічної норми (2,5-4 мм). Може розвинутих внаслідок частих інтрацистернальних введень лікарських препаратів, розриву сфінктера соска, рубців, які виникли після запальних процесів, травм, новоутворень в стінці каналу соска. Звуження каналу соска призводить до **тугодійності**, маститу, гіпогалакції, до його повного зарощення. Четверть вимені із зарощеним каналом запусіває і атрофується.

ЗВУЖЕННЯ МОЛОЧНОЇ ЦИСТЕРНИ, *strictura receptaculi lactis* (< лат. *strictura* – здавлювання, звуження, *receptaculum* – цистерна, *lactis* – молочний). Звуження бувають природжені й набуті. Природжені звуження виявляються після першого отелення при неможливості здоювання молозива; набуті виникають внаслідок хронічних запалень слизової оболонки та інших тканин стінки цистерни, утворення рубців, папілом, фібром, гранульом.

ЗИГОТА (< гр. *zigote* – з'єднана в пару) – особлива диплоїдна клітина в організмі самки, утворена в результаті процесу запліднення, яка має подвійну спадковість (від батька й матері) і дає початок розвитку нового організму.

ЗЛУЧКА (ПАРУВАННЯ, КОПУЛЯЦІЯ, КОІТУС) (< лат. *coitus, um* – статевий акт, *copulatio, onis* – з'єднання) – статевий акт у тварин. Він стає можливим після досягнення статевої зрілості, але його можна допускати тільки після досягнення тваринами фізіологічної зрілості. Злучка буває вільна, косячна, варкова, класна, гаремна й ручна.

ЗНЕПЛІДНЕННЯ (СТЕРИЛІЗАЦІЯ СТАТЕВА), *sterilisatio, onis* (< лат. *sterilis* – неплідний) – позбавлення тварин здібності до відтворення потомства (кастрація самок і самців, перев'язування, розсічення яйцепроводів і сперміопроводів, підготовка самців-пробників).

ЗОВНІШНІ СТАТЕВІ ОРГАНИ САМОК, *organa genitalia externa*: статеві губи (вульва), переддвер'я піхви (присінок), клітор. Межа між зовнішніми і внутрішніми статевими органами – отвір сечівника.

ЗОНА ПЕЛЮЦИДА, *zona pellucida* (< гр. *zone* – пояс, *pellucidus* – блискучий, прозорий) – захисна прозора оболонка овоцита й ембріона товщиною 8-10 мкм, утворена в процесі овогенезу на стадії росту овоцитом і фолікулярними клітинами, побудована з кислих та нейтральних глікопротеїдів.

ЗОНАЛЬНА (ПОЯСКОПОДІБНА) ПЛАЦЕНТА placenta zonaria (< гр. plakus – коржик, zone – пояс) – плацента, у якої хоріон має форму витягнутого мішка з тупими кінцями. Ворсини хоріона та крипти слизової оболонки матки згруповані тільки у середній частині у вигляді кільця (пояска). Ворсини глибоко врастають у товщу слизової оболонки матки та прилягають безпосередньо до ендотелію судин (ендотеліохоріальна плацента). По краях плацентарної зони ендометрія руйнуються капіляри і виходить кров, утворюючи гематологічну межу – маргінальну гематому. Від неї до ембріона надходять поживні речовини, зокрема залізо. Така плацента притамана м'ясоїдним.

ЗОННА РЕАКЦІЯ – швидка зміна (за кілька хвилин) властивостей прозорої оболонки після проникнення спермія в цитоплазму яйцеклітини в процесі запліднення, яка не дає можливості решті сперміїв проникнути у перивітеліновий простір.

ЗООШПРИЦЬ – прилад для штучного осіменіння корів і телиць маночервікальним способом спермою, що зберігається у облицьованих (закритих) гранулах. Може бути як одноразового, так і багаторазового використання. Прилад складається із циліндра з фланцем та поршня. Спермодозу після розморожування, визначення активності сперми та знезараження її поверхні спиртовим тампоном вставляють у циліндр зоошприца та поршнем досилають до переднього краю. Після цього, стерильною голкою проколюють оболонку гранули через вихідний отвір інструмента. Також використовують одноразовий полімерний зоошприц довжиною 1 см (ОСХАР-1). У передній частині прилада вмонтована голка з твердого полімеру, яка проколює оболонку гранули при натисканні поршня на неї під час осіменіння.

ІМПЛАНТАЦІЯ, implantatio, onis (< лат. in – у, всередину + plantare – саджати) – укорінення ембріона у слизову оболонку матки. Внаслідок сильних протеолітичних властивостей трофобласту відбувається розплавлення епітелію слизової оболонки, утворюється заглиблення, у яке занурюється зародок. У відповідь на подразнення, епітелій починає швидко розмножуватися й вкриває ембріон зверху, внаслідок чого він повністю занурюється у товщу слизової оболонки. Такий тип приживлення ембріона притаманий приматам і жінкам.

ІМПОТЕНЦІЯ, impotentia, ae (< лат. im – заперечення + potens – сильний) – порушення відтворювальної здатності самців, яка проявляється неможливістю прояву ними безумовних рефлексів (парувальна імпотенція) або неможливістю запліднення внаслідок порушення функції сім'яників з придатками або додаткових статевих залоз (запліднююча імпотенція).

ІНВОЛЮЦІЯ, involutio, onis (< лат. involutio – згортання):

- 1) зворотний розвиток організмів, органів, тканин або збільшених органів, наприклад матки після родів, молочної залози після лактації;
- 2) згасання життєвих процесів у старечому віці.

ІНВОЛЮЦІЯ ЖОВТОГО ТІЛА, involutio corporis luteum (< лат. involutio – згортання + corpus luteum – жовте тіло) – зворотний розвиток (регресія) жовтого тіла, який характеризується дистрофічними змінами у ньому. При цьому,

лютеоцити зменшуються, відбувається ядерний пікноз і гіалінізація, жовте тіло зморщується. Інволюція жовтого тіла цикла починається приблизно за 4-6 днів до овуляції, а інволюція жовтого тіла вагітності – в останньому триместрі вагітності.

ІНВОЛЮЦІЯ МАТКИ, involutio uteri (< лат. involutio – згортання, uterus – матка) – зворотний розвиток матки після родів до звичайних розмірів і функції.

ІНВОЛЮЦІЯ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ, involutio glandulae lactiferae (< лат. involutio – згортання, glandula lactifera – молочна залоза) – зворотний розвиток молочної залози, який настає із припиненням доїння або ссання. При цьому, епітеліальні клітини перероджуються, розпадаються та розсмоктуються, а альвеолярна тканина замінюється жировою. Зберігаються лише молочні протоки, заповнені в'язким, клейким секретом. В тканинах збільшується кількість макрофагів, які видаляють редуковані елементи. Молочна залоза зменшується, ущільнюється, настає період сухостою.

ІНГІБІН – біологічно активна речовина білкової природи, яка синтезується клітинами гранульози фолікула і слизовою оболонкою звивистих каналців сім'яника. Інгібін бере участь у регуляції сперміогенезу шляхом стимуляції синтезу андрогенів і гальмування синтезу фолікулостимулюючого гормону (ФСГ). У самок кількість інгібіну збільшується до овуляції під впливом ФСГ, а після досягнення максимальної його кількості – гальмує синтез ФСГ, як і в самців.

ІНГІБІТОРИ (< лат. inhybio – зупиняю, затримую) – біологічні речовини, які гальмують будь-які біохімічні процеси, пригнічують активність ферментів і гормонів в організмі.

ІНДУРАЦІЯ ВИМЕНІ, induratio uberis (< лат. induratio – ущільнення, induro – роблю твердим, uber, uberis – вим'я) – ущільнення вимені внаслідок розростання сполучної тканини й атрофії паренхіми.

ІНДУРАЦІЯ ШИЙКИ МАТКИ, induratio cervicis (< лат. induratio – ущільнення, cervix, icis – шийка матки) – ущільнення шийки матки внаслідок заміщення її м'язів з'єднувальною тканиною внаслідок травм і запальних процесів. Спочатку настає звуження, потім – повна непрохідність каналу шийки матки.

ІНСЕМІНАЦІЯ, inseminatio, onis (< лат. inseminare – сіяти, засівати, від semen – сім'я):

1) осіменіння самки;

2) проникнення спермія в яйцеклітину в процесі запліднення.

ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ КОБИЛ – інструменти, за допомогою яких вводять сперму у статеві шляхи кобили. До них належать: п'ятипала поліетиленова рукавичка, м'який гумовий катетер Іванова або одноразовий силіконовий катетер, шприц або пластиковий флакон із спермодозою об'ємом 50 мл.

ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ КОРІВ І ТЕЛИЦЬ – інструменти, за допомогою яких вводять сперму у статеві шляхи корови або

телиці. В залежності від способу штучного осіменіння використовують наступні інструменти:

- **епіцервікальний спосіб (піхвовий):** одноразовий полістироловий катетер довжиною 45 см і ампула або шприц із спермодозою;
- **візоцервікальний спосіб:** піхвове дзеркало, шприц-катетер або одноразовий полістироловий катетер довжиною 45 см і ампула або шприц 2 мл із спермодозою;
- **маноцервікальний:** поліетиленова трьох- або п'ятипала рукавичка, піпетка довжиною 8 мм, ампула (спермодоза у відкритих гранулах), або зошприц (спермодоза у облицьованих гранулах);
- **ректоцервікальний спосіб:** п'ятипала поліетиленова рукавичка, пайетовводжувач (спермодоза у пайетах), або зошприць із подовжувачем (спермодоза у облицьованих гранулах), модифікований пайетовводжувач (спермодоза у відкритих гранулах).

ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ ОВЕЦЬ – інструменти, за допомогою яких вводять сперму у статеві шляхи вівці. До них належать: піхвове дзеркало, шприц-катетер або шприц-катетер автомат (для осіменіння великої кількості овець) із спермодозою.

ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ СВИНЕЙ – інструменти, за допомогою яких вводять сперму у статеві шляхи свині. В залежності від способу осіменіння використовують інструменти:

- **осіменіння розрідженою спермою:** прилад осіменіння свиней (ПОС-5) багаторазового використання або катетери різних модифікацій одноразові чи багаторазові з флаконами чи поліетиленовими пакетами із спермодозою;
- **осіменіння фракційним способом:** універсальний зонд Квасницького (УЗК-5) або модифікований поліетиленовий зонд для фракційного способу.

ІНТРАПРЕПУЦІЙНІ МЕХІНАЧНІ УШКОДЖЕННЯ – ушкодження препуційної частини статевого члена з уретрою та стінок препуційного мішка, що виникають, під час ерекції при онанізмі, невдалих садках та стрибках на чучело або інші тверді предмети. До таких ушкоджень належать забиття, рани, абсцеси статевого члена та листків препуційного мішка.

ІНФАНТИЛІЗМ (< лат. *infantilis* – дитячий) – загальна недорозвиненість організму, або його органів і систем внаслідок інбридінгу або низького рівня годівлі.

КАВЕРНІТ, *cavernitis* (< лат. *caverna* – пустота, порожнина, + *itis* – запалення) – запалення кавернозного тіла, що розвивається при гнійному, гангренозному, виразковому баланопоститі, розривах білкової оболонки, поранень в ділянці промежини. Реєструється здебільшого у бугаїв та баранів.

КАПАЦИТАЦІЯ, *saracitatio* – складний біологічний процес набуття сперміями запліднючої здатності, який відбувається у статевих шляхах самки під впливом β-глюкуронідази та амілаз. Капацитація протікає в 2 етапи:

- 1) руйнування додаткової глікопротеїдної оболонки спермійв (декапацитаційного фактору), яка утворилася при контакті з секретами додаткових статевих залоз і заблокувала їх запліднюючу здатність;
- 2) ензиматичне відділення апікальної частини спермія (ковпачка) із звільненням акросоми та гамонів.

КАРУНКУЛ, *caruncula*, ae (< лат. саго – м'ясо, зменш. сосочок, м'ясистий нарост), карункули – сосочкоподібні підвищення на поверхні слизової оболонки матки у жуйних, які перетворюються у материнську частину плаценти при вагітності. Вони розташовані вздовж рогів матки у корів в чотири ряди, овець і кіз – хаотично, їх кількість становить 80-120.

КАРЦИНОМА (ПЛОСКОКЛІТИННИЙ РАК) СТАТЕВОГО ЧЛЕНА, *carcinoma penis* (< греч. *karkinoma* – рак, лат. *penis* – статевий член) – злоякісне новоутворення статевого члена та препуція, викликане папіломовірусом із здатністю до швидкого безмежного росту, рецидивування та метастазування, в основному, у регіонарні лімфовузли, далі у легені й печінку. Пухлина стискує, а потім руйнує сечостатевий канал та проростає у його стінки, внаслідок чого з'являються розлади сечовипускання. Патологія реєструється у коней і є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

КАСТРАЦІЯ, *castratio, onis* (< лат. *castratio* – оскоплення, відрізання) – знепліднення, видалення оперативним шляхом статевих залоз у самців і самок з економічною або лікувальною метою.

КАТЕТЕР ІВАНОВА – прилад для штучного осіменіння кобил, що являє собою товстостінну еластичну гумову трубку діаметром каналу 1,5-2 мм. Один кінець катетера звужений, а на другому є виступ у вигляді кільця з розширеним каналом, до якого приєднують канюлю шприца або ампулу із спермодозою.

КАТЕТЕР КАСУ – прилад для нехірургічної пересадки ембріонів коровам і телицям, що являє собою металеву трубку довжиною 45 см, діаметром 4,5 мм із знімним наконечником, куди вставляється пайєта з ембріоном, та стилет для виштовхування ембріона.

КАТЕТЕР ФОЛЕЯ – прилад для нехірургічного вимивання ембріонів у донорів, що являє собою м'яку гумову або силіконову трубку, на одному кінці якої є надувна кулька і шість отворів для введення і виведення з матки промивної рідини через один канал. В цей же канал вставлений сталевий мандрен, для надання пружності катетеру при введенні його у матку. Надувна кулька з'єднана з надувним каналом, до якого приєднується шприц для нагнітання повітря. Таким чином створюється закрита порожнина у верхівці рогу, завдяки чому ембріони спрямовуються в отвори катетера.

КЕСАРІВ РОЗТИН, *sectio caesarea* (< лат. *sectio* – розтин, розсічення, *caesare*, *caedo* – ріжу) – невідкладна акушерська операція з метою вилучення плода, через розріз черевної стінки та матки (лапаротомія та гістеротомія), що виконується при неможливості виведення плода через природні родові шляхи.

КІСТА, *cystis, cysta*, (< гр. *kystis* – пузир, кіста) – порожнина, яка наповнена водянистим або напіврідким вмістом, виникає внаслідок розладів в регуляції функції органа або неможливості виведення секрету з якоїсь порожнини.

КІСТИ ВИМЕНІ, *cystes uberis* (< гр. *kystis* – пузир, кіста, лат. *uber, uberis* – вим'я) – різної величини інкапсульовані порожнини зі слизово-колоїдним вмістом, що виникають при закупорках молочних протоків. Кісти вимені зустрічаються при хроничному катаральному і гнійно-катаральному маститах.

КІСТА ЛЮТЕІНОВА (КІСТА ЖОВТОГО ТІЛА), *cystis corporis lutei* (< гр. *kystis* – пузир, кіста, лат. *corpus, oris* – тіло, речовина, *luteus* – жовтий) – утворюється або з жовтого тіла, яке не до кінця розсмокталось або з неовульованого фолікула, фолікулярні клітини якого перетворились на лютеїнові після загибелі яйцеклітини. Кіста продовжує продукувати прогестерон, внаслідок чого у хворих протягом декількох місяців, іноді більше, відсутня стадія збудження статевого циклу (анафродизія).

КІСТИ ПЕРЕДМІХУРОВОЇ ЗАЛОЗИ *cystes prostatic* (< гр. *kystis* – пузир, кіста, лат. *prostatata* – передміхурова залоза) – порожнисті утворення у передміхуровій залозі, які мають форму обмеженої капсули, заповненої слизово-серозною рідиною. Утворюються в результаті обструкції простати, пов'язаної з десквамацією клітин при метаплазії або гіперплазії залози у межах паренхіми. Дрібні неінфіковані кісти, на прояв статевої функції не впливають. Патологія частіше реєструється у псів.

КІСТИ СІМ'ЯНИКА І ПРИДАТКА, *cystes testis et epididymidis* (< гр. *kystis* – пузир, кіста, лат. *testis* – яєчко, *et* – і, гр. *epididymis, idis* – придаток яєчка) – бувають природжені і ретенційні (< лат. *retentio* – затримка, затримання), одно- і багатокамерні.

КІСТА ФОЛІКУЛЯРНА, *cystis folliculi* – утворюється в яєчнику з дозрілого фолікула внаслідок неповноцінності статевого циклу – відсутності овуляції. неовульований фолікул продовжує продукувати велику кількість естрогенів, що зумовлює розвиток німфоманії. Після дегенерації фолікулярних клітин внутрішнього шару кісти, що відбувається через 2-3 роки продукування естрогенів припиняється і у самки спостерігається анафродизія.

КІСТИ ЯЄЧНИКІВ, *cystes ovariorum* (< гр. *kystis* – пузир, кіста, лат. *ovarium* – яєчник) – порожнини в тканинах яєчника, заповнені слизово-серозною рідиною. Кісти яєчників поділяють на ті, що функціонують – здатні протягом певного часу виробляти гормони і ті, що не функціонують – не здатні виробляти гормони через дегенерацію клітин внутрішнього шару кіст. Дрібнокістозний яєчник має декілька дрібних кіст, великокістозний – одну або декілька великих і середніх кіст. Кісти яєчників бувають фолікулярні і лютеїнові.

КІСТОЗНА (МІХУРЦЕВА) ГІПЕРПЛАЗІЯ ЕНДОМЕТРІЯ – *hyperplazia endometrii vesicularis* (< гр. *hyper* – зверх, дуже + *plasia* – утворення, *endometrium* – слизова оболонка матки, *vesicula* – міхурець) – стан, при якому відбувається потовщення залозистої тканини слизової оболонки матки та формування в ній доброякісні вузликів і кіст. На тлі таких процесів, матка помітно збільшується в

розмірах більш ніж 1 см в діаметрі. Спостерігається після кількох статевих циклів, що не закінчилися вагітністю. Патологія характерна для сук і кішок, перебігає безсимптомно, спричинює неплідність.

КЛІМАКТЕРІЙ, climacterium, ii,; climax, acis (< гр. klimakter – щабель сходів, klimax – сходи) – стареча неплідність, тобто період життя самки, коли припиняється репродуктивна функція внаслідок атрофічних змін у статевому апараті та припинення статевих циклів.

КЛІТИНИ ЛЕЙДИГА – групи секреторних клітин, які розташовуються у сполучній тканині навколо звивистих каналців сім'яників. Синтезують чоловічі стероїдні гормони – андрогени.

КЛІТИНИ СЕРТОЛІ (суспендоцити, підтримуючі клітини) інтерстиціальні клітини, розташовані в звивистих каналцях сім'яників і виступають у просвіт каналця, виконують опорну та трофічну функцію для сперміоутворюючих клітин.

КЛІТОРІДЕКТОМІЯ, clitoridectomy, ae (<лат. clitoris, idis – клітор + гр.-ectomia – вирізування, витягання, від ex – з + tome – розрізання) – оперативне видалення клітора. Кліторідектомія показана при новоутвореннях у ділянці клітора; рекомендується у корів і кобил при німфоманії, а також у молодих свинок (у віці 5-6 міс.), призначених на відгодівлю з метою гальмування у них статевої функції.

КЛОАЦИТ, cloacitis, tidis (<лат. cloaca – клоака + гр. -itis – запалення) – хроничне запалення слизової оболонки клоаки. Частіше хворіють качки і кури в період масового яйцекладіння.

КОЛІ-ІНДЕКС – кількість бактерій кишкової палички в 1 мл сперми. Визначається шляхом ділення одиниці на колі-титр.

КОЛІ-ТИТР – найменший об'єм (вага), що досліджується, виражений в мілілітрах (грамах), у якому знайдена хоча б одна кишкова паличка (дає характерний ріст на спеціальних середовищах). Колі-титр сперми визначається методом бродильних проб на середовищі Буліжа. Допустимий колі-титр нерозбавленої сперми – 0,1, розбавленої – негативний.

КОЛПОТОМІЯ, colpotosmia (< гр. colpos – піхва + tomia – розріз) – розсічення стінки піхви при проведенні кастрації й вимиванні ембріонів у самок великих тварин оперативним методом.

КОМА, coma, atis (<гр. coma – глибокий сон), коматозний стан – патологічний стан організму, викликаний пригніченням функцій центральної нервової системи, що проявляється втратою реакції на зовнішні подразники, порушенням дихання, кровообігу тощо. Клінічний прояв найчастіше буває у корів при післяродовому парезі.

КОНСЕРВАТИВНІ МЕТОДИ (ТЕРАПІЯ) ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПОСЛІДУ – застосовують через 6 годин після народження плода. Починається із зняття «прогестеронового блоку» міометрію шляхом застосування естрогенних препаратів та препаратів простагландину F_{2α}, після чого застосовують препарати, що скорочують міометрій.

КОНТРАКТУРА СУГЛОБІВ НОВОНАРОДЖЕНИХ, contractura articulationēs neonatorum (< лат. contractura – стягання, звуження articulatio – суглоб, neoratus – новонароджений) – обмеження рухливості в суглобі новонародженого, спричинене патологічними зміни у м'яких тканинах, які пов'язані з функцією цього суглоба – рубцюватим стягненням шкіри, сухожилків, захворюваннями м'язів, суглоба, больовим рефлексом й іншими причинами.

КОНЦЕНТРАЦІЯ СПЕРМИ – кількість спермійів 1 мл сперми, виражена в мільярдах. Визначається за допомогою фотоелектроколориметра, рахувальних камер, оптичних стандартів. Мінімальні показники концентрації сперми, до допускається до подальшого використання: у барана – 1 млрд/мл, у бугая – млрд/мл, у кнура – 0,1 млрд/мл, у жеребця – 0,15 млрд./мл.

КОРОТКОЧАСНЕ ЗБЕРІГАННЯ ЕМБРІОНІВ – зберігання ембріонів, коли час між їх вилученням у донора і пересадкою реципієнту не перевищує 24 години. Короткочасне зберігання проводять при кімнатній температурі у фосфатно-сольовому буфері Дюльбекко, насиченого 20% інактивованою фетальною сироваткою теляти або сироватковим альбуміном бугая (4 мг/мл). Більш тривале зберігання (до 48 годин) проводять при 0°C у крижаній лазні з подрібненим льодом та дистильованою водою у співвідношенні 1:1. Для зберігання ембріони переносять у пайєту у такій спосіб: середовище для культивування на довжину 30-45 мм, повітряний пухирець на 5-10 мм, середовище для культивування з ембріоном на 20-30 мм, знову повітряний пухирець – 5-10 мм та середовище для культивування. Пайєту з ембріоном переносять у поліетиленову трубку і герметизують.

КОРОТКОЧАСНЕ ЗБЕРІГАННЯ СПЕРМИ – зберігання сперми, коли час між її отриманням і осіменінням самки не перевищує 48-72 години. Середовища для розрідження та тривалість зберігання сперми:

1. **бугая** – глюкозо-цитрато-жовткове (ГЦЖ); до 72 год. при температурі +2+5°C.
2. **барана** – глюкозо-цитрато-жовткове; до 24 год. при температурі +2+5°C.
3. **кнура** – глюкозо-хелатоно-цитрато-сульфатне (ГХЦС); до 72 год. при температурі +16+18°C
4. **жеребця** – лактозо-хелатоно-цитрато-жовткове (ЛХЦЖС); до 48 год. при температурі +2+5°C.

КОРТИКАЛЬНА РЕАКЦІЯ – швидка зміна (за кілька секунд) властивостей жовткової оболонки після проникнення спермія в цитоплазму яйцеклітини в процесі запліднення, що не дає можливості решті спермійів проникнути в цитоплазму та запобігає поліспермії.

КОСЯК – група з 15-25 кобил на чолі з жеребцем-плідником для косячного осіменіння при табунному утриманні.

КОТИЛЕДОН, cotyledo, onis (< гр. kotyledon – чаша, присосок поліпа) – кущеподібне скупчення ворсинок хоріона плаценти жуйних, яке проникає у крипти слизової оболонки маткових карункулів.

КРИВАВЕ МОЛОКО, *lac sanguineum* (< лат. *lac, lactis* – молоко, *sanguineus* – кривавий, з кров'ю) – функціональний розлад без ознак запалення вимені, молоко з домішками крові, що проникає в просвіт альвеол і молочних ходів через розриви кровоносних судин (*per rhexin*) або через непошкоджену стінку капілярів та невеликих вен внаслідок підвищення їх проникності (*per diapedezin*) при інтоксикації. Ознак запалення вимені немає. Найчастіше спостерігається у корів і кіз у після випасу у лісовій місцевості при поїданні молодих пагонів листяних і хвойних дерев, а також таких трав як молочай, хвощ, осока, жовтець.

КРИПТОРХІЗМ, *cryptorchismus*, і (< гр. *kryptos* – таємний, прихований + *orchis* – яєчко + *-ismos* патол. стан) – вада розвитку плода, при якій одне або обидва яєчка не опустилися в калитку, а знаходяться в черевній порожнині чи паховому каналі. Двохсторонній крипторхізм веде до неплідності внаслідок аспермії.

КРІОКОНСЕРВАЦІЯ (< греч. *krýos* – холод, мороз + лат. *conservo* – зберігати) – метод заморожування та тривалого зберігання біологічних об'єктів в рідкому азоті (-196°C). У тваринництві використовується для заморожування сперми та ембріонів.

КРІОКОНСЕРВАЦІЯ ЕМБРІОНІВ – метод заморожування та зберігання ембріонів при температурі -196°C у рідкому азоті, що дозволяє транспортувати, зберігати ембріони тривалий час. Проводиться двома способами:

1. Повільний спосіб – швидкість зниження температури ембріонів стала і становить від 0,1 до 1°C/хв., що досягається використанням програмних заморожувачів. Ембріони насичують одноетапно протягом 10 хв. в розчині кріопротектора – одномолярний розчин гліцерина на 20% розчині фетальної сироватки теляти в середовищі Дюльбекко.

2. Метод вітрифікації – ембріон занурюють безпосередньо у рідкий азот, швидкість зниження температури сягає 1000-2000°C/хв. Попередньо ембріони насичують розчинами кріопротекторів підвищеної концентрації: 1,4 молярний гліцерин – 10 хв., 1,4 молярний гліцерин і 3,6 молярний етиленгліколь – 10 хв., 3,4 молярний гліцерин і 4,6 молярний етиленгліколь 5-6 сек.

КРІОКОНСЕРВАЦІЯ СПЕРМИ – метод заморожування та зберігання сперми при температурі -196°C у рідкому азоті, що дозволяє транспортувати сперму та зберігати її тривалий час. Форми заморожування сперми:

– **бугаїв** – відкриті гранули: малі концентровані об'ємом 0,1-0,2 мл, великі – 0,5-1,0 мл; гранули облицьовані об'ємом 0,25-0,33 мл; пайети (соломинки) об'ємом 0,5 мл, мініпайети – 0,25 мл.

– **кнурів** – відкриті гранули об'ємом 0,15-0,2 мл, соломинки об'ємом 5 мл.

– **жеребців** – поліпропіленові трубки об'ємом 10 мл, ампули об'ємом 1 мл, соломинки 0,5-1 мл та 4 мл.

– **баранів** – соломинки по 0,25 мл.

КРІОПРОТЕКТОР *kryoprotector* (< гр. *krýos* – холод, мороз, льод + лат. *protector* – що захищає) – компонент середовища для розрідження сперми та культивування ембріонів, що забезпечує збереження запліднюючої здатності сперміїв та життєздатності ембріона при заморожуванні шляхом попередження

формування внутрішньоклітинного льоду та зневоднення. Існують дві групи кріопротекторів:

1. **Проникні** в середину клітини. Вони перешкоджають утворенню кристалів льоду шляхом формування водневих зв'язків із молекулами води. До них належать гліцерин, диметилсульфоксид, пропіленгліколь, етиленгліколь.

2. **Непроникні** в середину клітини. Вони знижують швидкість росту кристалів та захищають клітину від перепадів осмотичного тиску. Найпоширенішими є цукроза, лактоза. Дія непроникних кріопротекторів без проникних неефективна, їх використовують як додаткові компоненти до розчинів проникних кріопротекторів.

КРОВОТЕЧА З ВЕРХІВКИ СТАТЕВОГО ЧЛЕНА penisorrhagia (< лат. penis – статевий член + греч. rhegnymi разривать) – виникає під час ерекції в результаті підвищення кров'яного тиску при наявності нориці печеристого тіла, яка розташована на голівці пеніса збоку від уретри. У стані спокою кровотеча не спостерігається. Патологія реєструється у бугаїв і є однією з причин вродженої та спадково обумовленої парувальної імпотенції.

КУМУЛЮС – яйценосний горбок фолікула, утворений фолікулярними клітинами, що оточують яйцеклітину.

КУПЕРИТ, cowperitis, tidis (W. Cowper – англ. анатом, що описав бульбоуретральні залози, + гр. -itis – запалення) – запалення куперових залоз самців тварин; є наслідком поширення запального процесу з сечовивідного каналу або сечового міхура при трихомонозі, туберкульозі та інших захворюваннях статевих органів.

ЛАКТАЦІЯ, lactatio, onis (< лат. lac, lactos – молоко, гр. onis – відділення) – діяльність організму самки, що зумовлює утворення, накопичення і виділення молока молочною залозою. Лактація (лактаційний період) починається після родів і закінчується з початком сухостійного періоду або після відйому народженого молодняка. Вона складається з **молокоутворення, молоковиведення і молоковіддачі**.

ЛАКТОГЕНЕЗ, lactogenesis (< лат. lac, lactos – молоко, гр. genesis – розвиток) – початок утворення молока, тобто лактопоезу (lactopoiesis, < лат. lac, lactos – молоко + гр. poiesis – творення, витвір) в альвеолах молочної залози після родів під впливом лютеотропного (ПРЛ) і соматотропного гормонів.

ЛАКТОРЕЯ, lactorrhoea, ae (< лат. lac, lactis – молоко + гр. rhoea – витікання) – нетримання або мимовільне виділення молока з вимені. Лакторея – ознака слабкості або паралічу сфінктера каналу соска.

ЛАТЕНТНИЙ, latentis (< лат. latens, entis – прихований, невидимий) – субклінічний патологічний процес, який протікає непомітно, без наявності видимих клінічних ознак, наприклад мастит, ендометрит.

ЛІБЕРИНИ – релізинг-гормони гіпоталамуса, які стимулюють продукцію гіпофізом і вихід у кров'яне русло гонадотропінів.

ЛОХІЇ, lochia, orum, (< гр. locheios – пов'язаний з родами) – післяпологові виділення з порожнини матки. У корів виділення лохій припиняється на 10-14-й

день після родів, овець – на 5-6-й, кіз – на 10-14-й, свиней –8-9-й, кобил – 3-5-й, у сук –5-10-й день. Затримка виділення лохій вказує на субінволюцію матки.

ЛЮТЕОГЕНЕЗ – процес розвитку жовтого тіла в яєчнику на місці овульованого фолікула, який протікає у 4 стадії:

- проліферації
- васкуляризації
- розквіту (гормональної активності)
- регресії (зворотного розвитку)

ЛЮТЕОЛІЗ – розсмоктування жовтого тіла яєчника під впливом простагландину F2 α , який синтезується слизовою оболонкою матки наприкінці стадії зрівноваження, якщо запліднення не відбулося, або після родів.

ЛЮТЕОНІЗУЮЧИЙ ГОРМОН (ЛЮТРОПІН, ЛГ) – гонадотропний гормон аденогіпофіза, синергіст фолікулостимулюючого гормону, стимулює дозрівання фолікула і овуляцію, перетворення фолікула в жовте тіло – тимчасову залозу внутрішньої секреції, яка продукує гонадальний гормон прогестерон, забезпечує його синтез в лютеоцитах гранульози фолікула після овуляції. У самців ЛГ стимулює розмноження і розвиток інтерстиційних клітин Лейдіга у середостінні сім'яника, синтез в них андрогенів, стимулює функцію залоз внутрішньої секреції.

ЛЮТЕОТРОПНИЙ ГОРМОН (ЛТГ), ПРОЛАКТИН, (ПРЛ) – гонадотропний гормон гіпофіза, який стимулює розвиток і функцію жовтого тіла, прискорює ріст і розвиток молочної залози, її функціонування, посилює біосинтез білка в її тканинах; після родів ПРЛ впливає на секрецію молока, при низьких концентраціях сприяє лютеолізу, а при високих – перешкоджає йому. Гальмує продукцію фолікулостимулюючого і лютеїнізуючого гормонів.

МАЛОВОДДЯ (ОЛІГОГІДРАМНІОН), oligohydramnion, ii (< гр. oligos – малий, незначний + hydor – вода + amnion – водна оболонка) – різке зменшення кількості рідини в порожнині амніона внаслідок порушення кровообігу плода.

МАЛОПЛІДНІСТЬ – народження багатоплідними тваринами малої кількості плодів. Спостерігається внаслідок неправильної годівлі, неповноцінності сперми самця-плідника, близькоспорідненого розведення, порушення функції яєчників тощо.

МАЛЬФОРМАЦІЯ (ПОТВОРНІСТЬ) malformatio, onis (< лат. male – погано + formatio – розвиток) – неправильний розвиток, вада розвитку.

МАНЕЖ (< франц. manege – коло) – приміщення для взяття сперми від плідників. Умови у манежі повинні бути максимально наближеними до природного парування. Площа манежу для бугаїв – не менше 80-100 м², жеребців – 50 м², баранів і кнурів не менша 20 м². У манежі розміщують станки для фіксації підставних тварин та механічні чучела. Манеж повинен мати спільні стіни з такими приміщеннями як: мийна кімната, бокс для підготовки штучних вагін, лабораторія.

МАНЕЖНІ РУХИ (< франц. manege – коло):

– патологічна рухливість сперміїв по колу у спермі тварин із внутрішнім осіменінням;

– періодичні довільні (мимовільні) рухи тварини по колу внаслідок одностороннього ураження головного мозку (осередкові запалення, абсцеси, пухлини, травми, крововиливи тощо).

МАНО-ЦЕРВІКАЛЬНИЙ СПОСІБ ВВЕДЕННЯ СПЕРМИ – метод введення сперми при штучному осіменінні корів у шийку матки за допомогою зоошприца чи поліетиленової ампули, затиснутих у руці без використання піхвового дзеркала. Метод придатний лише для корів, позаяк у телиць вузька піхва і, при введенні руки, можливі її розвиви.

МАСТИТ, mastitis, tidis (< гр. mastos – молочна залоза, -itis – запалення) – запалення молочної залози внаслідок впливу на неї фізичних, хімічних або біологічних факторів. Частіше боліють корови, кози, свині, рідше – кобили та інші тварини.

МАСТИТ АКТИНОМІКОЗНИЙ (АКТИНОМІКОЗ ВИМЕНІ), actinomycosis uberis (< гр. aktis, aktinos – промінь, mykes – гриб + лат. uber, uberis – вим'я) – виникає після проникнення у тканини вимені через пошкоджену шкіру мікросокпічного гриба *Actinomyces bovis*. Процес розвивається в паренхімі, частіше задніх часток вимені, і супроводжується некрозом шкіри. Спочатку на поверхні ураженої частки з'являється припухлість, в центрі якої виникають абсцеси, в подальшому вони прориваються з утворенням норниць, що не загоюються.

МАСТИТ ВІСПЯНИЙ (ВІСПА ВИМЕНІ), variola uberis (< лат. variola – віспа, uber, uberis – вим'я) – є ознакою віспи, вірусної хвороби, при якій на шкірі вимені і сосків спочатку виникають розеоли, що через 2-3 дні перетворюються на папули і везікули, а потім – на круглі чи довгасті пустули з червонуватим ободком і поглибленням всередині. На місці пустул, що прорвались, утворюються виразки, які потім покриваються струпом, що відпадає на 16-18-й день, а на місці виразки залишається білуватий рубець.

МАСТИТ ГАНГРЕНОЗНИЙ ОВЕЦЬ, mastitis infectiosa ovium (< гр. mastos – молочна залоза, лат. -itis – запалення, infectiosus – інфекційний, ovis – вівця), інфекційний мастит, викликаний специфічним збудником *Bacterium mastitidis ovis*. Вим'я або уражена його половина збільшена, щільна, болюча. На шкірі вимені синювато-червоні плями. Дійка синього або чорного кольору. На початку хвороби секрет вимені водянистий, з пластівцями; пізніше при здоюванні отримують сіро-червоний ексудат або густий, тягучий гній з домішкою крові та іхорозним запахом. Часто діагностується занадто пізно (після загибелі приплоду).

МАСТИТ ГЕМОРАГІЧНИЙ, mastitis haemorrhage (< лат. haemorrhagia – кровотеча, гр. mastos – молочна залоза + -itis – запалення) – виникає на ґрунті післяродового сепсису, перитоніту, ретикуло-перитоніту, травматичного перикардиту та інших важких захворювань, може бути наслідком катарального

або серозного запалення і характеризується крововиливами в проміжну сполучну тканину, альвеоли та молочні протоки.

МАСТИТ ГНІЙНИЙ, mastitis purulenta (< гр. mastos – молочна залоза + -itis – запалення, puris – гній) – запалення вимені з наступною гнійною ексудацією. Перебігає у трьох формах: гнійно-катаральній, абсцес вимені й флегмона вимені.

МАСТИТ ГНІЙНО-КАТАРАЛЬНИЙ – mastitis catarrhalis purulenta (< гр. mastos – молочна залоза + -itis запалення, pus, puris – гній) – розвивається з катарального запалення молочної цистерни, молочних ходів або альвеол внаслідок проникнення через канал соска стрептококів, стафілококів та іншої неспецифічної гноєтворної мікрофлори. Перебіг захворювання гострий або хронічний.

МАСТИТ КАТАРАЛЬНИЙ, mastitis catarrhalis (< гр. mastos – молочна залоза, лат. catarrhalis – течія, нежить) – запалення вимені з ураженням слизової облонки цистерни, молочних ходів і залозистого епітелію альвеол. Розрізняють: катар цистерни й молочних ходів; катар альвеол. Часто катаральний мастит набуває хронічного перебігу.

МАСТИТ КАНДИДОМІКОЗНИЙ (КАНДИДАМІКОЗ ВИМЕНІ), candidamycosis uberis (< лат. Candida – наз. гриба + гр. mykes гриб + -osis – хвороба, лат. uber, eris – вим'я) – запалення, викликане патогенними грибами з роду Candida, на фоні безконтрольного застосування антибіотиків. Проявляється у вигляді серозно-катарального, катарального чи гнійно-катарального запалення всього вимені або його окремої четверті. Молоковіддача припиняється. З ураженої четверті виділяється серозний або гнійний ексудат. Закінчується атрофією та індурацією вим'я.

МАСТИТ ЛЕПТОСПИРОЗНИЙ (ЛЕПТОСПИРОЗ ВИМЕНІ) leptospirosis uberis (< лат. Leptospira – наз. мікроорганізма, + -osis – хвороба, лат. uber, eris – вим'я) – розвивається при надшвидкому перебігу лептоспірозу, характеризується некрозом тканини вимені, з можливим відпаданням некротизованих ділянок.

МАСТИТ СЕРОЗНИЙ, mastitis serosa (< гр. mastos – молочна залоза + -itis – запалення, лат. serosus – сироватковий) – запальний набряк вимені з випотом серозного ексудату в підшкірну і проміжну сполучну тканину. Від застійного набряку вимені відрізняється ознаками запалення: почервонінням шкіри, підвищенням місцевої температури, болючістю. Іноді серозний мастит набуває хронічного перебігу або стає причиною більш тяжкого запалення вимені.

МАСТИТ СУБКЛІНІЧНИЙ (ПРИХОВАНИЙ, БЕЗСИМПТОМНИЙ), mastitis latens (< гр. mastos – молочн. залоза + -itis – запалення, лат. latens – прихований) – серозний або катаральний запальний процес у невеличких обмежених ділянках вимені, що протікають без ясно виражених клінічних ознак. Характеризуються гіпогалактією, яка часто залишається непоміченою. Діагностику субклінічних маститів проводять один раз на місяць, за допомогою лабораторного дослідження молока всіх дійних корів (стійлові проби). Найчастіше застосовують мастидинову, димастинову і бромтимолову проби,

пробу відстоювання, підрахування соматичних клітин в молоці, мікробіологічні дослідження, дистанційну термодіагностику тощо.

МАСТИТ ТУБЕРКУЛЬОЗНИЙ (ТУБЕРКУЛЬОЗ ВИМЕНІ), *tuberculosis uberis* (< лат. *tuberculum* – горбик + гр. *osis* – хвороба, лат. *uber, uberis* – вим'я) розвивається при генералізованій формі туберкульозу. Характеризується хронічними перебігом з утворенням щільних, одиничних або множинними безболісних осередків (дрібні неболючі вузлики), дифузним ущільненням однієї четверті або половини вимені. Молоко спочатку нормальне, потім – з домішками сукровиці або сирної маси, водянисте, із зеленкуватим відтінком, містить пластівці, крихти. Поступово секреція молока припиняється.

МАСТИТ ФІБРИНОЗНИЙ, *mastitis fibrinosa* (< гр. *mastos* – молочна залоза + *-itis* запалення, лат. *fibrinosus* – волокнистий) – характеризується рясним відкладенням фібрину в тканинах вимені, ущільненням і болючістю ураженої четверті або половини вимені. Фібринозний мастит завершується зменшенням чи припиненням секреції молока в ураженій четверті або в усьому вимені.

МАСТИТ ЯЩУРНИЙ, *mastitis aphthosa* (< гр. *mastos* – молочна залоза + *-itis* – запалення, лат. *aphthosus* – афтозний, гр. *aphthai* – афти) – виникає внаслідок утворення струпів на місці афт у сосковому каналі, який перекривається, і видоєння молока стає неможливим. Це зумовлює гострий застій молока і запалення вимені. Ящурні афти (виразки) можуть переходити з верхівки соска на слизову оболонку соскового каналу, соскової цистерни і поширюватись на паренхіму вимені. Іноді ящурний мастит виникає гематогенним шляхом.

МАТКОВА ГРИЖА, *hernia uteri; hysterocoele* (< лат. *hernia* – грижа, *uterus* – матка, гр. *hystera* – матка + *kele* – грижа) – проникнення вагітної матки під шкіру (без розриву очеревини) і утворення грижевого мішка на місці розриву черевних м'язів. Частіше зустрічається у кобил, корів і кіз, рідко – у інших тварин.

МАТКОВА КРОВОТЕЧА, *metrorrhagia, ae* (< гр. *metra* – матка + *rhegnymi* – прориваюся) – наслідок розриву кровоносних судин плаценти. Найчастіше спорстерігається у корів незалежно від віку, продуктивності і пори року. Кровотеча триває 12-18 годин, супроводжується втратою 100-700 мл крові і може повторюватися. У кобил і свиней кровотеча може викликати аборт внаслідок відшарування дитячої плаценти від материнської.

МАТКОВИЙ СПОСІБ ВВЕДЕННЯ СПЕРМИ – введення сперми при штучному осіменінні безпосередньо в матку, що стає можливим завдяки значному розкриттю шийки матки, наявності повздожніх складок слизової оболонки каналу шийки матки (кобили), можливості вводити катетери у канал шийки макти (свині). Практикується для свиней та кобил.

МАЦЕРАЦІЯ ПЛОДА, *maceratio fetus* (< лат. *maceratio* – розм'якшення твердого тіла під дією рідини, *fetus, us* – утробний плід) – розм'якшення і розрідження м'яких тканин загиблого в матці плода (колікваційний некроз) і перетворення його у кашкоподібну масу. Буває у корів, свиней, кіз і рідше – у інших тварин.

МЕКОНІЙ meconium – первородний кал плода, що починає формуватися у внутрішньоутробному періоді його розвитку із початком функціонування шлунково-кишкового тракту. Складається з рештків вмісту кишок плода: продукти розщеплення білків, вуглеводів, складові жовчі, амніотичної рідини, епітелій кишечника, що відокремився, які переміщується у товстий відділ кишечника перистальтичними рухами та збирається під кінець внутрішньоутробного періоду у масу – первородний кал. Із надходженням до організму новонародженого першого молозива меконій виділяється під час акту дефекації. При невчасному споживанні молозива новонародженим або при поганій його якості (при штучному напуванні) відбувається затримка меконію, що призводить до погіршення стану новонародженого і у важких випадках може спричинити його смерть.

МЕЛАНОМА СТАТЕВОГО ЧЛЕНА (МЕЛАНОБЛАСТОМА) melanoma penis (грец. melas – темний, чорний + oma – пухлина) – злоякісне новоутворення статевого члена, що розвивається внаслідок злоякісної трансформації пігментних клітин меланоцитів. Виникає на шкірі статевого члена або слизовій оболонці: зовнішньому отворі сечостатевого каналу та внутрішньому листці препуція. Характеризується швидким інфільтруючим ростом, поширенням елементів пухлини по лімфатичних шляхах, метастазуванням у регіонарні лімфатичні вузли, легені, печінку, інші органи. Патологія реєструється переважно у коней сірої масті віком 8-10 років і старше і є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

МЕЛАТОНІН – біологічно активна речовина, продукується епіфізом і впливає на центри гіпоталамуса, які виробляють окситоцин, гальмуючи їх функцію, що блокує скорочення матки при вагітності. Зниження активності епіфіза супроводжується початком родової діяльності.

МЕТЕСТРУМ metoestrus (< гр. meto – після, через + oistros – шалена пристрасть, лат. oestrus – прагнення тварин до злучки) – післятічкова стадія (за У. Хипом), під час якої відбувається іволюція статевих органів: зменшується гіперемія, набряк і ослизнення вульви, піхви і шийки матки. Шийка матки закривається, починає формуватися жовте тіло.

МЕТОДИ ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ – поділяються на:

зовнішні (поза організмом) – застосовуються у риб;

внутрішні (в організмі самки) – застосовуються у всіх видів тварин і птахів.

Внутрішні методи можуть бути:

інтрагенітальними – сперма вводиться у статеві шляхи;

інтраабдомінальними – сперма вводиться у черевну порожнину через прокол черевної стінки у напрямку лійки яйцепровода.

Інтрагенітальні методи:

1. Піхвовий – сперма вводиться у піхву чи на шийку матки без використання піхвового дзеркала. Застосовується у молодих телиць з вузькою піхвою, овець, кролиць.

2. Цервікальний – сперму вводять у канал шийки матки. Застосовується у корів, телиць та овець.

3. Матковий – сперму вводять у порожнину матки. Застосовується у свиней і кобил.

4. Яйцепроводний – сперма вводиться через клоаку у яйцепровід. Застосовується у птахів.

МЕТРИТ, *metritis, tidis* (< гр. *metra* – матка + *-itis* – запалення) – запалення матки. За місцем перебігу запального процесу в матці розрізняють:

ендометрит, *endometritis* – запалення слизової оболонки;

міометрит, *myometritis* – запалення м'язової оболонки;

периметрит, *perimetritis* – запалення серозної оболонки;

параметрит, *parametritis* – запалення маткових зв'язок.

Метрит може протікати гостро, підгостро і хронічно. За характером запалення метрит буває катаральним, гнійним, фібринозним, некротичним, гангренозним і змішаним. Це захворювання є однією з найбільш поширених причин неплідності.

МЕТРИТ ПІСЛЯРОДОВИЙ ГАНГРЕНОЗНИЙ, *metritis gangraenosa puerperalis* (< лат. *metritis* – запалення матки, *gangraenosus* – змертвілий, *puerperalis* – післяродовий) – гостре післяродове запалення матки з гнильним розпадом та емфіземою її тканин, що виникає на ґрунті травм, ускладнених анаеробною інфекцією.

МЕТРИТ ПІСЛЯРОДОВИЙ НЕКРОТИЧНИЙ, *metritis necrotica puerperalis* (< лат. *metritis* – запалення матки, *necroticus* – некротичний, *puerperalis* – післяродовий) – важке запалення матки з відкладанням фібрину в товщу її стінки та подальшим некрозом і розпадом тканин. Реєструється у корів після патологічних родів.

МІГРАЦІЯ, *migratio* (< лат. *migro* – переходжу, переселяюся) – переміщення в порожнистих органах рухомих клітинних елементів, напр. пересування ембріона в порожнині матки від моменту виходу з яйцепроводу до приживлення.

МІКРОФЛОРА СТАТЕВИХ ОРГАНІВ – мікроорганізми, які населяють слизові оболонки і шкіру статевих органів. У піхві – *Bacterium vaginalae vulgare* (проявляє різко виражений антагонізм до іншої мікрофлори, особливо грибкової), в уретрі – *Bacterium smegmae*, *Staphylococcus albus*, стрептококи.

МІКСОМЕТРА, *myxometra*, *ae* (< гр. *myxa* – слиз + *metra* – матка) – накопичення великої кількості слизового ексудату в порожнині матки, є ускладненням хронічного катарального ендометриу.

МІОЦЕРВІЦИТ, *myocervicitis, tidis* (< гр. *mys* – м'яз, лат. *cervix, cervicis* – шийка матки + гр. *-itis* – запалення) – запалення м'язів шийки матки.

МІОМЕТРІЙ, *myometrium, ii* (< гр. *mys, myos* – м'яз, *metra* – матка) – м'язова оболонка матки, яка складається з повздожного і кільцевого шарів.

МІОМЕТРИТ, *myometritis, tidis* (< гр. *mys* – м'яз, *metra* – матка, *-itis* запалення) – запалення м'язової оболонки матки на ґрунті важкого перебігу ендометритів, іноді внаслідок заносу мікробів гематогенним шляхом. Перебіг гострий і

хронічний. Можливі ускладнення: периметрит, параметрит, перицистит, оваріит і рідко – перитоніт.

МІХУРЦЕВІ ЗАЛОЗИ glandule vesiculares (< лат. glandula – залоза, vesicula – міхурець) – парні додаткові статеві залози самців, розташовані над шийкою сечового міхура із боку ампул сперміопроводів. Секрет залози містить великі концентрації білків, ліпідів, вуглеводів, амінокислот та інших речовин, що забезпечують енергетику сперміям. Розвинуті у всіх самців, крім м'ясоїдних.

МІХУРЦЕВИЙ ВИСИП НА СТАТЕВИХ ОРГАНАХ, exantema vesiculorum coitale – утворення на слизових оболонках статевих органів, переважно у корів і телиць, висипів у вигляді розеол, папул, везикул та пустул. Спостерігається при кампілобактеріозі, інфекційному ринотрахеїті великої рогатої худоби, трихомонозі та інших захворюваннях. Висипи можуть бути викликані також неспецифічною мікрофлорою.

МНОЖИННА (КОТИЛИДОННА) ПЛАЦЕНТА placenta multiplex (< гр. plakus – коржик, плацента, лат. multiplex – складний) – плацента, у якої дуже розгалужені (деревоподібні) ворсини хоріона об'єднуються у окремі скупчення – котиледони, що з'єднуються зі спеціалізованими утвореннями слизової оболонки матки – карункулами, таким чином формуючи плацентоми. Міжкотиледонні простори гладеньки та створюють параплацентому. Множинна плацента притаманна рогатій худобі. У корів плацентоми розміщені по всій поверхні чотирма паралельними рядами у кількості 70-120, у овець і кіз – хаотично.

МОЛОЗИВО, colostrum, і (< лат. colostrum – молозиво) – секрет молочної залози, що виділяється у перші 5-7 днів після родів (може виділятися і перед родами). Молозиво – густа рідина жовтувато-коричнюватою кольору в'язкої консистенції, солонуватого смаку. Воно містить до 15% глобулінів, що мають імунні властивості (забезпечують утворення колострального імунітету у новонароджених), велику кількість інших білкових та естрогеноподібних речовин, вітамінів, макро- і мікроелементів. Після підшкірного введення 20-40 мл аутомолозива породіллі з останніх порцій першого надою підвищується рівень естрогенів, які посилюють продукування простагландинів епітелієм слизової оболонки матки, завдяки чому знижується рівень прогестерону в організмі і нормалізується перебіг післяродового періоду.

МОЛОКОВИВЕДЕННЯ – процес переходу молока з альвеол у все нижчі й нижчі відділи ємкісної системи молочної залози та виведення його назовні.

МОЛОКОВІДДАЧА – рефлекторна рухова реакція молочної залози у відповідь на подразнення її рецепторів під час доїння чи смоктання, яка зумовлює виведення молока назовні внаслідок перистальтичних скорочень молочних проток і альвеол.

МОЛОКОУТВОРЕННЯ – процес утворення молока секреторними епітеліальними клітинами слизової оболонки альвеол в результаті складних біохімічних процесів. Існує три типи секреції молока: мерокриновий,

апокриновий і голокриновий. Молокоутворення складається з **лактогенезу** і **лактопоезу**.

МОЛОЧНА ЗАЛОЗА, *glandula lactifera, mamma, ubera s. mastos* – дериват шкіри, що є ознакою класу ссавців та вторинною статевою ознакою самок. Стан молочної залози тісно пов'язаний з розмноженням тварин та їх фізіологічним станом.

МОЛОЧНА ЛИХОМАНКА У СВИНЕЙ, *febris lactea apud sues* (< лат. *febris* – лихоманка, *lacteus* – молочний, *ad* – у, *sus, suis* – свиня) – лихоманка, що виникає у свиноматок у перші 2-3 дні після опоросу внаслідок гострого застою молока у молочній залозі, причиною якого може бути швидка загибель поросят, в інших випадках – при застоюванні молока в молочній залозі. Висока температура тіла (до +41,5°) супроводжується явищами інтоксикації.

МОЛОЧНА НОРИЦЯ (МОЛОЧНА ФІСТУЛА), *fistula lactea* (< лат. *fistula* – нориця, свищ, *lacteus* – молочний) – вузький канал, що з'єднує порожнину молочної цистерни або соскового каналу з поверхнею шкіри соска вимені, і з нього постійно, краплями або цівкою виділяється молоко. Виникає внаслідок проникних ран, абсцесів, травм і некрозу частини стінки цистерни, соскового каналу.

МОЛОЧНА ЦИСТЕРНА, *sinus lactiferis s. receptaculum lacti* – порожнина, розташована біля основи соска вимені та в самому соску. В цистерну відкриваються молочні ходи. Вона є резервуаром секрету молочної залози й на рівні основи соска ділиться кільцевою складкою на два відділи – надсосковий (залозистий) і сосковий.

МОЛОЧНЕ ДЗЕРКАЛО – ділянка шкіри задньої поверхні обох половин вимені корів, вкрита ніжними волосками, що ростуть знизу вгору і в боки. Вважається, що чим більшою є площа молочного дзеркала, тим більша молочна продуктивність у тварини.

МОЛОЧНИЙ КОЛОДЯЗЬ – умовна назва місця проникнення молочної вени крізь черевну стінку у грудну порожнину.

МОЛОЧНА НОРИЦЯ (СВИЩ) – вузький канал, що виникає внаслідок глибокої проникаючої рани, яка з'єднує цистерну або молочний хід з поверхнею молочної залози.

МОЛОЧНІ КАМЕНІ, *calculi lactei* (< лат. *calculus* – камінчик, *lacteus* – молочний) – утворюються в молочних ходах внаслідок відкладення в них фосфору або обвапнування пластівців казеїну.

МОНОГАМІЯ, *monogamia, ae* (< гр. *monos* – один, єдиний + *gamos* – шлюб) – такі статеві взаємовідносини у тварин, коли один самець протягом одного або декількох сезонів злучається з однією певною самкою. Моногамія властива багатьом ссавцям і більшості птахів.

МОНООРХІЯ, *monorchia* (< гр. *monos* – один, єдиний + *orchis* – яєчко) – вроджена відсутність одного сім'яника. Фізичний розвиток і статева функція – нормальні. Моноорхія і односторонній крипторхізм клінічно важко діагностуються.

МОРУЛА, morula, ae (< лат. morum – ягода шовковиці) – ембріон у прозорій оболонці на стадії розвитку, що характеризується наявністю компактного скупчення 16–64 недиференційованих бластомерів у формі виноградної грони чи ягоди шовковиці.

МУМІФІКАЦІЯ ПЛОДА, mumificatio fetus (< араб. mumija – мумія + лат. facio – роблю, fetus – плід) – суха гангрена, що проявляється висиханням і почорнінням мертвих тканин і перетворення загиблого плода, який залишився в порожнині матки у подібність мумії. Муміфікація плодів частіше відбувається у корів, овець і кіз, рідше – у свиней і кобил.

НАБРЯК (ВОДЯНКА) ВАГІТНИХ, hydrops gravidarum (< гр. hydrops – водянка, лат. gravida – вагітна) – велике скупчення трансудату в підшкірній клітковині черевної стінки, підгрудка, тазових кінцівок і вимені, що порушує нормальний кровообіг. Невеликі набряки наприкінці вагітності вважають за норму, а застійні набряки у першій половині вагітності зумовлюються хворобами серця, нирок та інших органів.

НАБРЯК ВИМЕНІ, oedema uberis (< гр. oidema – припухлість, лат. uber, -eris – вим'я) – скупчення трансудату у підшкірній клітковині та проміжній сполучній тканині вим'я у вагітних внаслідок токсикозу або захворювань серця і нирок. Спостерігається перед родами, в перші дні після родів, іноді задовго до них.

НАБРЯК ПЛІДНИХ ОБОЛОНОК, oedema placentae (< гр. oidema – припухлість, plakus – коржик) – виникає внаслідок порушення плацентарного кровообігу, інфекцій, що спричиняють застійні явища, набряки, які здавлюють судини і порушують живлення плода. Реєструється самостійно або у поєднанні з водянкою плідних оболонок. Вони стають драглистими, загрубілими, товщиною більше 10 см і масою – до 70 кг. Патологія може бути причиною ідіопатичного аборту.

НАРОДЖУВАНІСТЬ, natalitas, atis (< лат. natus – народитися) – кількість народжених живих плодів протягом року на 1000 маток.

НАСЛІДКИ АБОРТІВ – залежно від строку вагітності материнський організм реагує по-різному на переривання вагітності. Якщо аборт настає на ранніх стадіях вагітності, зародок гине і резорбується або виганяється з матки (прихований аборт), якщо вагітність переривається на стадії плода, то він виганяється мертвим (викидень), живим недорозвиненим (недоносок) або затримується у матці і підлягає таким змінам як мацерація, муміфікація або путрифікації.

НАТАЛЬНИЙ, natalis, e (< лат. nasci, natus – народитися) – той, що стосується до явища народження зрілого живого плода.

НАТИВНИЙ, nativus, a, urn (< лат. natus – народжений, природжений) – природний, натуральний, той що не змінився.

НЕЙРО-ГУМОРАЛЬНА РЕГУЛЯЦІЯ (< гр. neuron – нерв, лат. humoralis – гуморальний, що відноситься до біологічно активних речовин організму regulatio – упорядкування, регулювання) – сукупний регулюючий вплив нервової системи і гуморальних чинників (гормонів, ферментів, вітамінів) на

органи, тканини і фізіологічні процеси організму, що забезпечує його оптимальне функціонування в мінливих умовах довкілля.

НЕКРОСПЕРМІЯ necrospermia, ae (гр. necros – мертвий + spermia – сперма, сім'я) – патологічне явище, коли всі спермії в свіжоотриманому еякуляті є мертвими.

НЕОНАТАЛЬНИЙ (ПОСТФЕТАЛЬНИЙ) ПЕРІОД, period neonatalis (< лат. period – період, neo – новий + natalis – народження) – початковий період розвитку плода після народження до моменту відпадання кукси пуповини. У цей період відбувається первинна адаптація організму плода до нових умов навколишнього середовища: встановлюється легеневе дихання та змінюється кровообіг, починає виділятися сеча й кал (спочатку у вигляді первородного – меконію), змінюється обмін речовин, починається секреція травних залоз, удосконалюється терморегуляція. Кукса пуповини муміфікується й відпадає.

НЕОНАТОЛОГІЯ, neonatologia (< лат. neonatus – новорожденный + гр. logos – учение, наука) – розділ акушерства, який вивчає фізіологію і патології новонароджених.

НЕПЛІДНІСТЬ, infertilitas, atis (< лат. in – ні, немає, fertility – плодючість) – порушення функції відтворення самок і самців внаслідок ненормальних умов їх існування (вади годівлі, утримання, експлуатації, осіменіння) та при захворюванні статевих та інших органів). Наука про неплідність тварин складається з ветеринарної гінекології (< гр. gine – жінка, logos – вчення) і ветеринарної андрології (< andros – чоловік).

НЕПЛІДНІСТЬ АЛІМЕНТАРНА infertilitas alimentum (< лат. in – ні, немає, fertility – плодючість alimentum – їжа) – порушення відтворної функції тварин внаслідок загальної або якісної недостатності годівлі (аліментарний інфантилізм, виснаження, ожиріння, недостатність поживних речовин).

НЕПЛІДНІСТЬ ЕКСПЛУАТАЦІЙНА infertilitas operational (< лат. in – ні, немає + fertility – плодючість, operatio – експлуатація) – порушення відтворної функції внаслідок односторонньої надмірної експлуатації (посиленій тренінг коней, лактація корів тривалістю більше 300 днів, скорочення сухостійного періоду, осіменіння самок раніше настання фізіологічної зрілості, інтенсивне роздоювання корів, особливо первісток, тривалий підсисний період у свиней і м'ясних корів, надмірне статеве навантаження плідників), що зумовлює порушення обміну речовин та депресію функції статевого апарату, особливо статевих залоз.

НЕПЛІДНІСТЬ КЛІМАТИЧНА – infertilitas klimatos (< лат. in – ні, немає + fertility – плодючість, гр. klima – нахил земної поверхні до сонячних променів) порушення відтворення тварин внаслідок пригнічення статевої функції метеорологічними факторами (сильний холод, спека, надлишок світла і тепла) або ненормальними умовами утримання тварин (відсутність приміщення, загазованість приміщень, погане освітлення тощо).

НЕПЛІДНІСТЬ СИМПТОМАТИЧНА, *infertilitas simptomatis* (< лат. *in* – ні, немає + *fertility* – плодючість, гр. *simptoma* – ознака) – порушення відтворення внаслідок захворювання статевих та інших органів самок і самців-плідників.

НЕПЛІДНІСТЬ СТАРЕЧА (КЛІМАКС), *infertilitas senilis* (< лат. *infertilitas* – неплодність, *senilis* – старечий) – припинення відтворної функції тварин внаслідок вікових змін (атрофії) в статевих та інших органах. У корів вона настає у 15-20 років, у кобил – 17-27, у овець і кіз – 6-8, у свиней – 7, у кролів – 4-5, у собак – 10-11, у кішок – 8-10 років.

НЕПЛІДНІСТЬ УРОДЖЕНА, *infertilitas natalis* (< лат. *in* – ні, немає + *fertility* – плодючість, *natalis* уроджений) – неспроможність до відтворення внаслідок недорозвиненості або аномалій розвитку статевого апарату або його окремих частин, що виникли під час ембріонального і фетального періодів або в результаті біологічної неповноцінності яйцеклітини, сперміїв і зиготи (інфантилізм, фримартинізм, гермафродитизм, крипторхізм, потворності плода).

НЕПЛІДНІСТЬ ШТУЧНА, *infertilitas artificialis* (< лат. *in* – ні, немає + *fertility* – плодючість, *artificialis* – штучний) – порушення відтворної функції тварин внаслідок погрішностей у виконанні біотехнологічних методів відтворення а також планових заходів по тимчасовому або постійному знеплідненню самок і самців. Штучна неплодність буває штучно набута і штучно спрямована.

НЕПЛІДНІСТЬ ШТУЧНО НАБУТА – порушення відтворення тварин внаслідок неправильної організації природного або штучного осіменіння (поганий облік роботи з відтворення, низька кваліфікація працівників, неякісна сперма плідників, порушення санітарних та інших правил при осіменінні, неправильний добір або відсутність плідника, пізня діагностика вагітності і неплодності, забій вагітних самок, всі форми неплодності самців).

НЕПЛІДНІСТЬ ШТУЧНО СПРЯМОВАНА – спеціально створене тимчасове або постійне порушення відтворної здатності самок і самців з метою одержання від них продукції кращої якості в максимальній кількості (утримання без осіменіння самок до настання фізіологічної зрілості, тимчасове утримання без осіменіння самок для отримання приплоду в найбільш сприятливий період року, кастрація самок і самців, підготовка самців-пробників).

НЕПОВНОЦІННИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – характеризується відсутністю прояву одного чи кількох феноменів у стадії збудження. Неповноцінні статеві цикли бувають:

ановуляторні, *cyclus sexualis anovulatorius* (< гр. *a-* заперечення + лат. *ovum* – яйце) – відсутність феномену овуляції;

анестральні, *cyclus sexualis anoestrus* (< гр. *an* – заперечення + *oistros* пристрасний потяг, лют) – відсутність феномена тички;

ареактивні, *cyclus sexualis areactivus* (< лат. *reactivus* – дієвий) – відсутність загальної реакції;

алібідні, *cyclus sexualis alibidis* (< лат. *libido* – статевий потяг) – відсутність статевої охоти.

НЕХІРУРГІЧНИЙ СПОСІБ ВИЛУЧЕННЯ (ВИМИВАННЯ) ЕМБРІОНІВ – метод, що базується на введенні у матку приладів та середовищ для вимивання ембріонів через закриту шийку. Користуються металевими гнучкими, латексними, пластмасовими, гумовими дво- чи триканальними катетерами, найпоширеніший з яких – катетр Фолея.

НІМФОМАНІЯ, nymphomania, ae (< гр. nymphe – наречена, дівчина + mania – безумство) – різко підвищене безперервне статеве збудження самки. Частіше спостерігається у кобил, корів, свиней при фолікулярних кістах яєчників, рідше – у інших самок.

НІДАЦІЯ, nidatio – прикріплення зародка до слизової оболонки матки, яке характерно для сільсько-господарських і домашніх тварин. У місці дотику ембріона до слизової оболонки виникає часткове відділення епітелію, посилена гіперемія й секреція маткових залоз.

НОВОКАЇНОВА БЛОКАДА – метод патогенетичної новокаїнотерапії, побудований на тимчасовому вимкненні провідності нервових імпульсів у периферійній нервовій системі, дії новокаїну на регуляторні функції центральної нервової систем та його антипарабіотичному ефекті в ділянці запалення, що призводить до відновлення нервово-судинної реакції, живлення і функції враженого органа.

НОВОНАРОДЖЕНИЙ neonatus (< лат. neo – новий + natalis рождение) – організмі з моменту народження до відпадання кукси пуповини (10-14 днів).

НОВОУТВОРЕННЯ В ЗОВНІШНІХ СТАТЕВИХ ОРГАНАХ І ПІХВІ, neoplasmata in pudendo et vagina (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. in – в, pudendum – зовнішні статеві органи самки, et – і, vagina – піхва) – в тканинах переддвер'я піхви, статевих губ, рідше – у піхві розвиваються доброякісні (фіброма, папілома, міксома, ліпома та ін.) і злоякісні (саркома, карцинома тощо) новоутворення.

НОВОУТВОРЕННЯ В ШИЙЦІ МАТКИ, neoplasmata in cervice (< гр. neoplasma, atis – новоутворення + лат. in – в, cervix, icis – шийка матки) – бувають доброякісні і злоякісні. Новоутворення тканин слизової оболонки виникають переважно у вагінальній частині шийки матки, іноді вони на тонкій ніжці звисають у піхву. Новоутворення м'язової і серозної оболонок в окремих випадках досягають таких розмірів, що заповнюють значну частину тазової порожнини.

НОВОУТВОРЕННЯ ВИМЕНІ, neoplasmata uberis (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. uber, eris – вим'я) – у корів бувають папіломи сосків, поліпи, фіброми соскової цистерни і вимені.

НОВОУТВОРЕННЯ МАТКИ, neoplasmata uteri (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. uterus – матка). Розрізняють новоутворення доброякісні і злоякісні. Іноді бувають складні новоутворення – тератоми (< гр. teras, atos – виродок + -oma – новоутворення), що складаються з декількох генетично різнорідних тканин матки і плода.

НОВОУТВОРЕННЯ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ neoplasmata uberae (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. ubera – множинне вим'я) – реєструються у сук, кішок, домашніх крис; бувають дороякісні: аденоми, фіброаденоми та злоякісні: фіброкарциноми, саркоми, карциноми.

НОВОУТВОРЕННЯ НА СТАТЕВОМУ ЧЛЕНОВІ Й ПРЕПУЦІЇ, neoplasmata in penesi et praeputio (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. in – на, penis – статевий член, et – і, praeputium – препуцій, складка шкіри, що покриває головку статевого члена). У бугаїв-плідників, особливо у молодих спостерігаються папіломи, фіброми, а у старих – злоякісні пухлини. У жеребців частіше спостерігаються саркома, меланома, ангіосаркома, карцінома.

НОВОУТВОРЕННЯ СІМ'ЯНИКІВ, neoplasmata testium (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. testis – яєчко, сім'яник). Новоутворення (доброякісні і злоякісні) сім'яників та їх придатків спостерігаються у самців всіх видів. При розпаді новоутворень виникають абсцеси та гнійні нориці.

НОВОУТВОРЕННЯ ЯЄЧНИКІВ, neoplasmata ovarii, -orum (< гр. neoplasma, atis – новоутворення, лат. ovarium – яєчник) – можуть бути однорідні й змішані. Новоутворення яєчників у корів і сук бувають частіше, ніж у інших тварин. Злоякісні новоутворення супроводжуються генералізацією процесу і прогресуючою кахексією. Основна клінічна ознака новоутворень яєчників – неплідність.

НОРИЦЯ ПЕЧЕРИСТОГО ТІЛА СТАТЕВОГО ЧЛЕНА fistula cavernae penis (< лат. fistula – нориця, свищ, cavernae – печера, penis – статевий член) – виникає як ускладнення глибоких ран білкової оболонки з порушенням цілісності ерекtilної тканини. Характеризується наявністю пружного струменя крові під час ерекції та відсутністю кровотечі у спокійному стані.

НОРИЦЯ СЕЧОСТАТЕВОГО КАНАЛУ fistula urethrae (< лат. fistula – нориця, свищ, urethra – сечостатевий канал) – виникає як ускладнення проникних ран і виразок сечостатевого каналу. Характеризується виділенням пульсуючого струменя сечі, деяка її кількість вільно витікає з препуційного мішка.

ОБМОРОЖЕННЯ ВИМЕНІ, congelatio uberis (< лат. congelatio – місцеве обмороження, uber, uberis – вим'я) – наслідок впливу на молочну залозу низької температури в морозну вітряну погоду. Частіше обморожуються соски при лежанні тварини.

ОВАРИГІСТЕРОЕКТОМІЯ ovari hysterectomy (< лат. ovarium – яєчник + hystera – матка + лат. ektome – висічення) – хірургічна операція по видаленню матки та яєчників після розрізу черевної стінки. Проводиться частіше у дрібних тварин при патологічних родах, патологіях матки та яєчників і з метою стерилізації самок.

ОВАРИЕКТОМІЯ, ovariectomy, ae (< лат. ovarium – яєчник + гр. ektome – вирізування) – оперативне видалення одного або обох яєчників у самок.

ОВАРИТ І САЛЬПІНГІТ, ovariitis et salpingitis (< лат. ovarium – яєчник + гр. -itis – запалення, salpinx, ingis – яйцепровід). Буває у птахів, як здебільшого протікає одночасно з жовтковим перитонітом.

ОВОГЕНЕЗ (ООГЕНЕЗ), ovogenesis, is (< лат. ovum, гр. oon – яйце + genesis зародження, походження) – процес розвитку жіночої статевої клітини (овоцита, яйцеклітини) від її первинного закладення в яєчниках до повного дозрівання. В овогенезі виділяють три стадії: розмноження, росту і дозрівання.

ОВУЛЯЦІЯ, ovulation (лат. ovulum – яєчко) – гормонально залежний процес розриву зрілого фолікула та витікання з нього фолікулярної рідини разом з яйцеклітиною. Овуляцію стимулює лютеїнізуючий гормон гіпофіза, овуляторний викид якого відбувається під дією гонадотропін-рилізінг гормону гіпоталамуса. У одноплідних тварин овулює 1-2 фолікули, у багатоплідних – від 3 і більше.

Рефлекторна овуляція – настає тільки після парування, після якого відбувається викид гіпофізом лютеїнізуючого гормону. Тварини із рефлекторною овуляцією: кішка, кролиця, верблюдиця, норка.

Спонтанна овуляція – настає вночі чи вдосвіта, для неї коїтус не обов'язковий, хоча й прискорює її. Тварини із спонтанною овуляцією: корова, кобила, вівця, сука, свиня та ін.

ОДЕРЖАННЯ СПЕРМИ – один із етапів штучного осіменіння тварин, який забезпечує повноцінний прояв статевих рефлексів плідниками з виведенням еякуляту, що відповідає вимогам до якості сперми.

ОКРОЛ – роди у кролиці.

ОКСИТОЦИН, (< гр. oksy – швидкий + tokos – роди) – гормон, який синтезується супраоптичними і паравентрикулярними ядрами гіпоталамуса, депонується в задній долі гіпофіза та виділяється в кров по мірі необхідності при відповідних сигналах з функціонуючих органів. Окситоцин викликає скорочення гладеньких м'язів усіх внутрішніх органів, зокрема, матки, підсилює лактацію, перистальтику кишечника, стимулює швидкий синтез простагландину F_{2α}, при зниженому рівні прогестерону прискорює роди.

ОЛІГОСПЕРМАТИЗМ, oligospermatisim (< гр. oligo – малий, незначний –, sperma – сперма, сім'я ism). – малий об'єм еякулята

ОЛІГОСПЕРМІЯ, oligospermia, ae (< гр. oligo – малий, незначний + sperma – сперма, сім'я) – зменшена проти норми кількість спермій в еякуляті. Олігоспермія може бути початковою стадією аспермії.

ОМФАЛІТ, omphalitis, tidis (< гр. omphalos – пупок + -itis – запалення), запалення пупка внаслідок мацерації та інфікування пуповини новонароджених. Як ускладнення омфаліту може розвиватись сепсис.

ОМФАЛОРАГІЯ, omphalorrhagia, ae (< гр. omphalos – пупок + rrhagia – кровотеча) – кровотеча з пупка новонароджених, вона виникає з пупкових вен, рідше – з артерій. Причиною є слабка дихальна діяльність грудної клітки, внаслідок чого повністю не закривається овальний клапан серця і не створюється негативний тиск у венозній системі. Іншими причинами бувають асфіксія, переродження судин або перерізання пуповини гострими інструментами.

ООФОРИТ (ОВАРИТ), oophoritis s. ovaritis, tidis (< гр. oophoron – яєчник, oon – яйце + phoros – несучий; лат. ovarium – яєчник, ovum – яйце + -itis – запалення,) – запалення яєчника. виникає при запаленнях матки, яйцепроводів, очеревини, після енуклеації жовтого тіла тощо. Проявляється у формах:

- гнійний оофорит – Oophoritis purulenta
- хроніч. паренхиматозний оофорит – O. parenchimatosa chronica
- хроніч. інтерстиціальний оофорит – O. interstitialis chronica

Овариїт з сальпінгітом у курей спостерігається разом з жовтковим перитонітом.

ОПЕРАТИВНЕ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПОСЛІДУ – відокремлення фетальної частини плаценти від материнської частини рукою; застосовують через 24 год. після народження плода у випадку, якщо консервативне лікування виявилось неефективним.

ОПІК ШКІРИ ВИМЕНІ, combustio cutis uberis (< лат. combustio – опік, cutis – шкіра, uber, uberis – вим'я) – виникає під впливом сонячної радіації або внаслідок застосування підвищених доз при електро- і світлотерапії.

ОПОРОС – роди у свині.

ОПТИМАЛЬНИЙ ЧАС ШТУЧНОГО ОСІМЕНІННЯ – це сприятливий для штучного осіменіння та запліднення час, під час якого у статеві шляхи самки повинні бути введені спермії для зустрічі спермія з яйцеклітиною. Таким часом є статева охота.

ОРГАНОЛЕПТИЧНА (ВІЗУАЛЬНА) ОЦІНКА ЯКОСТІ СПЕРМИ – оцінка сперми за зовнішніми ознаки за допомогою органів чуття, одразу після одержання. При цьому визначають консистенцію еякуляту, його колір, запах, наявність механічних і біологічних домішок та об'єм.

ОРХІЕКТОМІЯ, orchietomia, ae (< гр. orchis яєчко + ektome – вирізування) – хірургічна операція видалення сім'яників з метою знепліднення (кастрації) самців.

ОРХІЕПІДІДИМІТ, orchiepididymitis, tidis (< гр. orchis – яєчко + epididymis – придаток + -itis – запалення) – запалення сім'яника і його придатка. Виникає внаслідок травми, інфекції тощо; має гострий і хронічний перебіг. Може розвиватися при інфекційних захворюваннях таких як: бруцельоз, туберкульоз. Частіше орхієпідідіміт спостерігається у зрілих і старих баранів та кнурів, а у бугаїв і жеребців – незалежно від віку. Це захворювання призводить до неплідності.

ОРХІПЕКСІЯ (ОРХІОПЕКСІЯ, ОРХІДОПЕКСІЯ) orchiorhexy (< гр. orchis – яєчко + реху – фіксація) – операція з переміщення та остаточної фіксації сім'яника у калитці. Виконується при односторонньому або двосторонньому крипторхізмі.

ОРХІТ, orchitis, tidis (< гр. orchis – яєчко + -itis – запалення) – запалення сім'яника. Уражаються один або обидва сім'яника, частіше з придатком. Розрізняють орхіти: травматичний, уретральний, метастатичний, інфекційний; асептичний і гнійний; гострий і хронічний.

ОСІМЕНІННЯ, inseminatio, onis (< лат. inseminare – засівати, сіяти, від semen – сім'я) – приведення різностатевих гамет в таке взаємне розташування, при якому створюються найбільш сприятливі умови для запліднення. Здійснюється шляхом природного осіменіння при статевому акті або своєчасного введення якісної сперми самкам з повноцінним статевим циклом при штучному осіменінні. Осіменіння буває природним і штучним, внутрішнім і зовнішнім.

ОСІМЕНІННЯ ПРИРОДНЕ, inseminatio natalis (< лат. inseminatio – осіменіння, natalis – природний) – введення самцем сперми у статеві органи самки під час парування тварин (внутрішнє осіменіння) або контакт різностатевих гамет при зовнішньому осіменінні (напр. у риб).

ОСІМЕНІННЯ ПРИРОДНЕ ВІЛЬНЕ – спосіб парування, коли плідник постійно перебуває у стаді самок і покриває її кілька разів за охоту, при цьому підвищується рівень заплідненості, але може знижуватися потенція самця, внаслідок безконтрольного парування та поширюватися статеві інфекції.

ОСІМЕНІННЯ ПРИРОДНЕ РУЧНЕ – спосіб парування, коли відбувається індивідуальний добір маток до плідника й статевий акт відбувається під контролем обслуговуючого персоналу, що дозволяє вести точний облік осіменінь, регулювати статеве навантаження, проводити ветеринарне обстеження.

ОСІМЕНІННЯ ШТУЧНЕ – біотехнологічний метод розмноження із застосуванням прийомів отримання, оцінки, розрідження і зберігання сперми плідників та введення її самкам за допомогою спеціальних інструментів; здійснюється без статевих актів, статеві рефлексії самки у повному обсязі не проявляються.

ОТЕЛ – роди у корови, буйволиці, оленіхи

ОСТЕОМАЛЯЦІЯ (ОСТЕОДИСТРОФІЯ), ostemalacia, ae (< гр. osteon – кістка + malakia – м'якість) – розм'якшення кісток. Хронічне захворювання, що проявляється зниженням фосфорно-кальцієвого і вітамінного обміну (D-авітаміноз). Уражаються хвостові хребці, ребра, остисті відростки, кістки тазу, нижні щелепні кістки. Частіше хворіють вагітні та лактуючі самки.

ОХОТА СТАТЕВА, libido sexualis (< лат. libido – пристрасне бажання, sexualis – статевий) – позитивна сексуальна реакція самки на самця того ж виду, що проявляється своєрідною її поведінкою в його присутності. Виявлення статевої охоти можливе тільки самцем-пробником.

ПАЙЕТА (СОЛОМИНКА) – форма фасування сперми плідників для кріоконсервації. Місткість пайети для бугаїв – 0,5 мл, 0,25 мл (мініпайета), баранів – 0,25 мл, кнурів – 5 мл, жеребців – 0,5-1 мл та 4 мл. Крім того, у пайетах зберігають і кріоконсервують ембріони.

ПАЙЕТОВВІД – прилад для штучного осіменіння корів і телиць ректоцервікальним способом, кобил та пересадки ембріонів реципієнту. Складається з металевої трубки з тримачем і фіксатором, стержня та захисного чохла.

ПАПЛОМИ (БОРОДАВКИ) СОСКІВ ВИМЕНІ, papillomata papillarum uberis (< лат. papilla – сосок + гр. -ома – пухлина, лат. uber, is – вим'я), – доброякісні епітеліальні пухлини шкіри, що утворюються шляхом розростання шкіряних папул і епітелію, який їх вкриває. Папіломи реєструються у молодих корів, розрізняються за формою, щільністю, величиною, висять на ніжках. Вони розростаються частіше у вигляді плескатих шипоподібних або ниткоподібних утворень. Папіломи плескатої форми часто не заважають доїти корову і їх не чипають, інші форми видаляють.

ПАРАБІОЗ, parabiosis (< лат. para – біля, поряд, bios – життя) – неповний анабіоз.

ПАРАЛІЧ СТАТЕВОГО ЧЛЕНА, paralysis penis (< гр. paralysis – розслаблення, лат. penis – статевий член) – виникає внаслідок пошкодження внутрішнього соромітного нерва у ділянці його колінчастого згину на сідничій дузі, де нерв прилягає безпосередньо до кістки або дорсального нерва статевого члена при травмах. Патологія характеризується парафімозом.

ПАРАМЕТРИТ, parametritis, tidis (< гр. para – біля + metra – матка + -itis – запалення) – дифузне запалення навколоматкової з'єднувальної тканини, і широких маткових зв'язок. Перебігає у вигляді флегмони або абсцесу у гострій чи хронічній формі.

ПАРАПЛЕГІЯ (ЗАЛЕЖУВАННЯ), paraplegia, ae (< гр. para – біля, + plege – поразка, удар) – параліч двох грудних або двох тазових кінцівок. Реєструють залежування вагітних тварин і післяродове залежування.

ПАРАФІМОЗ, paraphimosis, is (< гр. para – біля + phimosis – ущемлення, стиснення крайньої плоті) – ущемлення статевого члена в отворі препуція або патологічне збільшення його головки, що не дозволяє втягнути статевий член у препуціальний мішок.

ПАРТЕНОГЕНЕЗ, partenogenesis (< лат. partenos – незайманий, невинний, genesis – розвиток) – розмноження організмів самок, коли зародок розвивається з яйцеклітини без її запліднення. Природний партеногенез спостерігається у бджіл, деяких рептилій і птахів (індики). У ссавців партеногенез можливий тільки після впливу на яйцеклітину різних фізичних, хімічних або біологічних факторів. Він можливий до відокремлення другого направляючого тільця (ооцит другого порядку містить диплоїдний набір хромосом).

ПАРУВАЛЬНА ІМПОТЕНЦІЯ – часткова або повна втрата статевої функції у самця, що проявляється порушенням динаміки статевого акту. Причиною її є патології органів парування (статевого члену та препуція) або руху.

ПАТОГЕНЕТИЧНА ТЕРАПІЯ, therapia pathogenetica (< гр. therapeia – лікування + pathos – страждання, хвороба + genetikos – що народжує) – застосування з метою лікування неспецифічних засобів і прийомів (новокаїнова терапія, тканинна й протеїнова терапія, фізіотерапія тощо), які впливають на патогенез, припиняючи розвиток хвороби і викликаючи саногенез (зворотний розвиток хворобливого процесу).

ПАТОЛОГІЧНІ РОДИ (ПОЛОГИ), *partus anormalis* (< лат. *partus* – роди, пологи, гр. *a* – приставка ні, не + *normalis* – нормальний, фізіологічний) – роди, у яких одна зі стадій порушується, затримується у часі або відсутня. Види патологічних родів (за Д.Д. Логвіновим):

1. Порушення динаміки родової діяльності (розлади функціонального порядку).
2. Невідповідність об'єму плода до об'єму родових шляхів.
3. Порушення взаємовідношення між плодом та родовими шляхами.
4. Виродки, які зумовлюють збільшення діаметра плода.

ПАТОЛОГІЧНІ ФОРМИ СПЕРМІЇВ – спермії з аномальною морфологією. До патологічних форм належать спермії з патологіями головки, основи головки і шийки, тіла, хвостика а також виродкові спермії. Дослідження сперми плідників на кількість сперміїв з аномальною морфологією проводиться щомісячно. Допустима кількість патологічних сперміїв для сперми бугая – 18%, барана – 14%, кнура – 20%, жеребця – 20%. Збільшення кількості патологічних форм сперміїв реєструється при порушенні режиму використання плідників, патологічних процесах в організмі та статевій системі плідника.

ПЕЛЬВІМЕТРИЯ, *pelvimetria*, *ae* (< лат. *pelvis* – таз + гр. *metreo* – вимірюю) – вимірювання внутрішніх розмірів тазу самок при ректальному дослідженні з метою прогнозу родів або виявлення показань для надання допомоги при родах. Практичне значення мають такі розміри у корів: **передній вертикальний діаметр тазу** – перпендикуляр від переднього краю тазового зрощення до верхньої стінки тазу – 18-20 см.; **косий вертикальний діаметр тазу** – від заднього краю тазового зрощення до мису крижів – 28-32 см.; **поперечні діаметри тазу: верхній** – між крилами крижової кістки – 20-22 см., **середній** – між горбками малих поперекових м'язів – 18-20 см. і **нижній** – між клубоволобковими підвищеннями – 12-15 см.; **висота входу в таз** – між переднім краєм тазового зрощення і мисом крижів 23-25 см.; **середній поперечний діаметр виходу з тазу** – між виступами сідничих кісток – 16-18 см.; **нижній поперечний діаметр виходу з тазу** – між внутрішніми краями сідничих бугрів – 18 см.; **висота виходу з тазу** – між заднім краєм тазового зрощення і каудальним краєм крижової кістки – 20-22см.

ПЕНЕКТОМІЯ *penectomy* (лат. *penis* – статевий член; *ectomy* – видалення) – видалення частини або усього статевого члена. Проводиться у випадку значних травм, переломів, розривів, некрозів, злоякісних пухлин та інших важких патологій статевого члена.

ПЕРЕДВІСНИКИ РОДІВ, *prodromi partum* (< гр. *prodromos* – передвісник, лат. *partus* – роди) – ознаки швидкого наближення родів: набряклість, збільшення вульви й виділення з неї тягучого слизу («поводки²), збільшення і набряк молочної залози, поява молозива, зміна поведінки тварин, намагання усамітнитись, облаштування «гнізда², зниження температури тіла на 0,4–1,2⁰С за 15-50 годин, укорочення шийки матки.

ПЕРЕДЛЕЖАННЯ ПЛОДА (ПЕРЕДЛЮГА), *praesentatio fetus* (< лат. *praesentatio* – передлежання, *fetus* – утробний плід) – розміщення великої

анатомічної частини плода стосовно входу в таз. Нормальні передлежання плода – головне (переднє) і тазове (заднє). Неправильні – спинне, черевне й бокове – бувають при неправильних положеннях плода – поперечному й вертикальному. Іноді в спеціальній літературі словом «передлежання» у сполученні з назвою частини плода вказують як він розташований в родових шляхах і на причину патологічних родів (напр. передлежання – карпальне, плечове, п'яткове, стегнове), маючи на увазі, що позиція і положення правильні.

ПЕРЕДМІХУРОВА ЗАЛОЗА, *glandula prostate* – непарна, складається із застінної частини (розташована над шийкою сечового міхура та початкової частині сечостатевого каналу), яка відкривається чисельними вивідними протоками в уретру, та пристінної (розсіяна між слизовою та серозною оболонкою тазової ділянки сечостатевого каналу), яка відкривається двома парними рядами в дорсальній стінці каналу. Секрет залози слабо-кислої реакції, що містить амінокислоти, ферменти та простагландини (біологічно активні речовини, що викликають скорочення матки), а також цинк, який виводить спермії зі стану анабіозу. Простата є у всіх плідників, найкраще розвинута у м'ясоїдних.

ПЕРЕДЧАСНІ ПЕРЕЙМИ Й ПОТУГИ – рефлекторне скорочення матки і скелетних м'язів у вагітних тварин (до закінчення терміну вагітності) внаслідок подразнення рецепторів кишечника мерзлими, згірклими та запліснявілими кормами або після напування тварини крижаною водою ($t \leq +7^{\circ}\text{C}$).

ПЕРЕДЧАСНІ РОДИ, *partus praematurus* (< лат. *partus* – роди, *praematurus* – передчасний) – неправильна назва аборту з вигнанням недоноска. Спостерігається у корів та кобил, рідко – у інших с.г. тварин.

ПЕРЕЙМИ, *dolores ad partum* (< *dolor* – біль, *partus* – роди) – скорочення гладеньких м'язів матки, які періодично повторюються під час родів, викликаючи відчуття болю у породіллі. Розрізняють перейми підготовчі (розкривають шийку матки), вивідні (ті, що виводять плід, діючи синхронно зі скороченням м'язів черевного пресу) і послідові – *dolores ad secundinarum* (*secundinarum* – послід) – скорочення м'язів матки, які сприяють виведенню посліду та залишків навколоплідних вод з матки і з родових шляхів самки.

ПЕРЕЛОМ СТАТЕВОГО ЧЛЕНА *fractura penis* (< лат. – перелом, *penis* – статевий член) – перелом кістки статевого члена внаслідок травми, отриманій під час коїтусу або намаганні примусового роз'єднання тварин під час «замка». Реєструється у псів.

ПЕРИВІТЕЛІНОВИЙ ПРОСТІР – простір між жовтковою і прозорою оболонками овоцита та в подальшому – ембріона (до його виходу з прозорої оболонки).

ПЕРИМЕТРІЙ, *perimetrium*, ii (< гр. *peri* – навколо, *metra* – матка) – серозна оболонка матки.

ПЕРИМЕТРИТ, *perimetritis*, tidis (< гр. *peri* – навколо + *metra* – матка, *-itis* – запалення) – гнійне або фібринозне запалення серозної оболонки матки.

Периметрит протікає гостро й хронічно. Можливі ускладнення – параметрит, перитоніт, септикопемія та загибель тварини.

ПЕРИНЕОТОМІЯ, perineotomia, ae (< гр. perineon – промежина + tome – розріз, розтин) – розріз промежини для доступу до порожнини піхви. Показання: вузькість вульви й піхви, рубці, що стягують отвір вульви, пухлини слизової оболонки вульви, піхви та шийки матки. Якщо розріз промежини проводиться паралельно шву промежини, то операція називається **епізіотомія**.

ПЕРИОРХІТ, periorchitis, tidis (< гр. peri – навколо + orchis – яєчко + -itis – запалення) – запалення вісцерального листка загальної піхвової оболонки. Периорхит може бути гострим і хронічним, асептичним і гнійним. Вражаються всі самці, але частіше жеребці, причиною захворювання у яких є сетаріоз, при цьому, у піхвовій порожнині накопичуються багато гельмінтів. Патологія є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ПЕРИООФОРИТ, perioophoritis, (< гр. peri – біля, навколо, oophoron – яєчник, + -itis – запалення) – запалення кіркової зони яєчника з переважно фібринозною ексудацією, що виникає як ускладнення паренхиматозного чи інтерстиціального оофориту або переходить на яєчник при перитоніті чи після енуклеації жовтого тіла або кісти яєчника. При цьому, на поверхні яєчника утворюється з фібрину ворсинчаста сполучна тканина, розвиваються фіброзні спайки його з яйцепроводом, маткою та іншими органами. Яєчник стає нерухомим, статева циклічність може зберігатись, але тварина стає неплідною внаслідок продуктивного запалення яйцепроводу.

ПЕРИЦЕРВІЦИТ, pericervicitis, tidis (< гр. peri – навколо + лат. cervix, cervicis – шийки матки + гр. -itis – запалення) – запалення серозного шару шийки матки.

ПЕРСИСТЕНТНА ВУЗДЕЧКА, frenulum preputii persistens (< лат. frenulum preputii – вуздечка крайньої плоті, persistens – що зберігається) – природжена вада – спайка між кінцевою частиною статевого члена і стінкою препуціального мішка, яка перешкоджає випрямленню прутня в момент ерекції. Частіше реєструється в бугаїв і кнурів.

ПЕРТУБАЦІЯ, pertubatio (< гр. per – через, tuba – труба) – метод діагностики запалення яйцепроводів у корів, який передбачає вдуння повітря в порожнину матки з підвищенням тиску, достатнім для продування двох (до 60-80 мм рт. ст.) або однієї маткової труби (до 100-120 мм рт. ст.), а у телиць відповідно 80-100 та 110-130 мм рт. ст.

ПЕРФЛЯЦІЯ, perflatio, onis (< лат. perflare, pp. perflatus – дути, продувати) – вдуння повітря в канал, напр., пертубація яйцепроводів при діагностиці сальпінгітів у корів, введення повітря через канал соска молочної залози.

ПЕРФОРАЦІЯ (ПРОРИВАННЯ) МАТКИ, perforatio uteri (< per – крізь, foro – свердлю, буравлю) – прободіння матки при затриманні посліду у м'ясоїдних, або розрив матки при патологічних родах (бурхливі перейми й потуги) та невмілому користуванні акушерським інструментарієм під час надання родопомочі.

ПІДСТАВНА ТВАРИНА – тварина, на яку робить садку плідник під час отримання від нього еякуляту. У якості підставних тварин застосовують самок в охоті, інших плідників або кастратів.

ПОКОЛЬПОС, ruocolpos, i, m (< гр. ruon – гній + kolpos – піхва) – скупчення гною у піхві при її зарощенні.

ПОМЕТРА, ruometra, ae (< гр. ruon – гній + metra – матка) – скупчення гною в матці. Піометра – різновид та ускладнення хронічного ендометриту. Часто спостерігається у корів, сук, кішок і рідко – у тварин інших видів.

ПІСЛЯРОДОВА ГЕМОГЛОБІНУРІЯ, haemoglobinuria puerperalis (< гр. haem – кров, uron – сеча) – наявність у сечі червоного пігменту гемоглобіну при гострій гемолітичній анемії, яка буває у високопродуктивних корів 5-7 річного віку протягом 1–5 тижнів після родів і супроводжується гіпогалактією. Факторами, що сприяють захворюванню є годівля вагітних тварин хрестоцвітними рослинами та іншими кормами, які знижують рівень фосфору в організмі.

ПІСЛЯРОДОВА ЕКЛАМПСІЯ, eclampsia puerperalis (< гр. eklampsis – спалах, проблиск, лат. puerperalis – післяродовий) – токсикоз, що виникає в ранній стадії післяродового періоду, рідше – в кінці вагітності і проявляється раптовими нервовими нападами й судомами. Спостерігається частіше у сук, що годують цуценят, рідко у кішок та інших самок.

ПІСЛЯРОДОВА ПІЕМІЯ, ruemia puerperalis (< гр. ruon – гній + haima – кров, лат. puerperalis – післяродовий) – форма сепсису (загальна гнійна інфекція), викликана ускладненням місцевого запального процесу в статевих органах, що протікає з періодичним виходом мікроорганізмів у кров і лімфу та метастазами (утворенням) абсцесів в інших тканинах і органах. Гнійний процес звичайно зумовлюють стафілококи, рідше – стрептококи, іноді буває змішана інфекція. В організмі зі зниженою резистентністю піемію можуть викликати пневмококи, кишкова паличка та, навіть, сапрофіти. Характерною ознакою післяродової піемії є переміжна пропасниця.

ПІСЛЯРОДОВА САПРЕМІЯ, sapraemia puerperalis (< гр. sapos – гнилий + haima – кров, лат. puerperalis – післяродовий) – хвороба, що виникає при субінволюції матки, затриманні посліду, внаслідок інтоксикації організму отруйними продуктами розкладання ексудату й плідних оболонок. Клінічно проявляється легким пригніченням, зниженням апетиту, копростазом або діареєю, атонією матки і наявністю смердючих лохий.

ПІСЛЯРОДОВИЙ НЕВРОЗ (БОЖЕВІЛЛЯ), neurosis s. paranoia puerperalis (<лат. neurosis – нервеве перенапруження, puerperalis – післяродовий, гр. paranoia – божевілля) – гостра післяродова хвороба корів, що проявляється неспокоєм, слинотечею, непереборним прагненням рухатися уперед, іноді – агресивністю. За збудженням настає пригнічення й занепад сил. Тривалість хвороби – від декількох годин до однієї доби.

ПІСЛЯРОДОВИЙ (РОДИЛЬНИЙ) ПАРЕЗ, paresis s. coma puerperalis (< гр. paresis – ослаблення, coma – глибокий сон, лат. puerperalis – післяродовий) –

хвороба лактуючих тварин, що спостерігається після родів, характеризується паралічем скелетних і гладеньких м'язів, зниженням температури тіла. У тварин розвивається коматозний стан, що проявляється втратою свідомості, розладом функції органів чуття, кровообігу, дихання, а також порушенням обміну речовин (виражена гіпокальцемія). Спостерігається у корів, рідко – у кіз і овець. Захворювання може протікати в атипівій (легкій) і типовій (важкій) формах. Без надання лікувальної допомоги типова форма хвороби закінчується летально (смертність майже 100%).

ПІСЛЯРОДОВИЙ ПЕРІОД, puerperium, ii (< лат. puer – дитина + parere, pario, partus – народжувати) – фізіологічний період відновлення статевого апарату та інших органів і систем організму до стану, властивого для невагітної самки. У сільськогосподарських тварин післяродовий період починається після виведення посліду і за нормальних умов годівлі, утримання й експлуатації триває протягом 2-4 тижнів.

ПІСЛЯРОДОВИЙ СЕПСИС, sepsis puerperalis (< гр. sepsis – гниття, лат. puerperalis – післяродовий) – ускладнення абортів, родової травми та післяродових запалень статевих органів (гангренозний і некротичний метрити, периметрити і параметрити, перитоніт, некротичний вагініт, проникні інфіковані рани й розриви стінки й шийки матки, піхви). Післяродовий сепсис перебігає, в основному, у формі септицемії, (<гр. septikos – гнильний + haima – кров). Можливий перебіг у формі піємії, септикопіємії.

ПІСЛЯРОДОВА СЕПТИЦЕМІЯ, septicaemia puerperalis (< гр. septicos – гнильний + haima – кров, puerperalis – післяродовий) – форма сепсису, загальна гнильна інфекція (гнилокров'я), викликана ускладненням місцевого запального процесу в статевих органах, що характеризується наявністю мікроорганізмів та (або) їх токсинів у крові. Запальний процес звичайно зумовлюють анаероби. Характерною клінічною ознакою септицимії є швидке підвищення температури тіла до 41⁰С і вище, постійне її утримання на високому рівні й різке падіння (криза) перед смертю чи одужанням.

ПІСЛЯРОДОВА СЕПТИКОПІЄМІЯ, septicophaemia puerperalis (< гр. septicos – гнильний + puon – гній + haima – кров, puerperalis – післяродовий) – змішана форма сепсису з клінічними ознаками, властивими септицимії та піємії, що виникають при проникненні мікрофлори у кров і утворенні вторинних гнійних осередків – абсцесів. Має тривалий перебіг – від кількох тижнів до кількох місяців (хроніосепсис). Без лікування закінчується смертю тварини.

ПІСЛЯРОДОВИЙ ЦЕРВІЦИТ, cervicitis puerperalis (< лат. cervix, cervicis шийка матки + гр. -itis – запалення, лат. puerperalis – післяродовий) – гостре запалення шийки матки внаслідок порушення правил асептики й нанесення травм при патологічних родах або надриву шийки при великоплідності, вузкості та сухості родових шляхів. Післяродовий цервіцит може протікати одночасно з ендометритом та (або) вагінітом.

ПІХВОВІ МЕТОДИ ОДЕРЖАННЯ СПЕРМИ – передбачають збирання сперми з піхви самки після коїтуса. До них належать:

– дзеркальний метод: видовбування сперми з піхви після садки за допомогою піхвового дзеркала;

– губковий метод: перед коїтусом вводять губку у піхву, після коїтусу віджимають сперму з губки.

ПЛАЦЕНТА, placenta, ae (< гр. plakus – коржик) – комплекс тканинних утворень, що розвиваються з судинної оболонки плода й слизової оболонки матки та забезпечують зв'язок плода з материнським організмом. Плацента ділиться на маткову частину (pl. uterina) і плідну (pl. fetalis).

Плаценти бувають:

1. За розташуванням ворсин на хоріоні – ахоріальні (кенгуру), дифузні (кобила, свиня, верблюдиця), множинні (рогата худоба), зональні (сука, кішка), дископодібні (гризуни, примати).

2. За типом зв'язку дитячої й материнської частин – епітеліохоріальні (кобила, свиня, верблюдиця), десмохоріальні (рогата худоба), ендотеліохоріальні (собака, кішка), гемохоріальні (гризуни, примати).

3. За типом живлення плода – ембріотрофні (у тварини з епітеліо- й десмохоріальною плацентою) та гістіотрофні (у тварини з ендотеліо- й гемохоріальною плацентою).

4. За типом відокремлення материнської плаценти від дитячої – невідпадаюча (адещидуальна) – материнська плацента залишається цілою (у тварин з епітеліо- і десмохоріальною плацентою), і відпадаюча (децидуальна) – материнська плацента руйнується з кровотечею (у тварин з ендотеліо- і гемохоріальною плацентою).

ПЛАЦЕНТАРНИЙ БАР'ЄР, barriere placentae (< франц. barriere – перешкода, лат. placenta – плацента) – властивість плаценти регулювати проникнення різних речовин з крові матері до плода і навпаки. Ця функція плаценти направлена на захист внутрішнього середовища плода від проникнення речовин, що циркулюють в крові матері й непотрібні або токсичні для плода. Плацентарний бар'єр є також механізмом захисту організму вагітної самки від проникнення з крові плода речовин, здатних порушити її гомеостаз.

ПЛАЦЕНТАРНИЙ КРОВООБІГ – є основним шляхом живлення плода, що росте, через який здійснюється процес обміну речовин. Обмін речовин проходить між капілярами слизової оболонки матки та судинної оболонки плода шляхом осмосу й дифузії. Кров, збагачена поживними речовинами збирається по капілярах судинної оболонки у пупкову вену й скеровується до печінки плода і далі по всьому організму. Від плода кров надходить двома парними пупковими артеріями, що йдуть у пуповину і доходять до судинної оболонки. Після народження плода пуповина розривається, плацентарний кровообіг припиняється.

ПЛАЦЕНТИТ, placentitis, tidis (< гр. plakus, лат. placenta, + гр. -itis – запалення) – запалення плаценти, розвивається при утробній інфекції або запаленні слизової оболонки матки, що було до вагітності. Також внаслідок зараження тварин бруцельозом, кампілобактеріозом, сальмонельозом. Бувають різні форми

запалення: катаральне, фібринозне, гнійне, геморагічне, гангренозне, при яких ексудат накопичується між материнською і фетальною частинами плаценти, порушує живлення плода, спричинюючи відшарування плаценти й загибель плода (аборт) або розвиток продуктивного запалення та утворення спайок між слизовою оболонкою матки й хоріоном, що є причиною затримки посліду. Найчастіше спостерігається у корів, рідше – у кіз, овець та інших тварин.

ПЛІД, fetus, us (< лат. feo, гр. phyo – народити, створювати) – зародок тварини після проходження стадії ембріона, закладання основних органів і систем та утворення плаценти.

ПЛІДНІ ВОДИ, liquores amnia (< лат. liquor – рідина, гр. amnion – внутрішня оболонка плода) – рідини, що заповнюють водну й сечову оболонки навколо плода. Водна оболонка містить амніотичну навколоплідну рідину, сечова оболонка – первинну сечу, яка є продуктом обміну речовин плода й надходить від зародка через урахус.

ПЛІДНІ ОБОЛОНКИ, fetus tunicae (< лат. tunicatus – оздоблений оболонкою) – тимчасові утворення навколо плода, з якими він пов'язаний пуповиною. Розрізняють водну, або амніотичну оболонку – амніон (< гр. amnion – чаша), яка оточує плід з усіх сторін, судинну оболонку – хоріон (< гр. chorion – послід), що оточує плід разом з усіма провізорними органами і є плідною частиною плаценти та сечову оболонку – алантоїс (< гр. allantois – ковбасоподібний), яка розташована між амніоном і хоріоном.

ПЛОДОВА СМЕРТНІСТЬ – загибель плодів, яка настає між завершенням імплантації й родами.

ПЛОДЮЧІСТЬ, fertilitas, atis (лат.) – здатність тварин регулярно приносити приплід. **Плідність** – показник плодючості, що характеризує кількість плодів, які розвиваються в матці за одну вагітність. Тварини бувають одноплідними і багатоплідними. У кобили і корови зазвичай 1 плід, іноді 2. У вівці – 1-2 плоди, рідше – 3 і більше, у свині – 10-15, іноді – 20-25 і більше; у сук – 2-10, іноді – 12 цуценят в залежності від породи, у кішки – 2-5. У самок може бути малоплідність та багатоплідність, коли плодів, відповідно, менше або більше, ніж це властиво даному виду тварин.

ПОЇДАННЯ ПОСЛІДУ, placentophagia, ae (< лат. placenta – послід + гр. phagia – поїдання) – інстинктивна поведінка самок сільськогосподарських тварин, що поїдають тільки свій послід. Поїдання посліду у травоядних тварин викликає гастроентерит, у кобил – кольки, у жуйних – тимпанію передшлунків з підвищенням температури тіла.

ПОЇДАННЯ ПРИПЛОДУ, fetophagia, ae (< лат. fetus – плід + гр. phagia – поїдання) – збочення інстинкту у свиней, кролів і рідко – у овець. Поїдання приплоду здебільшого виникає на ґрунті неповноцінної годівлі самок під час вагітності, а також відсутності питної води під час родів і після них.

ПОЛЦИКЛІЧНІ (ПОЛЕСТРАЛЬНІ) ТВАРИНИ (< гр. poly – багато, cycl – цикл) – тварини, у яких статеві цикли повторюються багато разів протягом усього року. Існують:

– **типово поліциклічні тварини:** велика рогата худоба, кобили і свині – статеві цикли повторюються один за одним, якщо не відбулося запліднення.

– **сезонно поліциклічні тварини:** віці, кози, верблюдиці, буйволиці, статеві цикли у них проявляються у певну пору року (весна, осінь) з тривалим проміжком спокою між ними.

ПОВНОЦІННИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – характеризується яскравим проявом у стадію збудження всіх чотирьох феноменів – тічки, загальної реакції, статевої охоти й овуляції.

ПОЗИЦІЯ ПЛОДА, *positio fetus* (< лат. *positio* – розташування, позиція, *fetus* – плід) – розташування спинки плода щодо черевних стінок матері. У всіх тварин, за винятком м'ясоїдних, верхня позиція є правильною, нижня й бокові (права й ліва) позиції – неправильні.

ПОЛІГАМІЯ *polygamia*, ае (< гр. *poly* – багато + *gamos* – шлюб) – багатошлюбність. У тварин – спаровування протягом статевого сезону одного самця з кількома самками або однієї самки з кількома самцями.

ПОЛІСПЕРМІЯ, *polyspermia*, ае (< гр. *polys* – багаточисельний + *sperma* – сперма, сім'я) – перезапіднення, тобто проникнення в яйцеклітину двох і більше спермій (у кролиць таке явище є нормальним).

ПОЛІЦИКЛІЧНІСТЬ, *polycyclitas*, атис (< гр. *poly* – багато + *kuklos* – коло, колообіг) – властивість деяких самок, напр. корів, свиней до послідовного повторення протягом року повноцінних статевих циклів.

ПОЛОЖЕННЯ ПЛОДА, *situs fetus* (< лат. *situs* – положення, розташування, *fetus* – утробний плід) – відношення поздовжньої вісі тіла плода до поздовжньої вісі тіла матері. Правильне положення – поздовжнє, неправильні – поперечне й вертикальне.

ПОМЕТ:

– одноразовий приплод деяких тварин: собак, кролів, норок, песців, соболів;

– кал тварин, птахів.

ПОРОСНІСТЬ – вагітність свині.

ПОСЛІД, *secundinae* (< лат. *secundinae* – плацента, послід) – оболонки плода після його виведення з організму самки. Послід виходить назовні після відділення ворсин хоріона від крипт материнської плаценти (третя стадія родів), а може затримуватись, і тоді роди стають патологічними та потребують акушерського втручання.

ПОСТИТ, *posthitis*, тидис (від гр. *posthe* – крайня плоть, препуційний мішок + *-itis* – запалення) – здебільшого хронічне запалення препуційного мішка самців усіх видів тварин.

ПОСТЛЫДНІ МЕТРОРАГІЇ (< лат. *oestrus* – тічка, *post* – після) – кровотечі з матки в період тічки і в перші дні після неї, проявляються на фоні дефіциту вітамінів, Са, Р та порушення їх співвідношення в організмі. Безпосередня причина – розлади нейро-гуморальної регуляції, які призводять до затримки овуляції.

ПОСТНАТАЛЬНИЙ ПЕРІОД, postnatalis, e (< лат. post – після + natus – народження) – період життя організму тварини, що відбувається після його народження і триває до фізіологічної смерті в результаті старіння тварини.

ПОТВОРНІСТЬ ПЛОДА, monstra fetus (< лат. monstrum – виродок, fetus – плід) – стійкі анатомічні зміни всього організму або окремих органів, що виникли в ембріональному періоді розвитку. Потворність плода буває:

– **одинарна** (monstra foetus) – амелія, ацефалія, анасарка, водянка черевна й грудна, водянка черепа, виворіт плода (шизостома), перосома та інші
– **подвійна** (monstra duplices) – двоголові виродки (біцефали), грудочеревні двійнята (стернопаги), двійнята зрощені крижами, сідничими кістками (сакропаги, ішіопаги) та інші.

Крім симетричних, реєструються асиметричні й безформні потворності (amorfus globulus). Незначні відхилення від нормального стану називаються аномаліями.

ПОТЕНЦІЯ, potentia, ae (< лат. potens – сильний, здатний) – сила; статева здатність самця до відтворювання потомства.

ПОТУГИ – періодичні, синхронні з переїмами скорочення скелетних м'язів черева, діафрагми та вентральних м'язів спини під час родів, що викликані подразненням парацервікальних і паравагінальних гангліїв родових шляхів плодом.

ПОРОДІЛЛЯ, puerpera, ae (< лат. puerpera – самка, що вже народила) – самка, яка щойно народила.

ПРЕНАТАЛЬНИЙ ПЕРІОД, period praenatalis, e (< лат. prae – перед + natus – народитися, народжуватися) – ембріональний або внутрішньоутробний період розвитку організму, що закінчується народженням.

ПРЕНАТАЛЬНА СМЕРТНІСТЬ (< лат. prae – перед + natus – народитися, народжуватися) – загибель ембріона або плода на будь-якій стадії їх розвитку.

ПРЕПУЦІОТОМІЯ, graeputiotomia, ae (< лат. graeputium – крайня плоть + гр. tome – розріз) – утворення штучного отвору в препуційному мішку з метою підготовки бугаїв-пробників або з лікувальною метою. Цю операцію виконують у кнурів при видаленні дивертикула препуція з метою подальшого одержання сперми з меншим бактеріальним забрудненням.

ПРИЖИВЛЕННЯ (ПРИВИТТЯ) ЕМБРІОНА – складний біохімічний процес прикріплення трофобласту ембріона до слизової оболонки матки, що забезпечує його подальше живлення й розвиток. Ступінь заглиблення ембріона в слизову оболонку матки залежить від протеолітичних властивостей його трофобласту. Зародок у приматів занурюється у товщу слизової оболонки (імплантація), а у сільсько-господарських та домашніх тварин – він прикріплюється на слизовій оболонці поверхнево (нідація).

ПРОБНИК – це активний в статевому відношенні самець або самка сільськогосподарських тварин, яких використовують для діагностики статевої охоти у самок при проведенні штучного осіменіння, стимуляції їх статевої функції та контролю ефективності осіменіння. Частіше у якості пробників використовують молодих самців цього ж господарства, підготовлених

оперативним шляхом таким чином, щоб самець здійснював лише садку або коїтус, але не мав змоги осіменити самку. Пробниками також можуть бути неплідні самки, яких оброблять андрогенами, таким чином вони проявляють статеву поведінку, притаману самцям.

ПРОГЕСТЕРОН (<лат. pro – перед, на користь + gestatio – вагітність) – жіночий статевий гормон, що продукується жовтим тілом яєчника, наднирниками й плацентою. За хімічною структурою є стероїдним, разом з естрадіолом регулює статевий цикл тварин: затримує настання тітки й статевої охоти, пригнічує овуляцію, перетворює проліферативну функцію ендометрію у секреторну, виділення залозами слизової оболонки матки ембріотрофу – (маткове молочко), забезпечує гіпотонію матки, необхідну для імплантації та вагітності. При відсутності запліднення жовте тіло піддається регресії, рівень прогестерона падає. Препарати прогестерону, що використовують у ветеринарній медицині: олійний розчин прогестерона (природний), мегестролу ацетат, меленгестролу ацетат, медоксипрогестерону ацетат (синтетичні аналоги) та інші.

ПРОГЕСТЕРОН ХОРІАЛЬНИЙ – статевий гормон, що утворюється в клітинах трофобласту та синцитіального епітелію ворсин хоріону. Він сприяє приживленню зародка, пригнічує скорочення матки та стимулює її проліферацію, діє на м'язи матки, минаючи загальний кровообіг, тобто проходить через плаценту безпосередньо в міометрій і забезпечує так званий прогестероновий блок.

ПРОЕСТРУС (ПЕРЕДТІЧКОВА СТАДІЯ) proestrus (< лат. pro – перед + гр. oistros – пристрасть) – підготовча стадія статевого циклу (за Уолтером Хипом), яка характеризується підсиленням росту фолікулів, зростанням рівня естрогенів та кровопостачання окремих органів статевої системи, що клінічно проявляється набряком і гіперемією статевих органів, виділенням слизу з цервікального каналу.

ПРОСТАГЛАНДИНИ (< греч. prostates – той, що знаходиться попереду + лат. glandula – залоза) – міжклітинні регулятори, що входять до групи біологічно активних речовин, дія яких подібна до дії гормонів, але синтезуються вони клітинами різних тканин організму (передміхурової залози, слизовою оболонкою матки та ін.). Відомо 8 груп простагландинів: А, В, С, D, Е, F, H, I. На функцію відтворення найбільше впливають простагландини F та Е. Простагландини групи F мають виражену лютеолітичну дію на жовте тіло яєчника, стимулюють скорочення м'язів матки. У ветеринарній медицині такі препарати простагландину **F_{2α}** (аніпрост, ензапрост, естрофан, еструмат, естуфалан, клатрапростин, люталіз, просольвін, ремофан, суперфан) застосовують для синхронізації статевої охоти, переривання вагітності, підсилення родової діяльності, лікування тварин із затриманням посліду, персистентним жовтим тілом, лютеїновій кісті яєчника. Препарати простагландинів групи **E₂** (гемепрост, дінапростон, метенпрост, простін,

сульпростон) застосовують для поліпшення запліднюваності, збереження вагітності при загрозі аборту, лікування корів з фолікулярними кістами.

ПРОСТАТИТ, prostatitis, tidis (< лат. prostata – передміхурова залоза + гр. -itis – запалення) – запалення передміхурової залози, викликане мікроорганізмами (*E. coli*, *proteus spp*, *pseudomonas spp*, *Brucella canis*, та ін.), вірусом чуми м'ясоїдних. Найчастіше розвивається на ґрунті доброякісної гіперплазії залози. Найчастіше реєструється у псів і є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ПРУТЕНЬ (СТАТЕВИЙ ЧЛЕН, УД) укр. – орган парування самців, який забезпечує виведення сперми з організму самця й введення її у статеві органи самки.

ПСЕВДОРАХІТ ПРИРОДЖЕНИЙ, pseudorachitis innata (< гр. pseudos – несправжній + rachitis, англ. rickets – рахіт, лат. innatus – природжений) – різновид потворності: короткі шия, тулуб, кінцівки. Спостерігається у телят, лоша́т.

ПУНКЦІЯ ЯЄЧНИКА (ОВАРІОЦЕНТЕЗ), punctio ovarium s. ovariocentesis (< лат. ovarium – яєчник, punctio – укол, прокол, гр. kentesis – проколювання) – прокол тканин яєчника голкою, введеною у тазову порожнину через шкіру і крижево-сідничу зв'язку, транспельвіально, (за В.Г. Мартиновим) або через верхнє склепіння піхви. Застосовується при лікуванні корів, рідко кобил за фолікулярних та лютеїнових кіст шляхом заміни кістозної рідини 1% розчином новокаїну, а також – персистентних жовтих тіл яєчника.

ПУПКОВИЙ КАНАТИК, funiculus umbilicalis (< лат. funis – канат, umbilicalis – пупковий) – шнуроподібне утворення, що складається з двох пупкових артерій, однієї або двох (у жуйних) пупкових вен, сечової протоки – урахуса, що з'єднує сечовий міхур плода з порожниною алантоїсу, і залишків жовткового міхурця. Через пупковий канатик плід з'єднаний з плацентою та материнським організмом.

ПУПКОВИЙ СЕПСИС, sepsis umbilicalis (< гр. sepsis – гниття, лат. umbilicalis – пупковий) – септична хвороба телят, що викликається мікрофлорою, яка проникає у черевну порожнину з необробленої антисептиками запаленої пуповини. Перебіг буває гострий і хронічний.

ПУХИРЦЕВИЙ (МІХУРЦЕВИЙ) ВИСИП СТАТЕВИХ ОРГАНІВ – утворення на слизових оболонках статевих органів, переважно у корів і телиць, розеол, папул, везикул і пустул. Спостерігається при кампілобактеріозі, інфекційному ринотрахеїті (пустульозному вульво-вагініті), трихомонозі та інших хворобах. Іноді висип викликається неспецифічною мікрофлорою (стрептококами, стафілококами тощо).

РАНИ ВИМЕНІ, vulnera uberis (< лат. vulnus – рана, uber, eris – вим'я) – бувають поверхневі, глибокі, проникні в паренхіму вимені, а також рублені (*v. caesum*), від опіку (*v. combustum*), роздавлені (*v. conqussatum*), забиті (*v. contusum*), різані (*v. incisum*), отруєні (*v. intoxicatum*), рвані (*v. laceratum*), рвано-забиті (*v. lacerocontusum*), укушені (*v. morsum*), проникні (*v. henetrans*), уколєні

(v. punctum), подряпані місця (v. scarificatum), різані (v. acissum), вогнепальні (v. sclopetarium). Проникні рани часто ускладнюються норицями, абсцесами, флегмонами.

РАНИ ДІЙОК ВИМЕНІ, *vulnera papillarum uberis* (< лат. *vulnus* – рана, *papilla* – сосок, *uber, eris* – вим'я) – частіше спостерігаються рвано-забиті рани з нерівними краями. Можливі ускладнення – мастити, зарощення каналу соска й цистерни.

РАНИ КАЛИТКИ, *vulnera scroti* (< лат. *vulnus* – рана, *scrotum* – калитка) – бувають у самців-плідників всіх видів тварин. Класифікуються як поверхневі й проникні в порожнину вагінальної оболонки, з пошкодженням сім'яників, їх придатків, асептичні та гнійні.

РАНИ ПРЕПУЦІЯ І СТАТЕВОГО ЧЛЕНА, *vulnera praeruptii et penis* (< лат. *vulnus* – рана, *praeruptium* – крайня плоть, *penis* – статевий член) – бувають поверхневими, глибокими та проникненими. Можливе ускладнення у вигляді флегмони.

РЕКТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ, *exploratio per rectum* (< лат. *exploratio* – дослідження, *per* – через, *rectum* – пряма кишка) – діагностичне дослідження тварини через пряму кишку з метою діагностики вагітності або виявлення причин неплідності та патології внутрішніх органів. Застосовують у великих тварин, іноді – у свиней (за І.Г. Морозом).

РЕКТО-ВАГІНАЛЬНА НОРИЦЯ, *fistula recto-vaginalis* (< лат. *fistula* – нориця, свищ, *rectum* – пряма кишка, *vagina* – піхва) – канал, що з'єднує пряму кишку з порожниною піхви. Він утворюється внаслідок розриву стінок піхви й прямої кишки при патологічних родах у корів (потиличне розташування кінцівок, великоплідність, вузькість родових шляхів). Якщо розривається сфінктер ануса й промежина – утворюється штучна клоака.

РЕКТО-ЦЕРВІКАЛЬНИЙ СПОСІБ ВВЕДЕННЯ СПЕРМИ (цервікальний з ректальною фіксацією шийки матки) – спосіб, при якому однією рукою через пряму кишку фіксують шийку матки, а другою – вводять у її канал стерильний одноразовий інструмент із спермою через піхву. Застосовують при штучному осіменінні корів і телиць з використанням інструментів. В залежності від форми замороженої сперми таким інструментом може бути: пайетоввід, зоошприц із подовжувачем, стерильний полістироловий чи скляний катетер довжиною 45 см, з'єднаний зі шприцем або поліетиленовою ампулою. Цей спосіб дає можливість визначити стан статевих органів і фолікула, осіменяти лише здорових неплідних тварин, вводити сперму в шийку матки на будь-яку глибину і в порожнину матки, виконувати введення з максимальним забезпеченням правил асептики.

РЕОТАКСИС СПЕРМІЇВ (< гр. *rhéos* – течія, потік + *táxis* – розташування) – властивість сперміїв рухатися проти току тічкового слизу, що забезпечує їм зустріч з яйцеклітиною для запліднення.

РЕПАРАЦІЯ, reparatio, onis (< лат. reparo – відновлюю) – відновлення тканин на місці хірургічного втручання або патологічного процесу, напр., відновлення тканин яєчника після його часткової резекції.

РЕТЕНЦІЯ, retentio, onis (< лат. re, tinere, retentus – затримувати) – затримка, затримання, напр., посліду, жовтого тіла тощо.

РЕТРОПРЕПУЦІЙНІ МЕХАНІЧНІ ПОШКОДЖЕННЯ ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА І СТАТЕВОГО ЧЛЕНА – пошкодження статевого члена й оточуючих його тканин проксимальніше препуцційного мішка. До таких пошкоджень належать: розриви пеніса, вивертання, випадіння, запалення препуцційного мішка, фімоз і парафімоз.

РЕФЛЕКС НЕРУХОМОСТІ – позитивна реакція самки та самця: самка дозволяє робити садку й стоїть спокійно, не ухиляючись від коїтусу. Рефлекс нерухомості є однією з ознак статевої охоти і встановлюється при проведенні штучного осіменіння самок різними способами. Найчіткіше проявляється пізно ввечері, вночі і рано вранці.

РЕФЛЕКСОЛОГІЧНИЙ МЕТОД – виявлення позитивної реакції самки на самця за допомогою пробника. Застосовується для діагностики оптимального часу штучного осіменіння, вагітності і неплідності, стимуляції статевої функції самок.

РЕФЛЕКТОРНА РЕГУЛЯЦІЯ ЛАКТАЦІЇ пов'язана з прямим впливом еферентних нервів на гладеньку мускулатури емкісної системи молочної залози. Подразнення рецепторів шкіри залози при доїнні або ссанні передається по зовнішньому сім'яному, клубово-паховому, промеженному нервам у спинний мозок. Звідси на рівні поперекових сегментів спинного мозку імпульси по нейронах симпатичних нервів передаються м'язовим волокнам судин, молочних проток, цистерни й сфінктера канала дійки, що обумовлює «сброс» молока з верхніх відділів цистернальної ємкості в нижні, а також підготовку до «сбросу» молока з альвеол за рахунок майбутнього скорочення міоепітелію.

РЕЦИПІЄНТ, recipientis (< лат. recipere – приймати) – самка, в матку якої пересаджують ембріони.

РИГІДНІСТЬ, rigiditas, atis (< лат. rigidus – твердий) – стан скелетних або гладеньких м'язів, що виражається в надмірній їх напруженості. Виникає при деяких порушеннях роботи центральної та периферійної нервових систем. Спостерігається при хворобах м'язів, хронічних міометритах і міоцервіцитах. Ригідність матки при ректальному дослідженні – явище фізіологічне.

РИНОПЛАСТИКА, rhinoplastica, ae (< гр. rhis, rhinos – ніс + plastike – творення, скульптура) – оперативне відновлення у бугаїв-плідників цілісності носогубного дзеркала, розірваного втихомирювальним кільцем.

РИТМ (РИТМІЧНІСТЬ) СТАТЕВИХ ЦИКЛІВ (< гр. rhythmos – чергування, kyclos – коло) – чергування й тривалість періоду статевої циклічності, специфічні для кожного виду тварин і залежні від умов зовнішнього середовища. За ритмом статевиx циклів самки с.-г. тварин діляться на поліциклічних, моноциклічних і поліциклічних зі статевим сезоном.

РИТМІЧНИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – характеризується проявом стадії збудження статевого циклу через певний проміжок часу, властивий для самок даного виду тварин.

РОДИ (ПОЛОГИ), *partus, us, m* (< лат. *partus* – народження, виведення плода з матки) – виведення з організму матері зрілого, живого плода, навколоплідних оболонок і вод. Роди можуть бути нормальними (*P. normalis*) і патологічними (*P. anormalis*).

Роди у корови (отелення), *partus apud vaccam* (< лат. *vacca* – корова). Нормальні пологи тривають від 20 хв. до 3 год., іноді до 6 год. При двійнятах народження другого плода відбувається через 10-20 хв. після першого, іноді через 1-2 год. і більше. Послід (навколоплідні оболонки) відділяється протягом 6 год. Якщо за цей час він не вийшов, його вважають затриманим, а роди – патологічними.

Роди у кобили, (вижеребка), *partus apud equam* (< лат. *equa* – кобила). Тривалість нормальних родів 5-15 хв., рідше – до 30 хв. При двійнятах другий плід народжується через 10-20 хв. після першого. Послід виходить протягом 5-30 хвилин після народження плода.

Роди у свині, (опорос), *partus apud suem* (< лат. *sus, suis* – свиня). Тривалість нормальних родів 2-6 год., іноді до 12 год і довше, проміжки між народженнями чергових плодів тривають від кількох хвилин до однієї години. Послід виділяється услід за народженням поросят або двома пакетами після народження всіх плодів, спочатку з одного рогу матки, потім – з іншого. Тривалість відділення посліду від 15 хв. до 3 год.

Роди у вівці, кози, (ягніння), *partus apud capram, ovem* (<лат. *capra* – коза, *ovis* – вівця). Тривалість нормальних родів у вівці 15-30 хв, іноді до 1,5-2 год; у кози – від 30 хв. до 3-4 год. Проміжки між народженнями чергових плодів тривають від декількох хвилин до 10 год. Посліди виділяються після народження всіх плодів, частіше вони є окремими для кожного плода, рідше судинна оболонка буває спільною для двох плодів.

Роди у верблюдиці (вижеребка), *partus apud camelam* (< лат. *apud* – у, *camela* – верблюдиця). Тривалість їх – 15-30 хв. Послід відділяється услід за плодом або протягом 1-2 год. після народження плода.

Роди у кролиці (окрол), *partus apud cuniculam* (< лат. *cunicula* – кролиця). Тривалість нормальних родів 15-60 хв., рідше – довше за годину, іноді – більше доби. Кроленята народжуються в два прийоми – спочатку з однієї, потім з другої матки.

Роди у суки, кішки, (щеніння), *partus apud canem, felem* (< лат. *canis* – собака, *felis* – кішка). Тривалість родів залежить від кількості плодів і триває від 1 до 8 годин. Посліди відділяються разом з плодом.

РОДІЛЛЯ, *parturiens, entis* (< лат. *partus* – роди) – самка, яка народжує.

РОЗМНОЖЕННЯ (ВІДТВОРЕННЯ, РЕПРОДУКЦІЯ), *reproductio, onis*, (< лат. *re* – відновлення, повторність дії + *productio* – вироблення, створення):

1) самовідтворення організмами собі подібних;

2) відновлення, регенерація будь-якого органа, напр. яєчника.

РОЗРИВ ВУЛЬВИ І ПІХВИ, *ruptura vulvae et vaginae* (< лат. *ruptura* – розрив, *vulva* – зовнішні статеві органи самки, *et* – і, *vagina* – піхва) – частіше буває у тварин під час перших родів при великоплідності, вузькості родових шляхів або при рубцьових стягуваннях після розриву родових шляхів у попередніх родах.

РОЗРИВ І ПРОРИВ (ПЕРФОРАЦІЯ) МАТКИ, *ruptura et perforatio uteri* (< лат. *ruptura* – розрив *perforatio* – прободіння, *et* – і, *uterus* – матка) – прорив матки можливий при некваліфікованій акушерській допомозі, запальних процесах, виразках, злоякісних пухлинах, внаслідок затримання посліду (у м'ясоїдних).

РОЗРИВ СТАТЕВОГО ЧЛЕНА, *ruptura penis* (< лат. *ruptura* – розрив, *penis* – статевий член) – порушення цілісності білкової оболонки на дорсальній поверхні нижнього коліна S-подібного вигина пеніса з крововиливами з печеристого тіла і утворенням гематоми в оточуючі тканини. Виникає внаслідок падіння самки під час коїтусу, використання опудала без амортизаторів. Патологія є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

РОЗРИВ ШИЙКИ МАТКИ, *ruptura cervicis uteri* (< лат. *ruptura* – розрив, *cervix, icis* – шийка, *uterus* – матка). Розриви бувають мимовільні і насильницькі (під час надання родопомочі). Частіше спостерігаються у корів при великоплідності та вузькості родових шляхів, при спазмі та неповному розкритті шийки матки, а також внаслідок значної кількості щільної сполучної тканини у міоцервіксі та скручування матки.

РОЗРІДЖУВАЧІ ДЛЯ СПЕРМИ – це суміш (суха чи рідка концентрована) спеціально підібраних компонентів, яку використовують з метою: збільшення об'єму еякуляту (кількості спермодоз); ослаблення несприятливої дії на спермії шкідливих речовин у процесі зберігання сперми; захисту сперміїв від «холодового удару» та мікробного забруднення; створення оптимальних умов для виживання та збереження запліднюючої здатності сперміїв під час їх тривалого зберігання. Склад розріджувача залежить від виду плідників та способу зберігання сперми (короткочасне і довготривале).

РОЗШИРЕННЯ ШИЙКИ МАТКИ, *incisio cervicis uteri* (< лат. *incisio, onis* – розтин, розріз, надріз, *cervix, icis* – шийка, *uterus* – матка) – розріз слизової оболонки та циркулярного м'язового шару шийки матки при її зарощенні та рубцьовому стягуванні, хронічному міоцервіциті з заміщенням м'язової тканини сполучною. Розсікають тільки дорсальну стінку на глибину до 1 см. Виконується рідко у зв'язку з частими післяопераційними ускладненнями: сильна кровотеча, прободіння шийки матки (при глибоких розрізах) з розвитком перитоніту та септикопемії, утворення рубцьових стягування та повне зарощення каналу шийки матки.

РОДОПОМІЧ – невідкладна акушерська допомога тварині при патологічних родах, яка полягає в усуненні їх причини та спрямована на завершення стадії виведення плода. Причинами патологічних родів можуть бути: порушення динаміки родів, неправильні взаємовідношення між плодом і родовими шляхами, великоплідність, вузькість родових шляхів, потворності плода, двійнята у одноплідних тварин тощо.

САЛЬПІНГІТ, salpingitis, tidis (< гр. salpinx, ingos – труба + -itis – запалення) – запалення яйцепроводу. Частіше розвивається при поширенні запального процесу за продовженням. Виникає як ускладнення після оперативної енуклеації жовтого тіла, а також при оофоритах, іноді – при захворюваннях матки, перитонітах. Тварин з одностороннім сальпінгітом вважають умовно придатними для відтворювання, з двостороннім – вибраковують.

САМОВИДОЮВАННЯ, autothelasis, is (< гр. auto – саме + лат. thelasis – смоктання грудей) – вада (збочення) поведінки тварини, висмоктування коровою молока з свого або чужого вимені.

САНІТАРНА ОЦІНКА СПЕРМИ – це визначення у нативній та замороженій спермі під час її карантинуювання таких показників як: загальне мікробне забруднення, колі-титр, наявність у спермі патогенних мікроорганізмів (анаероби, синьогнійна паличка) та мікроскопічних патогенних грибів (*Aspergillus fumigatus*, *Candida albicans*, *Candida tropicalis*, *Absidia ramosa*, *Absidia coenobifera*) з використанням методів бактеріології.

САНАЦІЯ МАТКИ, sanatio uteri (< лат. sanatio – лікування, оздоровлення, uterus – матка) – процедура обробки матки антибактеріальними препаратами. Процедура призначена для запобігання розмноження мікрофлори у порожнині матки після вимивання ембріонів, при лікуванні хронічних катаральних, субклінічних ендометритів. Антибактеріальні препарати у вигляді розчинів, аерозолей, суспензій вводять у порожнину матки через катетер.

САНОГЕНЕЗ, sanogenesis, is (< лат. sanus – здоровий + гр. genesis – походження, виникнення) – комплекс захисно-приспосувальних механізмів, що розвиваються під час патологічного процесу для відновлення порушеної саморегуляції організму, тобто процес зворотнього розвитку хвороби.

САРКОМА СІМ'ЯНИКА, sarcoma testium (< греч. sarcos – м'ясо + oma – пухлина, лат. testis – сім'яник) – злоякісна пухлина сім'яника мезенхімального походження, що має здатність до метастазування. Реєструються рідко у псів, іноді у жеребців.

САРКОМА ТРАНСМІСИВНА ВЕНЕРИЧНА, sarcoma transmissivum venereum (< греч. sarcos – м'ясо + oma – пухлина, лат. transmissio – передача перехід, Venus – Венера) – злоякісне новоутворення, що розвивається в мезенхімальних тканинах та вражає геніталії собак обох статей. Передається в процесі статевого акту в результаті безпосередньої трансплантації злоякісно-трансформованих клітин. Також пухлина може розвиватися на слизових оболонках ротової й носової порожнин. Не має здатності до метастазування.

СБРОС МОЛОКА – переміщення молока з верхніх відділів ємкісної системи вим'я у нижні.

СЕГМЕНТАЛЬНА АПЛАЗІЯ ТА ГІПОПЛАЗІЯ СІМ'ЯВИНОСНИХ ШЛЯХІВ, aplasia, hypoplasia (< гр. a – негативна приставка, hupo – нижче и plasis – утворення) – вроджена одно- чи двостороння відсутність або недостатній розвиток придатків сім'яників, сім'япроводів і міхурцевих залоз. Реєструється у бугаїв. Статеві рефлексії зберігаються, проте еякуляція відсутня,

або реєструється олігосперматизм чи аспермія. Патологія є причиною вродженої та спадково обумовленої запліднювальної імпотенції.

СЕКSOVANA СПЕРМА – це така сперма, у якій спермії розділені за статтю шляхом проточної швидкісної лазерної цитометрії й використання флуоресцентного барвника.

СЕМІНОМА СІМ'ЯНИКА, seminoma testium (< лат. seminis сім'я + -ома – пухлина, testis – сім'яник) – злоякісна пухлина сім'яника, що розвивається з клітин гермінативного епітелію, буває одно- і двосторонньою та швидко росте. Має здатність до метастазування у регіонарні лімфатичні вузли, згодом у легені, печінку, нирки. Реєструються у псів, частіше крипторхів, рідше у жеребців.

СЕРТОЛІОМА СІМ'ЯНИКА, sertolioma testium – доброякісна пухлина гонадної строми, що розвивається з клітин Сертолі частіше у інтактних псів старше 7-12 років та крипторхів. При абдомінальному крипторхізмі – може бути злоякісною із метастазуванням у регіонарні лімфовузли.

СЕЧОКАМ'ЯНА ХВОРОБА urolithiasis (< гр. uron сеча + lithos камінь) – утворення у нирковій мисочці сечових камінців та міграція їх у сечопроводи, сечовий міхур та сечівник із його обструкцією. Закупорка сечостатевого каналу відбувається: у бугаїв і баранів – в ділянці кореня пеніса, S-подібного вигина; у баранів – в уретральному відростку; у бугаїв – в 1-1,5 см від кінця уретри; псів – перед кісткою пеніса.

СИНХРОННИЙ СТАТЕВИЙ ЦИКЛ – прояв феноменів стадії збудження самок з тривалістю та проміжками часу, характерними для певного виду.

СИРОВАТКА ЖЕРЕБНИХ КОБИЛ (СЖК) – рідка частина крові жеребних кобил (отриманої з 40-го по 100-й день вагітності), з якої видалено формені елементи і фібрин. В 1 мл СЖК містяться гонадотропні гормони: фолікулостимулюючий і лютеїнізуючий від 60 до 300 ІО. Препарати сироватки жеребних кобил (PG-600 синхростім 500, геставет, сергон, сергон PG, серіган, фолімаг, гонадестрин) застосовуються для стимуляції статевої функції сільськогосподарських тварин та хутрових звірів; синхронізації охоти у корів і телиць, свино- та вівцематок з метою парування їх у більш стислі строки; лікуванні дисфункцій яєчників та запліднювальної імпотенції плідників. Гонадотропін сироватки жеребних кобил (гравогормон, серогонадотропін, гонадотропін СЖК, фолігон, маротропін, інтергонан) використовують у практиці трансплантації ембріонів для викликання суперовуляції у донорів.

СІМ'ЯНИК, testis, didymis, orhis – парна статеві залоза самців, яка виконує функції сперміогенезу і гормональну.

СІНГАМІЯ, (СІНКАРІОГАМІЯ), syngamia, synkariogamia (< гр. sin – разом + gamos – шлюб, karion – ядро горіха) – злиття, об'єднання в процесі запліднення чоловічого й жіночого пронуклеусів у ядро нової клітини – зиготи, з якої починає розвиток ембріон (зародок нового організму).

СКЛЕРОЗ ЯЄЧНИКІВ, sclerosis ovariorum (< гр. sklerosis – затвердіння, лат. ovarium – яєчник) – розростання в яєчниках сполучної тканини та заміщення

нею кіркового шару. Перебіг хронічний; відновлення функції склеротичного яєчника є неможливим.

СКРУЧУВАННЯ МАТКИ, torsio uteri (< лат. torsio – скручування, uterus – матка) – поворот матки навколо її поздовжньої осі, іноді одного рогу матки або тільки його частини. Скручування матки настає незадовго до родів, рідше – на початку родів. Спостерігається у корів, рідше у кобил, кіз, овець, сук і кішок. Діагностується під час родів по неповному розкриттю шийки матки та наявності в піхві спиралеподібних складок, які мають напрямок завороту.

СЛАБКІ ПЕРЕЙМИ І ПОТУГИ, hypodynamia uteri (< гр. hupo – зменшення + dynamis – сила, лат. uterus – матка) – патологія родів, що характеризується слабкими, короткими скороченнями матки й черевного пресу з тривалими паузами між ними. При цьому народження плода затримується або стає неможливим без акушерської допомоги. Спостерігається у корів, кіз, свиней, рідше – у інших тварин внаслідок порушення умов годівлі й утримання (первинні слабкі перейми і потуги) або після попередніх безрезультатних бурхливих переймів і потуг, які виснажують тварину (вторинні слабкі перейми і потуги).

СОМАТОТРОПІН ХОРІАЛЬНИЙ, (ПЛАЦЕНТАРНИЙ ЛАКТОГЕН) – гормон, який синтезується в хоріоні протягом всієї вагітності. Має лактогенну, лютеотропну й соматотропну активність. Стимулює секреторні процеси в тканинах молочної залози, готуючи її до лактації, стимулює утворення прогестерону в жовтому тілі яєчника, забезпечує енергетичні потреби плода у вільних жирних кислотах.

СОНОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДІАГНОСТИКИ ВАГІТНОСТІ – метод, що базується на використанні ультразвуку. Принцип дії ультразвукових приладів ґрунтується на здатності різних тканин і структур поглинати та відбивати ультразвукові хвилі. Хвилі високої частоти випромінюються датчиком, сприймаються ним та перетворюються на електричні імпульси, таким чином зображення висвітлюється на екрані монітора. Рідкі структури (ехонегативні) зображуються на екрані темним кольором, щільні (ехопозитивні) – світлим. Метод дозволяє діагностувати вагітність на ранніх термінах (ще в ембріональний період), оцінювати розвиток ембріонів і плодів.

СПАЗМ ШИЙКИ МАТКИ, spasmus cervicis uteri (< лат. spasmus – спазм, судома, cervix, icis – шийка, uterus – матка) – тривале скорочення циркулярного м'язу шийки матки під час родів, зумовлене безрезультатними бурхливими переймами. Спазм шийки матки є причиною патологічних родів внаслідок звуження родових шляхів.

СПАСТИЧНИЙ ПАРЕЗ, paresis spasticus (< лат. spasmus, spasmus – спазм, судома, гр. paresis – послаблення) – спадкове захворювання бугаїв, що виникає внаслідок гіперактивності та спастичності м'язів, спричинене пошкодженням центрального рухового нейрона та характеризується м'язовою слабкістю задніх кінцівок, напруженням ахілового сухожилку та максимальним розгинанням

скакальних суглобів. У хворих тварин різко гальмується об'ємальний рефлекс. Захворювання є причиною вродженої парувальної імпотенції.

СПЕРМІОГЕНЕЗ, spermiogenesis, is (< лат. spermium – спермій + гр. genesis – народження, створення) – процес утворення і розвитку статевих клітин самця – спермійів, що відбувається у звивистих каналцях сім'яника. Сперміогенез має чотири стадії: розмноження, росту, дозрівання та формування. Однак спермії повністю стають здатними до запліднення тільки після їх дозрівання у каналі придатку і капацитації в статевому апараті самки.

СПЕРМІОГОНІЯ, spermiogonia (< лат. sperma – сім'я, genesis – походження) – клітина сім'яного епітелію (первинна чоловіча статеві клітина, похідна для розвитку спермійів), яка розмножується шляхом мітозу. Під час мітозу хромосоми розщеплюються вздовж, розходячись на дочірні клітини. При цьому, розділяється і розходиться подвійний ланцюжок молекули ДНК. Наступне ділення відбувається, коли відновлено первинна кількість ДНК. Таким чином, внаслідок ділення відбувається збільшення кількості сперміогоній, без зміни спадкової інформації.

СПЕРМІОТИДА незріла, перехідна чоловіча статеві клітина, що містить Х- або Y-хромосому. З кожної сперміотида утворюється спермій.

СПЕРМІОТОКСИНИ (СПЕРМІОАГЛЮТІНІНИ), spermotoxina (< гр. sperma – сім'я + лат. toximum – отрута) – антитіла, що виникають в крові тварин після парентерального введення антигенів спермійів. Сперміотоксини – один з різновидів цитотоксинів і мають всі властивості останніх. Вони специфічні, діють тільки на спермійів, викликаючи їх аглютинацію, втрату рухливості, загибель та лізис.

СПЕРМІОЦИТ, spermocytus, і (< гр. sperma + kytos – клітина) – незріла, перехідна чоловіча статеві клітина, з якої в процесі сперміогенезу формується зрілий спермій.

Сперміоцит 1-го порядку – клітина із добре вираженим ядром, яка у стадії росту сильно збільшується і ділиться на дві шляхом мітозу: в ній відбувається ділення хромосом вздовж на дві. Статеві пара хромосом містить Х- та Y-хромосому. Таким чином формуються два сперміоцити 2-го порядку, один з яких містить Х-хромосому, а другий – Y-хромосому.

Сперміоцит 2-го порядку (пресперміотида) – клітина з повним набором хромосом, яка у стадії дозрівання ділиться шляхом мейозу (редукційним способом), під час якого хромосоми розходяться без їх розщеплення. Таким чином утворюється сперміотида з гаплоїдним набором хромосом.

СПЕРМОДОЗА – кількість сперми, призначена на одне осіменіння самки. Об'єм дози для осіменіння, мл: корів – 0,25-0,5 мл, овець – 0,2-0,5, свиней 65-100, кобил – 5-20. Після розморожування у одній спермодозі має бути рухливих спермійів: для корів – 15 млн., овець – 80 млн., свиней – 3-5 млрд., кобил – 250 млн.

СПЕРМОЛІЗИН – (< гр. sperma – сім'я + lysis – розчинення, розпад) – сукупність гідролітичних ферментів (гіалуронідаза, акрозин, кисла фосотаза),

що містяться у акросомі, за допомогою яких спермій розчиняє оболонки яйцеклітини в місці свого проникнення.

СПРАЛЕПОДІБНЕ ВИКРИВЛЕННЯ ПЕНІСА (ГВИНТОПОДІБНИЙ ПЕНІС) – викривлення в дистальній третині препуційної частини статевого члена під час ерекції. Патологія є наслідком недостатнього розвитку кавернозних тіл прутня, вісцерального листка препуційного мішка, головки пенісу або його травми з утворенням гематоми, є однією з причин вродженої та спадково набутої парувальної імпотенції.

СТАДІЯ, stadium, ii (< гр. stadion – міра довжини, тривалість) – рівень розвитку, період.

СТАДІЯ ЗБУДЖЕННЯ СТАТЕВОГО ЦИКЛУ – період яскравого прояву чотирьох феноменів у такій послідовності: тічка, загальна реакція (статеве збудження), статева охота, овуляція, які відбуваються внаслідок підвищеного рівня естрогенів, зумовленого ростом фолікулів у яєчнику. Характеризується морфо-функціональною активізацією статевого апарату та всього організму самки зі значною перевагою проліферативних процесів над дегенеративними.

СТАДІЯ ГАЛЬМУВАННЯ СТАТЕВОГО ЦИКЛУ – період поступового згасання феноменів стадії збудження і відновлення звичайної поведінки тварини, яке відбувається в організмі внаслідок розвитку жовтого тіла й підвищеної кількості прогестерону на фоні переваги дегенеративних процесів над проліферативними.

СТАДІЯ ВРІВНОВАЖЕННЯ (ЗРІВНОВАЖЕННЯ) СТАТЕВОГО ЦИКЛУ – доволі тривалий період часу від закінчення стадії гальмування до наступної стадії збудження з урівноваженими процесами проліферації й дегенерації в статевому апараті самки на фоні поступового підвищення рівня естрогенів і зниження кількості прогестерону.

СТАРІННЯ СПЕРМІЇВ – біологічна неповноцінність спермій, проявляється втратою їх активності та запліднюючої здатності при введенні їх у статеві шляхи самки задовго до овуляції. З таких спермій утворюються біологічно неповноцінні зиготи.

СТАРІННЯ ЯЙЦЕКЛІТИН – біологічна неповноцінність яйцеклітини, що відбувається при занадто пізньому (більше, ніж 6-12 годин до овуляції) осіменінні. З такої яйцеклітини утворюється біологічно неповноцінна зигота. Крім того, може відбутися поліспермія та дигинія.

СТАТЕВА ЗРІЛІСТЬ – такий рівень розвитку молодого організму тварин, при якому самки стають здатними до запліднення й виношування плода, а самці – до осіменіння самок зрілими сперміями. Статева зрілість настає в віці: коні – 12-18 міс., велика рогата худоба – 6-9 міс., свині, дрібна рогата худоба – 6-9 міс., собаки – 6-8 міс., кролиці й кішки – 4-5 міс. Статева зрілість завжди настає раніше фізіологічної.

СТАТЕВА ОХОТА, libido sexualis (<лат.libido – статевий потяг, sexualis – статевий) – статевий потяг, позитивна сексуальна реакція самки на самця того ж виду.

СТАТЕВИЙ АКТ (ПАНУВАННЯ, КОЇТУС, КОПУЛЯЦЯ), coitus – складний фізіологічний процес взаємодії двох різностатевих організмів, зумовлений проявом комплексу безумовних (локомоторний, ерекції, обіймальний, парувальний, еякуляції) та умовних статевих рефлексів, який завершується природним осіменінням.

СТАТЕВИЙ (ЕСТРАЛЬНИЙ) СЕЗОН – пора року, під час якої у тварин активізується статева функція.

СТАТЕВИЙ ЦИКЛ САМОК, *cyclus sexualis* (< гр. *kyklos* – цикл, *sexualis* – статевий) – складний нейро-гуморальний, ланцюговий, рефлекторний процес, який супроводжується комплексом морфологічних і фізіологічних змін у статевих органах та в усьому організмі самки і триває від однієї стадії збудження до наступної.

СТАТЕВІ РЕФЛЕКСИ – проявляються у самок (під час стадії збудження статевого циклу) і самців. Вони безумовні, але диференціюються накладанням на них умовних рефлексів: 1) локомоторний – зближення самки і самця під взаємним впливом жіночих і чоловічих феромонів; 2) обіймальний – вплигування самця на самку, фіксація на ній і «рефлекс нерухомості» самки в охоті; 3) ерекції – кровонаповнення прутня самця й печеристих тіл вульви та переддвер'я піхви, що робить можливим прояв наступних статевих рефлексів; 4) парувальний – введення прутня у статеві органи самки; 5) еякуляції – виведення сперми зі статевих органів самця, введення їх у статеві органи самки та антиперистальтичні скорочення матки, які сприяють досягненню сперміями місця запліднення.

СТАТИНИ – релізінг-гормони гіпоталамуса, які гальмують утворення гіпофізом гонадотропінів та вихід їх у кров'яне русло.

СТЕРИЛІЗАЦІЯ, *sterilisatio, onis* (< лат. *sterilis* – неплідний):

- 1) стерилізація статева – позбавлення тварин здатності до відтворення потомства, кастрація;
- 2) знезараження – знищення мікроорганізмів в різних субстратах і на предметах за допомогою фізичних і хімічних методів.

СТИМУЛЯЦІЯ БАГАТОПЛІДНОСТІ, *stimulatio gemellorum* (< лат. *stimulatio* – побудження, *gemelli, orum* – багатоплідність) – захід, що підвищує багатоплідність тварин, для чого використовують природні і штучні чинники. До останніх належить застосування гормональних препаратів.

СУБІНВОЛЮЦІЯ МАТКИ, *subinvolutio uteri* (< лат. *sub* – менше, в більш слабкій мірі + *involutio* – зворотний розвиток, *uterus* – матка) – уповільнений зворотній розвиток тканинних елементів матки після родів або абортів. Частіше буває у корів.

СУДИНА ДЮАРА – спеціальні сталеві та алюмінієві двостінні судини з вакуумно-порошковою або багатопарово-вакуумною ізоляцією для перевезки сперми у рідкому азоті ємністю від 4 до 50 л рідкого азоту.

СУКРІЛЬНІСТЬ – вагітність кролиці.

СУПЕРОВУЛЯЦІЯ, *superovulatio* (< лат. *super* – більше, над + *ovulum* – яєчко) – одночасне дозрівання та розрив багатьох фолікулів, внаслідок чого в яйцепровід потрапляє багато ооцитів. Це досягається введенням в організм тварини препаратів гонадотропних гормонів плацентарного чи гіпофізарного походження на відповідному етапі статевого циклу. Стимуляція суперовуляції проводиться самкам-донорам у біотехнології трансплантації ембріонів.

СУПЕРФЕКУНДАЦІЯ (ЗВЕРХПЛІДНІСТЬ), *superfecundatio, onis*, (< лат. *super* – більше, над + *fecundare* – запліднювати) – запліднення кількох яйцеклітин в період одного статевого циклу спермою різних плідників. Суперфекундація спостерігається у собак, свиней, кішок, рідко – у кобил і корів.

СУХІ РОДИ, *partus siccus* (< лат. *partus* – роди, *siccus* – сухий) – патологічні роди внаслідок передчасного відходу навколоплідної рідини або при маловодді.

СУХОСТІЙНИЙ ПЕРІОД – час від припинення у тварин лактації до родів. Тривалість сухостійного періоду у корів коливається в залежності від їх стану і продуктивності (в середньому 55-60 днів); високопродуктивним коровам і молодим, з незавершеним розвитком, сухостійний період продовжують на 10-15 днів.

СУЯГНІСТЬ – вагітність вівці і кози.

ТЕСТОСТЕРОН – один з андрогенних гормонів, який продукується клітинами Лейдига у середостінні сім'яника.

ТЕРАТОГЕНЕЗ, *teratogenes, is* (< гр. *teras, teratos* – виродок + *genes* – рід, походження) – потворність плода внаслідок порушення процесу ембріонального розвитку і несприятливих впливів на нього в утробі матері.

ТЕРАТОСПЕРМІЯ, *teratospermia* – (гр. *teras, teratos* – виродок + *sperma* – сперма, сім'я) – наявність у спермі більш ніж 50% сперміїв з аномальною морфологією.

ТЕТАНІЯ МАТКИ, *tetania uteri* (< гр. *tetanos* – оціпеніння, судома, лат. *uterus* – матка) – судомне скорочення м'язів матки, а часто й черевного пресу (потуги), яке призводить до передавлювання кровоносних судин матки і асфіксії плода.

ТИПИ ПРИРОДНОГО ОСІМЕНІННЯ – у ссавців існує два типи природного осіменіння – **матковий**, коли сперма під час статевого акту потрапляє безпосередньо в порожнину матки та **вагінальний (піхвовий)**, коли сперма при коїтусі розбризкується у піхві. Матковий тип осіменіння притаманий коням, свиням, собакам; піхвовий – рогатій худобі, оленям, гризунам.

ТИПИ МАТОК – в залежності від ступеня об'єднання мюллерових каналів під час еволюційного розвитку статевого апарату самок, матки в них бувають таких типів: **подвійна**, *uterus duplex* – відкривається у піхву двома отворами (у гризунів, слонів); **двороздільна**, *uterus divisus s. uterus bipartitus* – має слабо розвинене тіло і роги, які зрослися на значній відстані (у рогатої худоби, верблюдиці); **дворога**, *uterus bicornus* – має велике тіло матки від якого окремо починаються роги матки (у однокопитних, собак); **проста**, *uterus simplex* – представлена одним тілом, від якого відходять яйцепроводи (у приматів).

ТІЛЬНІСТЬ – вагітність корови, буйволиці, оленіхи.

ТІЧКА oestrus, і (< гр. oistros – шалена пристрасть, шершень, лат. oestrus – прагнення тварин до злучки) – феномен стадії збудження статевого циклу, який характеризується проліферативними змінами статевого апарату самки (особливо епітелію слизових оболонок) і виділенням слизу секреторними клітинами переддвер'я піхви, шийки матки, рогів матки й яйцепроводів. Цей слиз принаджує самців за рахунок статевих феромонів, а також підготовлює статеві шляхи для просування сперміїв до місця запліднення. Розрізняють чотири фази тічки: зрівноважування (anoestrus s. dioestrus) – виділяється невелика кількість слизу, необхідного для зволоження статевих органів; передтічкову (prooestrus) – різке посилення проліферативних процесів, підготовка до активної секреції; власне тічка (oestrus) – максимальна активність всього статевого апарату, виділення з нього слизу зі зміненими властивостями; післятічкова (metoestrus) – зворотний розвиток, відновлення статевого апарату при відсутності запліднення, або наростання ознак вагітності після запліднення.

ТИРОКСИН – гормон щитовидної залози, який підсилює функцію сім'яників, стимулює утворення сперміїв, регулює їх дозрівання та ліпідний обмін.

ТРАВМАТИЧНІ УШКОДЖЕННЯ РОДОВИХ ШЛЯХІВ – це забої і розриви шийки матки, стінок піхви та вульви, які виникають при наданні родопомочі.

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ЕМБРІОНІВ embriotransplantatio (гр. embryo – зародок +лат. transplantatio – пересаджування) – це біотехнологічний метод розмноження тварин, суть якого полягає у вилученні ембріонів ранніх стадій розвитку від самки-донора та перенесення їх в матку чи яйцепровід самок-реципієнтів. При цьому, в організмі реципієнтів настає нормальна вагітність з розвитком ембріонів та плодів.

ТРИВАЛІСТЬ ВАГІТНОСТІ, diurnitas graviditatis (< лат. diurnitas – тривалість, graviditas – вагітність) в днях: корови – 285 (270-300), кобили – 336 (320-355), вівці і кози – 150 (145-157), свині – 114 (110-118), верблюдиці – 365 (343-395), ослиці – 360 (348-377), кролиці – 31 (30-33), собаки – 63 (58-66), кішки – 58 (56-60), яки – 250, буйволиці – 307 (300-315), лосі – 225, олені – 225 (195-243), косулі – 300, соболі – 265 (260-270), норки – 64 (42-78), лисиці – 51 (50-55), песці – 51 (50-55), бобри – 106 (105-107), слони – 610.

ТРИЩИННИ (ФІССУРИ) СОСКІВ ВИМЕНІ, rhagades in papillis uberis s. fissura, ae. (< гр. rhagas, ados – тріщина, щілина, лат. in – на, papilla – сосок, лат. fissus – розколювати) – тріщини бувають поздовжні або поперечні з ушкодженням епідермісу та оголенням глибоких шарів шкіри. Виникають внаслідок забруднення вимені, обвітрювання вологої шкіри сосків, порушення правил доїння.

УКОРОЧЕНА ШТУЧНА ВАГІНА – це прилад, модифікації Д.Д. Логвинова (1972 р.), для отримання сперми у бугаїв із укороченим тубусом (довжиною 30 см) та одноразовим поліетиленовим спермоприймачем Під час парувального поштовху кінчик статевого члена входить у просвіт спермоприймача, не торкаючись його стінок, і сперма виділяється безпосередньо у спермоприймач, не забруднюючись вмістом препуційного мішка. Таким чином, отримують 80% стерильних і 20% незначно забруднених (до 100 м.т.) еякулятів. Існують й інші

модифікації укорочених штучних вагін – з довжиною тубуса від 30 до 70 см, гумовою з'єднувальною лійкою і подовженим скляним спермоприймачем.

УРАХУС, urachus, і (< гр. uron – сеча + cheo – лити, виливати) – сечова протока, що з'єднує сечовий міхур плода з порожниною його сечової оболонки.

УРЕТРАЛЬНІ ЗАЛОЗИ – додаткові статеві залози самців, які розсіяні у товщі слизової оболонки вздовж сечостатевого каналу. Рідкий секрет залоз перед еякуляцією промиває сечостатевий канал від залишків сечі.

УРЕТРАЛЬНІ МЕТОДИ ОДЕРЖАННЯ СПЕРМИ – це методи одержання сперми безпосередньо з уретри самця. До них належать:

1. **Метод мастурбації:** механічне подразнення головки статевого члена шляхом тертя її об препуційний мішок. Використовується у псів, самців хутрових звірів.

2. **Метод спермозбирача:** полягає у введенні у піхву самки в охоті перед коїтусом спермозбирача – прилада з тонкої гумової трубки, один кінець якої закритий, а другий – розтягнутий на щільне гумове кільце. Після коїтусу спермозбирач обережно виймають і переливають сперму у стерильний посуд.

3. **Метод штучної вагіни** – прилад, що імітує піхву самки. Під час садки плідника штучну вагіну тримають у руці, або вставляють в чучело. Використовується у всіх плідників.

4. **Метод масажу ампул сперміопровода** – ректальний масаж міхурцевих залоз та ампул сперміопровода спереду назад 2-3 хв. під час статевого збудження, при цьому еякуляція настає без ерекції. Використовується у бугаїв, від яких неможливо отримати сперму на штучну вагіну.

5. **Фістульний метод** сперму одержують через фістулу уретри, яку формують в ділянці промежини на відстані 10-12 см нижче ануса. Використовують для жеребців з ампутованим пенісом.

6. **Метод електроеякуляції** – отримання сперми без ерекції та садки шляхом подразнення центру еякуляції, розташованого в поперековій частині спинного мозку, а також симпатичних і парасимпатичних нервів статевих органів, переривчастим електричним струмом малої сили та низької напруги за допомогою біполярного електрода. Використовують для бугаїв та баранів, від яких неможливе отримання сперми на штучну вагіну. Характеристики тока для отримання електроеякулятора барана: напруга 4-8 В, сила тока – 1,5-2 мА, для бугая: напруга – від 8-10 до 20-30 В, сила – 500-700 мА.

УТЕРОВЕРДИН – пігмент, що утворюється при лізисі маргінальної гематоми плаценти м'яоїдних та забарвлює виділення з вульви у перші години від початку щеніння у зелений колір.

ФАЛОПЛАСТИКА (< гр. phalos– збуджений чоловій статевий орган + plastike – ліпка, скульптура) – пластичне зміщення статевого члена й препуційного мішка. Один з оперативних способів підготовки самців-пробників, при якому препуцій і пеніс переміщують в бік під кутом від 30 до 70° від природного отвору. У такого самця статева функція збережена, проте він не здатний до коїтсу.

ФАНТОМ (< франц. fantome – привид, гр. phantasma – привид) – модель задньої частини тіла самки й плода, що служить для тренування виправлення положень, позицій і членорозташувань плоду. Також існують фантоми для навчання методам осіменіння.

ФЕТОПЛАЦЕНТРАНА СИСТЕМА (< лат. fetus – плід, placenta – плацента) – це комплекс функціональних систем організмів матері і плода, який забезпечує кореляцію адаптаційних взаємовідношень їх організмів, дія яких спрямована на забезпечення нормального розвитку плода. Здійснюється через плаценту і плацентарний кровообіг нейро-гуморальними механізмами. Функціональна система материнського організму – зміни навколишнього середовища, що впливають на організм матері, передаються плоду. Функціональна система організму плода – все, що відбувається в організмі плода передається материнському, який реагує відповідними змінами функціонального стану.

ФЕТОТОМІЯ (ЕМБРІОТОМІЯ), fetotomia, ae (< лат. fetus – плід + гр. tome – розріз) – зменшення об'ємних частин мертвого плода з метою його витягування через природні родові шляхи (вимушений розтин плода і витягання його з матки по частинах).

Відкритий спосіб фетотомії – ріжучим інструментом розрізають всі шари, починаючи зі шкіри. Він використовується тоді, коли орган, що розтинають вклинився в родові шляхи.

Закритий спосіб фетотомії – ріжучим інструментом діють під шкірою плода після препарування останньої. Використовується коли орган, що ампутують знаходиться в матці.

ФІБРОПАШЛОМИ ПРЕПУЦІЯ ТА СТАТЕВОГО ЧЛЕНА, fibropapillomata praeputium et penis (< лат. fibra – волокно, papilla – сосок + гр. -oma – пухлина, praeputium – препуцій, складка шкіри, що покриває головку статевого члена, et – і, penis – статевий член) – доброякісні пухлини з волокнистої сполучної тканини. Переважно вражається головка пеніса та шкіра препуція. Реєструється у бугаїв і розглядається як генітальна форма папіломатоза великої рогатої худоби. Розрізняють три види пухлин:

1. **Папілоформні** – характеризуються малою величиною (від просяного зерна до боба) та гладкою поверхнею, пружною консистенцією.

2. **Фунгіформні** – характеризуються бугристою поверхнею й м'якою консистенцією, мають різної довжини вузьку гладку основу – ніжку й більш широку верхівку – шляпку; при легкому механічному пошкодженні – кровоточать.

3. **Фіброформні** – одиничні або скупчення дольчастих утворень щільної консистенції із гладенькою або бугристою поверхнею, що нагадують цвітну капусту. Наявність таких пухлин спричинює розвиток фімоза та парафімоза.

ФІЗІОЛОГІЧНА (ГОСПОДАРЧА) ЗРІЛІСТЬ – ступінь розвитку організму, який характеризується завершенням його формування, досягненням екстер'єрних ознак і 65-70% живої маси дорослої тварини певної породи і статі.

Фізіологічна зрілість настає в кобил у 3 роки, у телиць – 16-18 міс., овець і кіз – 12-18 міс., свиней – 9-12 міс., собак і кішок – 10-12 міс., кролиць – 4-8 міс.

ФІМОЗ, phimosis, is (<гр. phimosis – стиснення) – звуження отвору препуційного мішка, яке перешкоджає виведенню статевого члена з препуцію.

ФІСТУЛА УРАХУСА, fistula urachi, s. urachus patens (<лат. fistula – трубочка, свищ, гр. urachos – сечова протока, лат. patens – зяючий, відкритий) – незарощення у новонароджених тварин сечової протоки пуловини. Спостерігається частіше у телят, рідше – у лошат.

ФЛЕГМОНА ВИМЕНІ, phlegmone uberis (<гр. phlegmone – жар, лат. uber, eris вим'я) – розлите гнійне запалення підшкірної та інтерстиціальної клітковини вимені, що розвивається як ускладнення серозного запалення, абсцесів вимені, механічного пошкодження шкіри, іноді – внаслідок метастазів з уражених статевих та інших органів.

ФЛЕГМОНА ПРЕПУЦІЙНОГО МІШКА, phlegmone praeputio (<гр. phlegmone – жар, praeputium – препуцій, складка шкіри, що покриває головку статевого члена) – гостре, гнійне, розлите запалення пухкої сполучної тканини стінки препуція, що виникає при інфікуванні гнійною мікрофлорою ран, забоїв із широким пошкодженням тканини. Патологія є однією з причин набутої парувальної імпотенції.

ФОЛІКУЛ, folliculus (<лат. folliculus – міхурець, мішечок) – утворення кіркового шару яєчника, яке складається з ооцита, що оточений фолікулярним епітелієм. В залежності від ступіня розвитку фолікула, він має різну будову:

Фолікул примордіальний – овоцит першого порядку, оточений одним шаром фолікулярного епітелію, який лежить на базальній мембрані.

Фолікул первинний – збільшений овоцит першого порядку оточений кількома шарами фолікулярного епітелію, у якого починається нерівномірна швидкість поділу клітин.

Фолікул вторинний (везикулярний) – овоцит першого порядку, оточений прозорою оболонкою (zona pellucida), розташований ексцентрично на одній із стінок фолікула (має порожнину), і оточений кількома шарами фолікулярного епітелію, що утворюють променистий вінець (corona radiata) і яйценосний горбок (cumulus oophorus). На клітинах внутрішньої стінки фолікула утворюються рецептори, чутливі до лютеїнізуючого і фолікуло-стимулюючого гормонів.

Фолікул третинний (преовуляторний) – овоцит першого порядку на яйценосному горбку, порожнина заповнена фолікулярною рідиною з великою кількістю естрогенів, стінка фолікула має внутрішню оболонку – **гранульозу**, яка багата кровоносними судинами, середню – **базальну мембрану** і зовнішню – **сполучнотканинну** зі значною кількістю крупних кровоносних судин.

ФОЛІКУЛОГЕНЕЗ folliculogenesis (<лат. folliculus – міхурець, мішечок, гр. genesis – походження) – фізіологічний процес розвитку фолікула під впливом фолікулостимулюючого та лютеїнізуючого гормонів від примордіального до преовуляторного.

ФОЛКУЛОСТИМУЛЮЮЧИЙ ГОРМОН (ФСГ, ФОЛІТРОПІН) – гонадотропний гормон аденогіпофіза, синергіст лютеїнізуючого гормону, активізує фолікулогенез, проліферацію гранульозних клітин фолікула й утворення рецепторів на їх поверхні, прискорює секрецію фолікулярної рідини, синтез естрогенів і овуляцію. У самців викликає розростання звивистих каналців, епітелію сім'яника, а сумісна дія ФСГ і ЛГ стимулює сперміогенез.

ФОЛКУЛЯРНІ КІСТИ ЯЄЧНИКА, cystes ovaria folliculares (< гр. kystis – міхур, пузир, кіста, лат. ovarium – яєчник, follicularis – що відноситься до фолікула) – утворюються з фолікулів, часто є причиною неплідності корів. У більшості корів при фолікулярній кісті яєчника спостерігається німфоманія тривалістю від 7 до 45 днів, яка змінюється періодом анафродизії (відсутність статевих циклів) внаслідок переродження внутрішнього шару кісти.

ФРАНЦУЗЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ЗАМОРОЖУВАННЯ СПЕРМИ БУГАЇВ – запропонована у 1975 р. французьким дослідником Касу. За цією технологією сперму розріджують середовищем «Лецифос-271» з додаванням 10% жовтка курячих яєць або «Лецифос Пас-470», розфасовують під вакуумом у поліпропіленові соломинки (пайєти) об'ємом 0,5 або 0,25 мл (мініпайєти), кінці герметизують полівініловим спиртом або запаюють, маркують, витримують у воді при температурі +5°C і заморожують у парах рідкого азоту.

ФРІМАРТИНІЗМ (ПСЕВДОГЕРМАФРОДИТИЗМ) – різновид природженої неплідності, аномалія, що виражається у недорозвиненості або відсутності піхви, матки, яєчників і перерозвиненості клітора. Буває у корів при народженні різностатевих двійнят і значно рідше – у свиней, овець і кіз. Телички з часом набувають бикоподібного вигляду і не придатні для відтворення, а бички стають повноцінними плідниками.

ФУНІКУЛІТ, funiculitis, tidis (< лат. funiculus канатик + гр. -itis – запалення) – запалення сім'яного канатика. Розвивається при гнійних орхітах та епідидимітах і може спричинювати глибокі зміни в сім'янику та порушення прохідності сперміопровода. Патологія є однією з причин набутої запліднювальної імпотенції.

ФУРУНКУЛЬОЗ ВИМЕНІ furunculosis uberi (< лат. furunculus – фурункул + гр. -osis – хвороба, лат. uber – вим'я) – гнійне запалення сальних залоз і волосяних фолікулів шкіри та підшкірної клітковини. Фурункульоз спостерігається в лактаційному періоді. Іноді набуває масового характеру.

ХАРКІВСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ЗАМОРОЖУВАННЯ СПЕРМИ БУГАЇВ (Осташко Ф.І. із авт., 1990) – заморожування сперми у облицьованих гранулах. Згідно цієї технології сперму розріджують 1:1 у поліетиленовому одноразовому спермоприймачі середовищем №1 (11% р-н лактози – 63 мл, жовток – 30 мл, гліцерин – 7 мл). Витримують при кімнатній температурі 5-7 хв. Потім додають середовище №2 (100 мл бідистильованої води, лактоза 6 г, цитрат натрію 1,4 г, гліцерин – 5 мл) до концентрації 15 млн. сперміїв у дозі. Приєднують спермоприймач до тонкостінної (120 мкм) поліетиленової трубки діаметром 3,8-4 мм і за допомогою автоматичного пристрою ПРЖ-2 заповнюють трубку

спермою, розділяють її на окремі дози по 0,25 мл, запаюють, маркують. Переносять у холодильник при температурі +2-5°C на 4-6 год., далі занурюють на 8-10 хв. у посудину з рідким азотом, і опускають повністю у рідкий азот.

ХВОРОБИ НОВОНАРОДЖЕНИХ, morbi neonatorum (< лат. morbus – хвороба, neonatus – новонароджений) – хвороби, які виникають під час постфетального (неонатального) періоду. До них належать: асфіксія новонароджених, затримка меконію (закреп), кровотеча з пупка, запалення й виразка пупка, фістула урахуса, контрактура та анкілоз суглобів, атрезія ануса й прямої кішки, гіпо- та гіпертрофія новонароджених.

ХІРУРГІЧНИЙ МЕТОД ОТРИМАННЯ СПЕРМИ полягає в одержанні сперміїв з придатка сім'яника після кастрації або від забитого самця шляхом подрібнення придатків і вимивання з них сперміїв розріджувачем. Використовується для отримання сперми від диких тварин.

ХІРУРГІЧНИЙ СПОСІБ ВИЛУЧЕННЯ ЕМБРІОНІВ – це спосіб, коли ембріони вимивають з яйцепроводу чи матки донора після розрізу чи проколу черевної стінки. Використовують різні способи, які відрізняються доступом до внутрішніх статевих органів: транспіхвовий – розріз верхнього склепіння піхви, хірургічний з медіанним чи боковим (в ділянці голодної ямки) доступом, лапароскопічний.

ХІРУРГІЧНИЙ СПОСІБ ПЕРЕСАДКИ ЕМБРІОНІВ – це спосіб коли ембріони пересаджують у матку реципієнта після розрізу чи проколу черевної стінки. Використовують хірургічний з медіанним чи боковим (в ділянці голодної ямки) доступом, лапароскопічний та лапароскопо-хірургічний методи.

ХОРІОН, chorion, ii (< гр. chorion – оболонка, послід) – судинна оболонка плода, що оточує його зовні з усіх боків поверх амніону й алантоїсу, входить до складу плаценти (плідна або дитяча плацента).

ЦЕРВІЦИТ, cervicitis, tidis (< лат. cervix, cervicis – шийка матки + гр.-itis – запалення) – запалення шийки матки з гострим (в післяродовому періоді) або хронічним перебігом. При хронічному запаленні розрізняють: ендцервіцит (запалення слизової оболонки), міоцервіцит (запалення м'язів) і перицервіцит (ураження серозної оболонки). Нерідко цервіцит ускладнюється вагінітом та метритом. Часто цервіцит набуває гнійно-катарального й гнійно-некротичного характеру. Можливі ускладнення – рубці та спайки в шийці матки, іноді зарощення її каналу.

ЦИБУЛИННО-СЕЧІВНИКОВІ (КУПЕРОВІ) ЗАЛОЗИ, glandulae bulbo-urethralis (лат. glandula – залоза, bulbus – цибулина, urethra – сечівник) – це парні додаткові статеві залози самців, які розміщені на виході з таза каудальної частини сечостатевого каналу. Мають чисельні вивідні протоки. Виділяють рідкий слизистий секрет, що очищує сечостатевий канал від залишків сечі. Найкраще розвинені у кнурів.

ЦИСТЕРНАЛЬНЕ МОЛОКО – молоко, що знаходиться в цистерні й молочних ходах, після введення катетера в канал соска вільно витікає з вимені.

ЧЛЕНОРОЗМІЩЕННЯ ПЛОДА, habitus s. memerosus fetus (< лат. habitus – розташування, membrum – частина тіла, член + situs – положення, fetus – плід) – розташування кінцівок, голови й хвоста плода при пологах стосовно його тулуба.

ЧУЧЕЛО – механічний прилад, що імітує самку, на який робить садку плідник під час отримання від нього еякуляту. В залежності від виду плідників застосовуються чучела різних конструкцій: мобільні та стаціонарні з амартизуючою та нерухомою задньою частиною, з підігрівом задньої частини (для кнурів). При отриманні сперми штучну вагіну розміщують збоку або вставляють у чучело. При застосуванні чучел відсутні нейросексуальні подразники, що гальмує прояв статевих рефлексів плідника. Окремих плідників привчити робити садку на чучело не вдається.

ШИЗОСТОМА, schizostoma reflexum (< гр. schizo – розщеплювати + stoma – отвір, лат. reflexus – відображений) – розщеплений, вивернутий плід, потворність, при якій плід складений удвічі через хребет таким чином, що голова й всі кінцівки – разом, шкіра – всередині, а грудна і черевна порожнини відкриті, а всі нутрощі плода знаходяться зовні. Шизостома частіше буває у корів.

ШПРИЦ-КАТЕТЕР – прилад для візоцервікального способу осіменіння корів, телиць і овець, виконаний із медичного скла, має циліндр із скошеним наконечником та поршень. Для осіменіння овець існує шприц-катетер автомат із дозатором.

ШТУЧНА ВАГІНА – прилад, що імітує піхву самки. У штучній вагіні створені умови, максимально наближені до природних, необхідних для прояву рефлексу еякуляції: тиск – 40-60 мм рт. ст., температура – +40-42°C, слизкість. Штучну вагіну стерилізують шляхом автоклавування. У момент садки підготовлену вагіну тримають рукою на рівні таза плідника під кутом 35-45°, а іншою рукою, через препуцій спрямовують статевий член в отвір штучної вагіни, яку утримують до кінця еякуляції. При отриманні сперми від кнурів штучні вагіни розташовують всередині чучела.

ЩЕНІННЯ – роди у м'ясоїдних.

ЩЕНІСТЬ – вагітність у м'ясоїдних.

ЯГНІННЯ – роди у овець і кіз.

ЯЄЧНИК, ovarium s. oophoron – парна жіноча статева залоза, в якій утворюються яйцеклітини і гонадальні статеві гормони.

ЯЙЦЕКЛІТИНА – зріла жіноча статева клітина з гаплоїдним набором хромосом (жіноча гамета).

ЯЙЦЕКЛАДКА УТРУДНЕНА, retardatio ovi (< лат. retardatio – сповільнення, повільний рух, ovum – яйце) – затримання яйця в яйцеводі при його відкладанні. Утруднена яйцекладка є ознакою атонії та недорозвиненості яйцеводу, запалення або звуження його нижньої частини, зумовленого травмою, пухлиною, заворотом чи іншою патологією.

ЯЛОВІСТЬ, infertilitas (< лат. in – заперечення, відсутність + fertilitas – плодючість) – економічний показник недоотримання приплоду в маточній групі стада за минулий рік. Ялова тварина – самка, від якої не одержано приплоду протягом календарного або господарського року. Яловість зумовлена високим рівнем неплідності внаслідок погрішностей у веденні тваринництва. Але відсутність яловості не є ознакою відсутності неплідності.

ЯПОНСЬКА ТЕХНОЛОГІЯ ЗАМОРОЖУВАННЯ СПЕРМИ БУГАЇВ – заморожування сперми у вигляді гранул на фторопластовій пластині. Запропонована японськими дослідниками Х. Нагазе, Т. Ніва у 1964 р. Свіжоодержану сперму розводять 1:1 середовищем №1 (11% р-н лактози – 63 мл, жовток – 30 мл, гліцерин – 7 мл), витримують при кімнатній температурі 5-7 хв. Додають середовище №2 (11% р-н лактози – 81,5 мл, жовток – 15 мл, гліцерин – 3,5 мл), доводячи ступінь розведення до 100 млн. активних спермій у 1 мл. Розведену сперму витримують 4-7 год. у холодильнику при $t +2-4^{\circ}\text{C}$; Далі розливають у кожну лунку охолодженої фторопластової пластини, тримаючи її над поверхнею азоту ($t -80-110^{\circ}\text{C}$) по 0,1-0,5 мл сперми. Пластину занурюють у рідкий азот на 2 хв., потім виймають, гранули зсипають у спеціальний контейнер або полотняні мішечки та переносять на тривале зберігання у рідкий азот.

Список літературних джерел

1. Бабак І.М., Щуревич Г.О. Акушерська допомога тваринам. Київ: Урожай. 1987. 94 с.
2. Бабань О.А., Вельбівець М.В., Івасенко Б.П. [та ін.] Методи стимуляції відтворної функції у свиней: метод. рекомендації для спеціалістів і магістрів з ветеринарної медицини / Біла Церква, 2018. – 26 с.
3. Березовський А.В., Харенко М.І., Любецький В.Й. Фізіологія та патологія молочної залози у тварин: навчальний посібник. Київ: ДІА. 2018. 447 с.
4. Власенко В.М., Левченко В.І., Рубленко М.В. [та ін.] Тлумачний словник клінічних термінів ветеринарної медицини Київ: Урожай. 2008. 280 с.
5. Вечтомов В.Я., Ушкалов В.О., Стегній Б.Т. [та ін.]. Довідник з ветеринарного акушерства. Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини УААН. Харків: ІЕКВМ. 2004. 154 с.
6. Гришко Д.С. Лекції з ветеринарного акушерства: Навчальний посібник. Харків: Прапор, 2003. 400 с.
7. Гришко Д.С., Жидков Д.М., Гонтаренко В.С. [та ін.] Практична ветеринарна гінекологія. Харківський зооветеринарний інститут. Харків: РВВ ХЗВІ. 1999. 98 с.
8. Інструкція зі штучного осіменіння корів і телиць. Наказ Міністерства аграрної політики України 1 серпня 2001 р. N 230.
9. Журавель М.П., Давиденко В.М. Технологія відтворення сільськогосподарських тварин: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Слово 2005. 335 с.
10. Калиновський М.Г., Яблонський В.А., Пелехатий М.С. [та ін.] Фізіологія і патологія розмноження великої рогатої худоби. Житомир: Полісся. 2011. 462 с.
11. Карташов І.І. Основи ветеринарного акушерства і гінекології. Київ: Вища школа. 1983. 204 с.
12. Косенко М.В. Диспансеризація в системі профілактики неплідності і контролю відтворної функції сільськогосподарських тварин. Київ: Урожай, 1995. 232 с.
13. Кошовий В.П. Акушерсько-гінекологічна патологія у корів. Харків державна зооветеринарна академія. Харків: Золоті сторінки. 2004. 154 с.
14. Кошовий В.П., Іванченко М.М., Склярів П.М. [та ін.] Патологія вагітності у тварин. Харківська державна зооветеринарна академія. Харків: Видавництво Шейніної О.В. 2009. 276 с.
15. Кошовий В.П., Склярів П.М., Науменко С.В. Проблеми відтворення овець і кіз та шляхи їх вирішення. Харків, Дніпропетровськ: Гамалія. 2011. 466 с.
16. Криштофора Б.В., Лемещенко В.В., Стегній Ж.Г. Біологічні основи ветеринарної неонатології. Сімферополь: Таврія. 2007. 366 с.
17. Любецький В.Й. Михайлюк М.М. Родова і післяродова патологія у молочних кіз. Київ: Київська правда. 2002. 48 с.

18. Осташко Ф.І. Біотехнологія відтворення великої рогатої худоби. Київ: Аграрна наука. 1995. 183 с.
19. Словник термінів з відтворення тварин. За ред. Харути Г.Г. Київ: Центр учбової літератури. 2010. 100 с.
20. Харута Г.Г. Прогнозування відтворної функції корів. Білоцерківський державний аграрний університет. Біла Церква: БДАУ. 1999. 93 с.
21. Яблонський В.А. Біотехнологія відтворення тварин. К.: Арістей, 2004. 296 с.
22. Яблонський В.А. Практичне акушерство, гінекологія та штучне осіменіння сільськогосподарських тварин. К.: Урожай, 1995. 288 с.
23. Яблонський В.А., Хомин С.П., Калиновський Г.М., Харута Г.Г., Харенко М.І., Завірюха В.І., Любецький В.Й. Ветеринарне акушерство, гінекологія та біотехнологія відтворення тварин з основами андрології. 3 вид. перероб. і допов. Вінниця: Нова книга. 2011. 600с.
24. Яблонський В.А., Хомин С.П., Завірюха В.І. [та ін.], Біотехнологічні і молекулярно-генетичні основи відтворення тварин. Львів: Афіша. 2009. 217 с.
25. Aral, F., Payan-Carreira, R., & Quaresma, M. (2021). *Animal Reproduction in Veterinary Medicine*. BoD–Books on Demand.
26. Chenoweth, P. J., & Lorton, S. P. (Eds.). (2022). *Manual of animal andrology*. CABI.
27. Gunn, A. (2016). *Animal andrology: theories and applications*. PJ Chenoweth and SP Lorton. CABI, UK, 2014.
28. Shukla, M. K. (2011). *Applied veterinary andrology and frozen semen technology*. New India Publishing Agency.
29. Tibary, A. (2022). *Applied Animal Andrology: Camelids*. In *Manual of Animal Andrology*. GB: CABI.